

Paula Tuovinen

NAISEKSI ILMAN ÄITIÄ

Äidittömien tyttärien naiseksi kasvun kertomuksia

Pro gradu- tutkielma
Kevätlukukausi 2004
Kasvatustieteen laitos
Jyväskylän yliopisto

Tiivistelmä

Tuovinen, Paula. NAISEKSI ILMAN ÄITIÄ. ÄIDITTÖMIEN TYTTÄRIEN NAISEKSI KASVUN KERTOMUKSIA. Kasvatustieteen pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitos, 2004. 129 sivua, 1 liite. Julkaisematon.

Monissa äiti-tytär-suhdetta käsittelevissä teksteissä tyttären suhde äitiin nähdään ratkaisevan tärkeäksi hänen kehityksensä ja naiseksi kasvamisensa kannalta. Tyttären samastuminen äitiin antaa hänelle mm. tunteen jatkuvuudesta, kuulumisesta naisten ketjuun. Äiditön tytär kasvaa naiseksi ilman oman äidin läsnäoloa ja mallia.

Äidin poissaolon ja kuoleman vaikutusta tyttären elämään on tutkittu vain vähän. Aihetta käsittelevissä aiemmissa tutkimuksissa äidittömyys on nähty mm. puutteena (Lukin 1999), vahvistavana ja vapauttavana tekijänä (Tuomi 1995) sekä turvattomuutena ja heikkona itsetuntona aikuisena (Edelman 1994).

Tutkimusongelmat ovat 1) mitkä ovat äidittömyyden vaikutukset tyttären naiseksi kasvuun?

Millaista on kasvaa työstä naiseksi oman äidin mallia ja läsnäoloa? 2) Kenestä äiditön tytär on saanut korvaavan mallin ja tukijan? Millaiseksi on muodostunut isän, isovanhempien, sisarusten, äitipuolen ym. rooli? 3) Millainen nainen äiditön tytär katsoo olevansa nyt? Heijastuuko äidittömyys naiseuteen, äitiyteen ja vaimouteen? Tutkimuksen kohdejoukkona on 30 naista (30-70-vuotiaita), jotka ovat menettäneet äitinsä alle kouluikäisinä kuoleman kautta. Aineisto koostuu heidän kirjoittamistaan omaelämäkertoista.

Aineisto on analysoitu teemoittelun ja tyyppittelyn avulla. Tulosten mukaan äidin kuoleman jälkeen hyvin merkittäväksi tekijäksi nousee sosiaalisten suhteiden laatu. Onnekas-tyypillä on turvanaan läheinen isäsuhde, sopeutunut löytää tukea sukulaisnaisista. Kärsinyt-tyyppi kärsii yksinäisyydestä ja etäisistä ihmissuhteista. Useimmilla suhde äitipuoleen on vaikea. Tärkeäksi asiaksi tyttärien elämässä tulee tietojen kerääminen äidistä ja äidin kuvan rakentaminen.

Naiseksi kasvaminen on äidittömistä tyttäristä hämmentävää ja jotkut kokevat löytäneensä naiseutensa vasta aikuisena eri tilanteiden myötä. Useat heistä ovat avioituneet nuorina. Erityisesti kärsinyt-tyyppiä edustava nainen kokee läheisyyden pelkoa. Ihmissuhteissa on vaikea osoittaa tunteita. Lähes kaikilla on lapsia, mutta äitiyttä saattaa varjostaa pelko äidin kohtalon toistumisesta omalla kohdalla. Onnekas-tyyppi voi kokea äidittömyyden myös vapautena tehdä asiat omalla tavalla. Kärsinyt-tyyppi kokee äidittömyyden suurena puutteena. Kaipausta ei katoa.

Avainsanoja: äidittömyys, menetys, sosiaalinen sukupuoli, naiseus, sosiaaliset suhteet, omaelämäkerta.

Sisällys

1 JOHDANTO: ÄIDITÖN TYTÄR - VAPAA VAI VAJAA?	5
2 ÄIDIN ROOLI TYTTÄREN NAISEKSI KASVUSSA.....	7
2.1 Sosiaalisen sukupuolen rakentuminen.....	7
2.1.1 Teorioita sosiaalisen sukupuolen omaksumisesta	9
2.2 Nainen, naiseus, naisellisuus	14
2.3 Naiseus ja sukupuoliroolit 1930-luvulta nykyaikaan.....	19
3 AIEMPIA TUTKIMUKSIA ÄIDITTÖMISTÄ TYTTÄRISTÄ.....	20
4 ÄIDIN MENETYS LAPSUUDESSA.....	22
4.1 Menetyksen kokeminen varhaislapsuudessa	22
4.2 Menetykseen sopeutuminen ja menetyksen seuraukset	24
4.2.1 Vuorovaikutussuhteet suojaavana tekijänä	24
4.2.2 Menetyksen vaikutukset tyttären hyvinvointiin aikuisena	25
4.2.3 Puhumisen ja muistojen tärkeys	26
4.2.4 Identiteettiin heijastuva kokemus	28
4.2.5 Äidittömyyden vaikutukset oman perheen perustamiseen.....	29
5 ISÄ YKSIHUOLTAJANA JA TYTTÄREN VANHEMPANA	31
5.1 Isä yksinhuoltajana	31
5.2 Isyyden muutos 1950- luvulta lähtien.....	34
5.3 Isä tyttären kasvun tukena	36
6 ÄIDITÖN TYTÄR ETSII NAISEN MALLIA	43
7. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	47
7.1. Tutkimusongelmat ja tutkimuksen tavoitteet	47
7.2 Tutkimuksen kohdejoukko	48
7.3 Tutkimusmenetelmän valinta	50
7.4 Omaelämäkerrat tutkimusaineistona	50

7.5. Oma paikantuminen - omaelämäkertojen lukeminen.....	56
7.6 Aineiston analysointi - teemoista tyyppeihin	57
8 VAIETTU JA JUMALOITU - POISSAOLEVA ÄITI.....	59
8.1 Äiti muistoissa	59
8.2 Piilotettu ja vaiettu	62
8.3 Äiti - tähti taivaalla	66
8.4 Kaipaus, pelko sydämessä	69
Runo: Elämäni ilman äitiä	71
9 KORVAAVAT SUHTEET	71
9.1 Hämmentyneitä leski-isiä	72
9.2 Äiditön tytär naisenmallia ja äitihahmoa etsimässä	77
9.2.1 Ilkeä äitipuoli	77
9.2.2 Sisar keinoemona	85
9.2.3 Isoäiti ja täti äidin rakennusmalleina	86
9.2.4 Virtasen täti ja muita naisia	90
10 ÄIDITTÖMÄN TYTTÄREN NAISEUS, ÄITIYS JA VAIMOUS.....	94
10.1 Naiseksi kasvaminen.....	94
10.2 Kotoa pois - vaimous	97
10.3 Naiseuden kompleksisuus	100
10.4 Äitiyden onni.....	103
10.5 Oppia kantapään kautta	106
10.6 Kärsinyt, sopeutunut ja onnekas.....	109
Runo: Matkalta minuuteen.....	113
11 POHDINTA: ÄIDITTÖMÄN TYTTÄREN MONET KASVOT	115
LÄHTEET	122
LIITE 1	129

1 JOHDANTO: ÄIDITÖN TYTÄR - VAPAA VAI VAJAA?

Perinteisesti äidin roolia lapsen kehityksessä on pidetty tärkeänä. Erityisesti on nostettu esiin äidin ja tyttären välinen vahva side. Eliassonin ja Carlssonin (1993) mukaan äiti ja tytär tuntevat samankaltaisuuden tunnetta niin kehonsa ulkomuodon kuin myös tulevien, sukupuolisesti jakaantuneiden työtehtävien vuoksi. Kaksoissamastuminen, jossa äiti samastuu pieneen tyttöönsä muistellessaan omaa lapsuuttaan ja tytär vähitellen äitiinsä, tekee heidän välisistä siteistään vahvat ja tärkeät koko elinajaksi. Varsinkin psykoanalyttisissä teorioissa korostetaan äidin merkittävää roolia tyttären kasvussa aikuiseksi naiseksi. Äiti on roolimalli, tukija ja lohduttaja, mutta myös se henkilö, jota vastaan tytär erityisesti kapinoi ja josta hänen on irtaannuttava saavuttaakseen oman erillisyytensä.

Tutustuessani aihetta käsittelevään kirjallisuuteen huomasin, että alue, jota on tutkittu huomiota herättävän vähän on äidittömyys. Isän poissaoloa tai hänen vaikutustaan lapsen (pojan) sukupuolirooli-identiteetin kehitykseen on tutkittu enemmän (esim. Huttunen 1990). Miksi äidittömyys ei ole tutkijoita kiinnostanut? Ehkä siksi, että aihe on koettu vaikeaksi tai äidittömät lukumäärältään vähäisiksi.

Lukiessani äidittömyydestä tehtyjä harvoja tutkimuksia Suomesta ja ulkomailta, huomasin niissä nousevan esille varsin ristiriitaisia asioita. Yhdessä tutkimuksessa korostuu äidittömyydestä kumpuava kaipaus, eräänlainen vajavaisuuden tunne (Lukin 1999 "Iso osa minusta puuttuu"), toisessa esiin tulee äidittömyyden suoma vapaus, tietynlainen kahleettomuus perinteisistä odotuksista (Tuomi 1995 "Tämä on vaan tapa elää"). Tämä seikka alkoi kiinnostaa minua yhä enemmän: onko äiditön tytär vapaa vai vapaa?

Rajasin tutkimusaiheekseni äidittömien tyttärien naiseksi kasvun ja sosiaalisen sukupuolen rakentumisen, koska aikaisemmissa tutkimuksissa niitä on tutkittu vain vähän. Lisäksi naiseksi kasvussa ja sosiaalisen sukupuolen rakentumisessa äidin läsnäoloa pidetään tärkeänä. Aloin pohtia mm. sitä, millaisia vaikutuksia äidin poissaololla on tyttären elämään? Millaista on kasvaa työstä naiseksi ilman biologisen äidin mallia ja kokemusta ns. sosiaalisesta jatkuvuudesta, normaalista poikkeavassa

kasvuympäristössä? Minua kiinnosti myös se, kuinka äidittömät tyttäret ovat korvanneet äiti-tytär suhteen ja kuinka he ovat kokeneet isänsä muuttuneen roolin tyttären kasvun ja sosiaalisen sukupuolen rakentumisen tukijana? Miten aikuiset naiset puhuvat äidittömyydestään? Mielessäni oli siis monia kysymyksiä ja niihin halusin lähteä etsimään vastauksia.

Lähestyn työssäni naiseksi kasvamista ja sosiaalisen sukupuolen rakentumista aikuisten naisten omaelämäkerrallisten muistojen kautta. Naiseksi kasvamisestaan kertovat erityisen kokemuksen omaavat naiset, äidittömät tyttäret. Yleisesti ottaen tytön naiseksi kasvuun vaikuttavat useat tahot, mutta tässä tutkimuksessa keskityn tyttöjen lähipiirissä olevien henkilöiden keskeiseen asemaan sosialisatioprosessissa. Vaikka tyttöjen sosiaalistaminen naisiksi tapahtuu sukupolvesta toiseen välittyvällä perinteisellä tavalla, tyttäret ovat kuitenkin aina aikansa lapsia. Olen kiinnittänyt huomiota tutkimuskohteitteni (kirjoitushetkellä 30 - 70-vuotiaita) kasvuvuosiin, aikaan ennen postmodernia sukupuoliroolien pirstoutuneisuutta. Heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan yhteiskunnassa ja kenties kotonakin on vallinnut nykyistä paljon stereotyyppisempi ja kapeampi naiskuva, joka on antanut vaikutuksensa tyttärien kasvatukseen ja elämään.

2 ÄIDIN ROOLI TYTTÄREN NAISEKSI KASVUSSA

Tyttären suhde äitiin nähdään ratkaisevan tärkeäksi naisen koko kehityksen ja elämän kannalta monissa äiti-tytär-suhdetta koskevissa teksteissä. Tytär kasvaa naiseksi samastumalla äitiin oppien tältä mm. erilaisia perinteisiä naisen rooleja. Tyttären vahva samastuminen äitiin antaa hänelle turvallisuuden tunteen sekä tunteen jatkuvuudesta. Mutta toisaalta samanaikaisesti vahva samastuminen myös vaikeuttaa hänen kehitystään itsenäiseksi ja yksilölliseksi naiseksi. Chodorowin (1978) mukaan äidin ja tyttären välisen suhteen voimakkuus ja läheisyys johtuvat erityisesti siitä, että he jakavat naisten roolit perheessä. Tämä ns. reproduktiivinen tekijä on yhdysside äidin ja tyttären välillä. Mäenpää- Reenkola (1997, 68) puhuu sukupolvesta toiseen ulottuvasta ketjusta, jonka äidit ja tyttäret muodostavat. Tämän vuoksi tyttären on vaikea katkaista siteensä äitiin, johon hän on jo varhaisessa vaiheessa samastunut. Säilyttämällä samastumisen kokemuksensa tytär sisällyttää naiseuden ja käsityksen omasta sukupuolestaan osaksi minuitaan. Äidistä eriytyminen on kuitenkin tärkeää tyttären kehittymisen vuoksi ja ainoa tie itsenäisyyteen. Vaikka erilaisia äiti-tytär suhteita on niin paljon kuin on äitejä ja tyttäriä, niin, eroistakin huolimatta niissä on siis kuitenkin myös yhtäläisyyksiäkin.

Seuraavaksi tarkastelen sosiaalisen sukupuolen käsitettä, joka tarkoittaa yksilön omaa käsitystä sukupuolestaan. Yksilö käy läpi sosiaalistumisprosessin, jonka aikana hän yleensä mallioppimisen tai samastumisen kautta omaksuu biologisen sukupuolensa mukaisen sukupuolirooli-identiteetin. Äidin rooli tässä prosessissa on nähty tärkeäksi niin pojan kuin tyttären kannalta erilaisissa teorioissa sosiaalisen sukupuolen omaksumisesta, joista myös kerron tarkemmin.

2.1 Sosiaalisen sukupuolen rakentuminen

Suomen kielessä käsitettä *sukupuoli* käytetään Huttusen (1990, 8-9) mukaan kolmessa eri merkityksessä. Sillä tarkoitetaan hänen mukaansa tiettyjen biologisten ominaisuuksien joukkoa eli biologista sukupuolta, tiettyjen psyykkisten ja sosiaalisten ominaisuuksien joukkoa eli sosiaalista sukupuolta sekä molemmista em. ominaisuuksista muodostettua kokonaisuutta eli arkikielen sukupuolta. Biologisia vaihtoehtoja on olemassa vain kaksi (tyttö, poika), mutta sosiaalisen sukupuolen ulottuvuuksista (maskuliinisuus-

feminiinisyys-androgyynisyys) käydään yhä ratkaisematonta keskustelua. Maskuliinisuuden katsotaan merkitsevän samaa kuin biologinen mieheys ja feminiinisuuden vastaavan biologista naiseutta. Huttusen (1990, 20, 26) mukaan tästä ajattelusta on peräisin typologia maskuliinisista miehistä ja feminiinisistä naisista. Androgynian käsite ilmaantui 1970-luvulla tarkoittamaan henkilöitä, joilla on sekä feminiinisiä että maskuliinisia luonteenpiirteitä ja käyttäytymismalleja. Heidän sukupuolirooli-identiteettinsä ei ole yksiselitteisesti feminiininen tai maskuliininen.

Sosiaalinen sukupuoli (gender) ei rakennu suoraan biologisen sukupuolen (sex) mukaan. Naiseksi ja mieheksi ei pelkästään synnytä, vaan kasvetaan sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa (Gordon & Lahelma, 1992). Sosiaalinen sukupuoli eli käsitys itsestä tyttönä tai naisena on siis suurimmaksi osaksi opittu ominaisuus. Tämän määritelmän mukaisesti vastasyntynyt on sosiaalisesti sukupuoleton. Vasta kehittyessään lapsi kykenee ottamaan osaa prosessiin, jossa hänen sosiaalinen sukupuolensa rakentuu. (Huttunen 1990.)

Yksilön subjektiivista käsitystä omasta sosiaalisesta sukupuolesta (käsitys feminiinisuudesta tai maskuliinisuudesta) eli sitä, missä määrin henkilö katsoo itsellään olevan sellaisia ominaisuuksia, joita liitetään mieheen ja naiseen, tarkastellaan *sukupuolirooli-identiteetti* (sex role identity, gender role identity) käsitteen avulla (Kohlberg 1966, Huttunen 1990). Huttunen (1990, 16) huomauttaa, että usein sukupuolirooli-identiteetti sanaa käytetään rinnakkain tai synonyyminä sanan *sukupuoli-identiteetti* kanssa. Tähän on hänen mukaansa syynä mm. sanojen semanttinen samankaltaisuus. Sukupuoli-identiteetti sanan käyttö himmentää biologisen ja sosiaalisen sukupuolen eron. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan Kohlberkin mukaan (1966) yksilön sisäistä, pysyvää subjektiivista käsitystä omasta (biologisesta) sukupuolestaan. Se on keskeinen osa yksilön minäkuvaa ja siitä määräytyy hänen suuntautumisensa miesten ja naisten luokkaan. Näin muodostuva yhteenkuuluvuuden tunne perustuu biologisen sukupuolen samankaltaisuuteen.

Vanhastaan sukupuolirooleja on ajateltu olevan kaksi: naisille ominaisena pidetty feminiininen rooli ja miehiin yhdistetty maskuliininen rooli. Käsitteiden feminiinisyys, maskuliinisuus sisällöt vaihtelevat riippuen ajasta ja kulttuurista, jossa niitä ylläpidetään.

Eri aikoina ja eri kulttuureissa niihin voidaan sisällyttää eri asioita. Tästä syystä näiden käsitteiden tarkka määrittäminen on hyvin hankalaa.

Maskuliinisuuteen on yleensä liitetty mm. aggressiivisuus, analyttisyys ja kunnianhimoisuus, feminiinisuuteen vastaavasti emotionaalisuus, lämpimyys ja sensitiivisyys (Bem 1974). Sukupuolirooleihin liittyvät normit ja odotukset siitä, kuinka eri sukupuolten edustajien tulisi käyttäytyä ovat peräisin *stereotyyppioista* (uskomuksia, jotka koskevat jonkin ihmisryhmän henkilökohtaisia piirteitä ja joita muut ihmisryhmät ylläpitävät ja vaalivat). (Keskinen ym. 1994; Bee 1992; Huttunen 1990.)

Huttunen (1990, 18) on todennut kokoavasti sosiaaliseen sukupuoliin liittyvistä käsitteistä seuraavaa: Sosiaalinen sukupuoli on toisaalta yhteisötason (sosiologinen, sosiaalipsykologinen) toisaalta yksilötason (psykologinen) ilmiö. Yhteisötasolla sosiaalinen sukupuoli on niiden normien ja odotusten summa, jotka kulloinkin kohdistetaan henkilön sosiaaliseen toimintaan hänen (oletetun) biologisen sukupuolensa vuoksi. Näitä yhteisössä vallitsevia kaavamaisia odotuksia kutsutaan *sukupuoliroolistereotyyppioiksi* ja niiden mukaista "sukupuolittunutta" käyttäytymistä *sukupuolirooleiksi*. Yksilötasolla sosiaalisella sukupuolella voidaan tarkoittaa a) henkilön käsitystä omasta sosiaalisesta sukupuolestaan (sukupuolirooli-identiteetti, suuntautuminen), b) henkilön johdonmukaisia valintoja, joissa näkyy hänen suhteensa sukupuolirooleihin -ja roolistereotyyppioihin (sukupuolirooliprefenssit), c) stereotyyppien mukaista roolikäyttäytymistä.

2.1.1 Teorioita sosiaalisen sukupuolen omaksumisesta

Lapsen roolimalleina sosiaalisen sukupuolen oppimisessa pidetään erityisesti äitiä ja perhettä yleensä, sekä opettajia ja viime vuosikymmeninä yhä enemmän myös tiedostusvälineitä. Lapsi omaksuu sukupuoliroolinsa ns. roolioppimisen, sosialisoinnin sekä sisäistämisen kautta. (Liljeström 1996, 117.) Sosiaalisen sukupuolen kehittymisestä on olemassa kolme toisistaan poikkeavaa näkemystä: psykoanalyttinen teoria, sosiaalinen oppimisteoria ja kognitiivinen kehitysteoria. Yhteistä näille teorioille on, että sukupuolirooli-identiteetin muodostumisen uskotaan ajoittuvan ikävuosiin 3-7 (psykoanalyttisessä teoriassa syntymästä koko lapsuuteen) ja olevan oppimisen tulosta. Prosessin kulku nähdään niissä kuitenkin eri tavoin.

Psykoanalyttinen teoria painottaa samastumista (identifikaatio) samaa sukupuolta olevaan vanhempaan, mutta myös vuorovaikutusta toisen vanhemman kanssa. (Stockard & Johnson 1980.) Lapset saattavat samastua tietyssä tilanteessa vanhempien lisäksi tai sijasta myös muihin heille tärkeisiin ja vaikutusvaltaisiin henkilöihin, jotka he kokevat jonkinlaisina äiti- ja isähahmoina. Tämä edellyttää kuitenkin henkilöiden välille pitkäaikaista suhdetta. Psykoanalyttisissä teorioissa korostuu äidin merkitys erityisesti lapsen varhaiskehityksessä. Oidipaalivaiheessa isän rooli tulee myös tärkeäksi lapsen kehityksen kannalta. Sekä tyttöjen että poikien ensimmäinen samastumiskohde on kuitenkin siis äiti.

Freud (1981) olettaa tyttären samastuvan äitiinsä kahdessa eri vaiheessa. Ensimmäinen vaihe on esioidipaalinen vaihe, joka pohjautuu tyttären kiintymykseen äitiin, joka on hänen esikuvansa. Toinen vaihe alkaa oidipuskompleksista, jossa tytär tähtää äidin syrjäyttämiseen voidakseen omistaa isän. Nämä kumpikin vaihe vaikuttavat tytön elämään tulevaisuudessa. Freudin mukaan tytär ei kykene täydellisesti vapautumaan kummastakaan. Äitiin kohdistuvan kiintymyksen varassa tyttö hankkii naisellisia ominaisuuksia, jotka myöhemmin auttavat häntä omaksumaan oman roolinsa yhteiskunnassa. (Freud 1981, 524.) Terveenä sukupuoli-roolikehityksenä pidetään sitä, että tytöstä tulee feminiininen ja pojasta maskuliininen. Tytön ei tarvitse vaihtaa samastumiskohdettaan kuten pojan, mutta hänen on siirrettävä rakkautensa äidistä isään ja myöhemmin toisiin miehiin. (Uutela ym. 1994, 10.) Chodorowin (1976) mukaan lasten kiintyminen aluksi äitihahmoihin aiheuttaa sen, että yksilöt hakevat myös myöhemmällä iällä tätä tyydytystä tuottanutta tunnetilaa. Naiset hakeutuvat toistensa seuraan ja pyrkivät luomaan tunnepohjaista yhtenäisyyttä. Tästä syystä naisille kehittyy taito käsitellä molempien sukupuolten emotionaalisia tarpeita, joka pidetään keskeisenä feminiinisenä ominaisuutena.

Psykoanalyttikot puolustavat äidinhoivan jakamattomuutta ja pitävät huolestuttavana tilannetta, jossa hoivaajia on monta tai he vaihtuvat. Tutkimusten pohjalta isän poissaolo pojan elämästä nähdään ongelmallisena. Äidin vahva vaikutus pojan elämään oidipaalivaiheen jälkeen nähdään ongelmallisena. Instituutioiden kasvattajat ovat valtaosaltaan naisia, joten poissaolevan miehen ongelma toistuu myös isättömän perheen ulkopuolella. (Vuori 2001, 214.) Ehkä tässä on yksi syy siihen, miksi nykytutki-

muksessa isän poissaoloa erityisesti pojan elämästä on tutkittu enemmän kuin äidin poissaoloa tyttären elämästä: tytär voi saada naisen mallin helpommin itselleen esimerkiksi tarhasta tai koulusta, jos kotoa sellaista ei ole mahdollisuus saada.

Kognitiivinen kehitysteoria puolestaan korostaa käsitystä siitä, että lapsi oman ajattelunsa avulla tekee johtopäätöksiä siitä, millainen tytön tai pojan tulee olla. (Eliasson & Carlsson 1993, 27.) Riippuen lapsen älyllisen kehityksen tasosta, hän luokittelee itsensä naiseksi tai mieheksi ja pyrkii sitten käyttäytymään kuten he. Tämän teorian mukaan tyttö ei käyttäydy tyttömäisesti siksi, että häntä palkitaan siitä, vaan sen vuoksi, että hän tietää ja tuntee olevansa tyttö. (Stockard & Johnson 1980, 191.)

Teoria rakentuu oletukselle, että kognitiivinen sukupuolirooli-identiteetti muodostuu lapselle aikaisemmin kuin käsitys sukupuolen pysyvyydestä. Vaikka lapsi pystyy tekemään sukupuolen mukaisia erotteluja jo alle kaksivuotiaana, nämä erottelut muodostuvat Kohlbergin (1966) mukaan pysyviksi vasta 3-5-vuotiaana yleisen kognitiivisen rytmin mukaisesti. Vasta tuolloin lapsi oppii sukupuolen henkilön pysyväksi ominaisuudeksi, johon ei voida vaikuttaa esim. pukeutumalla. Kun käsitys sukupuolen pysyvyydestä on kehittynyt, lapsi alkaa arvostaa yhä enemmän niitä toimintoja, jotka ympäristö luokittaa hänen sukupuolelleen sopivaksi. Mitä paremmin lapsi mielestään onnistuu jäljittelemään sukupuolensa mukaista käyttäytymistä, sitä varmempi hän on sukupuoli-identiteetistään. Vanhemmat ovat tärkeitä, mutta eivät korvaamattomia maskuliinisuuden ja feminiinisuuden malleja. Kaikki havainnot ovat melkein yhtä tärkeitä, koska lapsi muokkaa informaatiota ajattelussaan.

60-luvulta lähtien sosiaalisen sukupuolen oppimista on myös selitetty havainnoimisen, jäljittelyn ja vahvistamisen käsitteillä. *Sosiaalisen oppimisteorian* mukaan identiteetti muodostuu lapsen havainnoissa ja jäljitellessä hänelle tärkeitä ihmisiä ja samastamalla heihin. Palkitseminen ja rankaiseminen toimivat käyttäytymistä ohjaavina tekijöinä. Pojat ja tytöt havainnoivat stereotyyppien mukaista käyttäytymistä ja heidän toimintaansa myös vahvistetaan stereotyyppien suuntaan. (Eliasson & Carlsson 1993, 26; Huttunen 1990, 46) Behavioristinen sosiaalisen oppimisen teoria korostaa ympäristön merkitystä. Lapsi ottaa todennäköisemmin esikuvakseen henkilön, joka huolehtii hänestä, viettää hänen kanssaan paljon aikaa, on samaa sukupuolta kuin hän ja jolla on myös valtaa. Yleensä äiti ja isä ovat nämä henkilöt alussa primaarikasvattajina, mutta myöhemmässä vaiheessa malleina voivat olla mm. opettajat, toverit ja media. (Stockard

& Johnson 1980, Nupponen 1973.) Tämä teoria olettaa, että tyttöjen ja poikien kehitys etenee samalla tavalla: aluksi lapsi havainnoi, sitten hän kokeilee jäljittelyä. Lapsen kasvuympäristö vahvistaa ns. oikeaa käyttäytymistä ja rankaisee tai jättää huomiotta ns. väärän käyttäytymistavan. (Bandura 1977.)

Lynnin (1966) mukaan varsinkin pojalta puuttuu usein elävä, läheinen malli, jolloin hän ei opi sukupuolirooleja mallioppimisen kautta vaan pikemminkin palkkioiden ja rangaistusten välityksellä. Tyttöillä malli (äiti) on paremmin läsnä ja näin ollen heidän sukupuoliroolin oppimisensa käy helpommin.

Lisäksi Katz (1979, 4) on esittänyt edellisistä hieman poikkeavan sukupuoliroolin omaksumisen teorian. Hänen mukaansa sukupuolirooli sosialisatio alkaa syntymästä ja jatkuu läpi ihmisen elämän. Henkilö saa heijastuspintaa omalle naiseudelleen tai miehuudelleen erilaisten elämäntapojen liittyvien tapahtumien kautta ja tulee pikkuhiljaa tutummaksi oman sukupuolensa kanssa. 0 - 2-vuotiaana lapsi oppii erottamaan kaksi eri sukupuolta ja luokittelemaan itseensä jompaankumpaan sukupuoleen. Vanhemmat, sisarukset ja isovanhemmat ovat tällöin tärkeimmät vaikuttajat oppimisessa. 2 - 6-vuotiaana lapsi oppii sukupuoliroolien sisällöt ja sukupuolen pysyvyyden. Tyttöjen ja poikien kehitys etenee samalla tavoin, mutta pojilla on tyttöjä rajatummalla mahdollisuudella sukupuolensa salliman käyttäytymisen suhteen. Tämän ikäisillä lapsilla on vahva taipumus stereotypisoida ja yliyleistää. Kouluikäisenä lapsi kehittää vahvoja ystävyys-suhteita samaa sukupuolta edustavien vertaistensa kanssa. Tähän ikään tultaessa myös lapseen vaikuttavien henkilöiden määrä lisääntyy: vanhempien rinnalle tulevat ystävät, media ja opettajat. 12 - 15-vuotiaiden kehitykseen liittyvät vahvasti biologiset tekijät; ruumiilliset muutokset, seksuaalisuuden herääminen ja henkinen kypsyminen. Myöhemmässä vaiheessa mm. seurustelu, työelämä, avioliitto ja lasten hankkiminen työstävät sosiaalisen sukupuolen kehitystä. Tämä teoria ei ole klassinen teoria sukupuoliroolin omaksumisesta, mutta se ottaa huomioon useat tekijät (erityisesti kulttuuriset), jotka vaikuttavat sosialisatioon.

Edellä esittelemäni sosiaalisen sukupuolen kehittymisteoriat ovat saaneet eri tutkimuksissa vaihtelevaa kannatusta. Identifikaatioteoriat ovat antaneet tilaa esimerkiksi kognitiiviseen paradigmaan lukeutuville teorioille. Huomio on siirtynyt varhaislapsuuden kehityksestä jopa elinikäiseen kehitykseen, vanhemmista muihin sosiaalistajiin ja sukupuoleen leimautumisesta androgyniseen kehitykseen. (Huttunen 1990.)

Psykoanalyttinen ja sosiaalisen oppimisen teoria korostavat äidin läsnäolon tärkeyttä tyttären sosiaalisen sukupuolen kehittymisen kannalta, mutta ottavat myös huomioon isän roolin tärkeyden lapsen sosiaalisen sukupuolen kehittymisen kannalta. Varhaisvuosien jälkeen vanhempien rooli ei ole enää niin hallitseva, vaan rinnalle nousevat myös muut lapsen lähipiiriin kuuluvat ihmiset sekä media. Psykoanalyttinen teoria korostaa vanhempien ratkaisevaa merkitystä lapsen kehityksen kannalta, sosiaalinen oppimisteoria pitää vanhempien läsnäoloa tärkeänä, mutta tunnustaa myös laajemman ympäristön merkityksen. Kognitiivisen oppimisen teoria ei nosta vanhempia muista poikkeavaan asemaan, vaan he ovat yhtä merkityksellisiä sukupuolirooli malleja kuin muutkin ihmiset, joita lapsi havainnoi.

Omassa tutkimuksessani asetun varovaisesti sosiaalisen oppimisen teorian puolelle. Aiemmat tutkimukset, joita myöhemmin tulen esittelemään antavat viitteitä ja oletuksia siitä, mikä teoria parhaiten mahdollisesti selittää myös omia tutkimustuloksiani. Näin en täysin voi olla luomatta ennako-oletuksia teorioiden paremmuudesta toisiinsa nähden. Verrattuna psykoanalyttiseen teoriaan, sosiaalisen oppimisen teoria mielestäni kyllä modernimmin kuvaa sosiaalisen sukupuolen oppimista ottamalla huomioon kasvu-ympäristön laajemmassa mittakaavassa. Sosiaalinen oppimisteoria ei korosta äidin tai isän asemaa suhteessa toisiin tai muihin henkilöihin. Sen mukaan vanhempien merkitys on tärkeä, mutta ei ratkaiseva lapsen normaalin kehityksen kannalta. Äidittömät tyttäret joutuvat rakentamaan oman sukupuolirooli-identiteettinsä normaalista poikkeavassa ympäristössä. Tutkimukseeni osallistuneet naiset ovat menettäneet äidin varhaislapsuudessaan, oma äiti ei ole ennättänyt olla heille naisen malli ja havainnoimisen kohde. Lisäksi äidin poissaolon myötä tyttärillä ei ole psykoanalyttisen teorian korostamaa kiintymyssuhdetta äitiin, josta tyttären aikuistuessaan tulee irrottautua. Tämän vuoksi sosiaalinen oppimisteoria ehkä paremmin kykenee selittämään sen, miten lapsi omaksuu sosiaalisen sukupuolensa. Äiditön tytär voi mahdollisesti löytää mallin ja kiintymyssuhteen toisesta henkilöstä äidin kuoltua ja löytää oman sukupuolirooli-identiteettinsä.

Kognitiivinen teoria puolestaan menee päällekkäin sosiaalisen oppimisteorian kanssa siinä mielessä, että uskoo jäljittelyn ja vahvistamisen voimaan, vaikka korostaakin lapsen omaa aktiivisuutta tiedon rakentajana.

2.2 Nainen, naiseus, naisellisuus

Tässä alaluvussa käyn läpi käsitteiden naiseksi kasvaminen, naiseus ja naisellisuus merkityksiä ja sisältöjä.

Feministisissä teorioissa naiseksi kasvamisen sijasta puhutaan usein *naiseksi tulemisesta*. Honkasen (1996, 152) mukaan naiseksi tuleminen voidaan ymmärtää seuraavasti: biologiseen ja sosiaaliseen sukupuoleen perustuvan jakomallin mukaan “sosiaaliset sukupuolet - naisten ja miesten roolit - rakentuvat kulttuuristen ajatusmallien, yhteiskunnallisen kanssakäymisen ja yksilöllisen sosialisoinnin kautta biologisen sukupuolen tulkinnaksi ja määritelmäksi”.

Kosonen (1998, 40) on omassa tutkimuksessaan puhunut *naiseksi kasvamisesta* ja tarkoittanut sillä oman subjektiivisuuden rakentamista ja rakentumista naispuoleiseksi aikuiseksi. Naisidentiteetin muotoutumista edeltää halu tulla naiseksi. Psykologien kehitysteorioiden mukaan tyttöjen ja poikien autonomiakehitys poikkeaa toisistaan eron tekemisessä äitiin. Poikien kohdalla tätä pidetään helpompana, koska he voivat tehdä eron sukupuolen perusteella. Tytöt tekevät eron äitiin koon perusteella. Tyttären tullessa murrosikänsä koko ei enää riitä tekemään eroa. Silloin alkaa käsitys omasta ruumiillisuudesta vahvistua fyysisen kypsymisen myötä. Tytön täytyy luoda itselleen sukupuoli-identiteetti eli tietoisuus siitä, millainen hän on naisena. Helveen (1988, 7) mukaan identiteettiään muodostaessaan tytön on ratkaistava suhteensa sukupuoleensa ja tiedostettava rooliodotukset: millaisia naiset ovat, mitä he tekevät, mikä on naisellista ja naiselle sopivaa?

Naiseus-käsitteen määrittelyminen on ollut feministisessä naistutkimuksessa kirjavaa. Yrityksille määritellä naisellisuus on ollut yhteistä pyrkimys soittaa, että “naisilla on jotain yhteistä ja että he sen perusteella muodostavat olennaisella tavalla sosiaalisen entiteetin”(Jallinoja 1987, 33). Edelleen Jallinojan (1987) mukaan naiseutta on hahmotettu mm. piirreluetteloiden avulla, jolloin etsitään niitä ominaisuuksia, jotka ovat naisille yhteisiä (esimerkiksi naiset ovat empaattisia, huolehtivia, tunteellisia). Sellaista ominaisuutta, joka olisi yhteinen kaikille tutkituille naisille ei ole missään tutkimuksessa löytynyt.

Toisen määritelmän mukaan, naiseus ei voi olla vain ominaisuuksien kimppu, vaan naiseus kumpuaa jostakin perustekijästä. Tämä perustekijä voi esimerkiksi olla

todellisuuden jakaantuminen naisten ja miesten maailmoihin. Naisille yhteistä on reproduktion ja yksityiselämän sfääri. Kolmas käytetty naiseuden määrittämistapa on lähestyä sitä ontologisesti. Naisella on olemus tai ominaislaatu, joka ei kuitenkaan pääse esiin erilaisten sosiaalisten ja kulttuuristen ainesten takaa. Tämän vuoksi naiset ovat erilaisia. Pinnan alla naisia kuitenkin yhdistävät samanlaatuiset kokemukset. Naiseuden käsitteen avulla halutaan liittää kaikki naiset yhteen.

Perinteinen *naisellinen* nainen on ulkopäin annettu, miesten määrittelemä. Feministeillä naisellinen nainen on itse valittu (Jallinoja 1987, 37) Kaskisaaren (1995) mukaan naisellinen itse löytyy naiseutta vahvistavista kokemuksista. Usein nämä kokemukset ovat jollakin tavalla ruumiillisia. Naiseksi kasvaminen tarkoittaa kulttuurissamme yleensä heteroseksuaaliseksi naiseksi kasvamista. Nikunen (2001) ymmärtää naisellisuudella kategoriaan nainen liitettäviä piirteitä, jotka ovat naiselle tyypillisiä ja naiseutta korostavia, ei miehekkäitä.

Aapolan (1992, 83) mukaan naiseus määritellään länsimaisessa kulttuurissa ensisijaisesti läheisten ihmissuhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen liittyvien taitojen kautta. Helveen (1992) mukaan tavassa, jolla tytöt toteuttavat naiseuttaan on sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä piirteitä. Kulttuuristen sukupuolirooli-odotusten lisäksi tyttären sosiaalisen sukupuolen kokemiseen vaikuttaa perhe, joka omalla tavallaan välittää näitä odotuksia ja arvoja.

Edellä esiteltyjen teorioiden mukaan tytöt mallioppivat sukupuolirooliaan äideiltään ja muilta naisilta, joita he jäljittelevät ja havainnoivat. Tytöt rakentavat omaa identiteettiään tulevana naisina siis paljolti ns. kollektiivisen tietoisuuden mukaisesti. Omien kokemusten lisäksi äidin, sisarten ja ystävättärien kokemukset välittävät tietoa naisen roolista ja olemuksesta arkielämässä. (Helve 1992, 247.)

Bohannonin ja Blantonin (1999, 177) mukaan näyttää siltä, että äiti on tyttären ensisijainen sosiaaliagentti, kun huomioon otetaan asenteet lapsia, perhettä ja uraa kohtaan. Heidän tekemänsä jatkotutkimuksen mukaan äitien ja tyttärien asenteet pysyivät toisiinsa nähden samanlaisina tyttärien varttuessa 10-14 vuotiaista 25-29-vuotiaiksi nuoriksi naisiksi. Jatkotutkimuksessa tutkijat havaitsivat molempien asenteiden muuttuneen enemmän liberaaleiksi kolmen edellä mainitun muuttujan suhteen. He myös uskovat, että äidit ja tyttäret ovat suhteessaan vastavuoroisia ylläpitäen yhtenäis-

syyden ja sitoutuneisuuden tunnetta toisiinsa. Määttänen (1993, 152) on etsinyt naisten omaelämäkertoista merkkejä kertojien samastumisesta äitiinsä. Hän löysi teksteistä samankaltaisuuden kokemuksia, joissa tytär kuvailee itseään ja äitiään samoilla sanoilla. Kertomuksista löytyy myös vahvoja jatkuvuuden kokemuksia äidin ja oman elämän välillä. Usein nämä jatkuvuuden kokemukset liittyvät oman lapsen syntymään tai sairastumiseen. Määttänen (1993, 149) tuo esiin myös, että varhaisen äitisuhteen ja äitiin samastumisen katsotaan olevan syynä siihen, että naisen itseyyttä kuvataan feministisissä ja psykoanalyttisissä teksteissä kuvattu relationaalisenä itseyytenä, jota ensisijaisesti luonnehtii kokonaisuuteen kuulumisen tunne, eikä erillisyyden kokemus. Myös naisen suuntautuminen voimakkaasti hoivatyöhön ja ihmissuhteisiin ymmärretään johtuvan äitiin samastumisesta. Myös Wagerin (1988, 78) mukaan tyttärelle äiti on yleensä ensimmäinen malli hänen alkaessaan kasvaa aikuiseksi naiseksi. Äidin käsitykset naisellisuudesta voivat vaikuttaa hyvinkin voimakkaasti tyttären käsityksiin naisellisuudesta. Huopaisen (1992, 38) mukaan tyttö prosessoi muistirakenteisiinsa itsensä ja äidin välisen psykosomaattisen vuorovaikutuksen, joka alkaa rakentua heti syntymästä sekä myös vanhempiensa välisen vuorovaikutuksen elementtejä. Vanhempien parisuhde toimii tyttärelle heteroseksuaalisen rakkaussuhteen samastumismallina ja ympäristönä, jossa tyttö oppii mm. sukupuolten välisiä eroja. Tytön käsitykseen omasta ruumiillisuudestaan vaikuttavat äidin suhtautuminen lapsensa ruumiillisuuteen, äidin ja muiden tärkeiden ihmisten suhtautuminen hänen psykologiseen minuuteen tyttönä sekä äidin tapa viestiä omasta ruumiillisuudestaan ja seksuaalisuudestaan aikuisena naisena. Flaaken (1993,10) mukaan äidit ja tyttäret keskustelevat harvoin täysin avoimesti tytön seksuaalisesta kehityksestä. Parhaimmillaan äiti informoi tyttärtään ruumiin toiminnoista, hygieniasta ja ehkäisystä asiallisesti. Harvemmin he kuitenkin puhuvat tunteista, haluista, häpeästä ja ylpeydestä koskien ruumiillisuutta tai kuukautisten aiheuttamista tuntemuksista. Äiti saattaa siirtää tyttärelleen omat rajoittuneet mielipiteensä esim. kuukautisista likaisina ja hävettävinä. Tyttären vaikea kehittää myönteistä naisen identiteettiään. Se miten äiti arvostaa omaa fyysistä naiseuttaan ja seksuaalisuuttaan heijastuu tyttären käsityksiin naiseudesta. Kuukautiset liittävät tytön naiskulttuuriin. Jos hänen kokemuksensa ja mielikuvansa kuukautisista ovat myönteiset, hänen naiseudentunteensa vahvistuu.(Huopainen 1992, 43).

Sukupuoli-identiteetin omaksuminen ei ole välttämättä helppo tehtävä. Samanaikaisesti kun tytön täytyy hylätä hänen alkuperäinen rakkaudenkohteensa eli äiti voidakseen

kiintyä vastakkaiseen sukupuoleen, hänen täytyy myös omaksua ne naisen ominaisuudet, joita myös hänen äitinsä edustaa. Prosessi, jossa nainen rakentaa yksilöllistä ja sosiaalista sukupuoli-identiteettiään, on riippuvainen niistä mielikuvista, joita hän saa ympäristöstään. (Finzi 1996.) Tytär voi omaksua äidin näkemykset naisellisuudesta joko kokonaan tai osittain. Toisaalta hän voi kehittää niille myös täysin vastakkaisia käsityksiä. (Wager, 78.)

Itsenäisen identiteetin luominen on nuoruusiän tärkein kehitystehtävä. Nuori käy läpi erilaisia rooleja, joita hänelle välittyy vanhempien, koulun, ystävien ja yhteiskunnan kautta.

Johtuen vahvasta siteestä äitiin, tyttären irtautuminen äidistä on vaikeampaa kuin se on isästä, varsinkin jos äiti on ylisuojeleva (Abramson 1987). Äidin antama kritiikki on kaksisisältöinen: toisaalta tyttären tulisi olla vastuuta ottavampi ja toisaalta hän on ikuisesti lapsi, joka tarvitsee äidin neuvoja. Irtautumisprosessin aikana tytär väittelee ja taistelee äitiään vastaan ja toisaalta samanaikaisesti on edelleen tämän "hoidettavana". Bjerrum Nielsen ja Rudberg (1993, 116-123) tuovat esiin äiti-tytär suhteen ristiriitaisuudet. "Ole kuten minä - älä ole samanlainen kuin minä" äidin kaksoisviesti tyttärelle heijastaa ahdistavien kulttuuristen arvojen sisäistämistä naisena olemisesta ja äitiydestä. Toisaalta tytär ja äiti pelkäävät yhteyden katkeamista, jos tytär ei tee niin kuin äiti, toisaalta tytär ei tahdokaan olla kuten äiti. Tyttären ja äidin suhteessa kilpailevat myös halu suojella toista, olla kertomatta kaikkea, toisaalta halu olla rehellinen ja aito. Tyttärien halu olla erilainen kuin äiti, merkitsee sitä, että he eivät opi näiden kokemuksesta ja näe laajempaa, jaettua yhteyttä naisina.

Useimmat äidit ja tyttäret ovat suhteessaan toisiinsa yhtä aikaa läheisiä ja etäisiä, kuin myös heidän suhteensa voi olla samanaikaisesti kaverillinen ja vanhempi-lapsi-suhde. (Fischer 1986.) Jotkut tyttäret pitävät äitejään parhaina ystävinään, jotkut pitävät äitiä tunkeilijana, joka haluaa tietää ja ymmärtää liiaksi tyttären asioita. Konfliktit äidin ja murrosikäisen tyttären välillä voidaan nähdä merkkinä sitoutumisesta eikä päinvastaisena (Bohannon & Blanton 1999, 174).

Äidin arvojen ja asenteiden kyseenalaistaminen on tie kohti tyttären aikuistumista ja itsenäistymistä. Vasta äidin kriittinen arviointi antaa mahdollisuuden irtautua hänestä. Äiti on tyttären elämän tärkein leimojen antaja ja siis tärkeä tekijä tyttären minäkäsityksen rakentumisessa. (Laurila 1996.) Ein sanominen äidille voi tuntua tyttärestä pelottavalta ja herättää hänessä syyllisyyttä. Äideillä on useita metodeja tankata asenteita

tyttärien mieleen: neuvovat "se on sinun parhaaksesi", käyttävät itseään ja omia kokemuksiaan esimerkkinä, kertomalla opettavaisia tarinoita muista henkilöistä, rohkaisevat joitakin tyttöjen tekemisiä ja joitakin taas eivät. Jos nämä keinot eivät tehoa, äiti saattaa vedota tunteisiin "olemme pettyneitä sinuun". Monet tyttäret tuntevat vaikeaksi loukata vanhempiansa tunteita. (de Waal 1993, 40.) Niin kauan kuin tytär tekee niin kuin hänen äitinsä tahtoo hänen tekevän, jokainen on tyytyväinen. Vasta kun tytär yrittää saada lisää vapautta ongelmia ilmaantuu. Tyttöjen käyttämät keinot äidin päälle kääntämiseksi ovat manipulointi ja puolittoukset. Rajan vetäminen äitiin ja symbioottisen ykseyden hylkääminen on kuitenkin välttämätöntä tyttärelle. (Mäenpää-Reenkola 1997, 68) Kun tytär prosessia läpikäydessään huomaa äitinsä kiintymyksen pysyvyyden, hän kykenee irtautumaan ja kehittämään itsenäisyyden tunteen (Fischer 1986). Irigarayn (1996, 129) mukaan äidin ja tyttären, tyttären ja äidin välinen vahva sidos pitää katkaista, jotta tyttö voi kasvaa naiseksi ja vakiinnuttaa suhteensa mieheen.

Useimmat aikuiset tyttäret sanovat, että he tahtovat olla erilaisia kuin äitinsä, vaikka kuvailisivatkin suhdettaan äitiinsä läheiseksi ja emotionaalisesti positiiviseksi. Liiallinen samastuminen äitiin koetaan uhkaksi omalla minuudella. Ne nuoret naiset, jotka näkevät äidin jonkinlaisena roolimallina itselleen korostavat äidin hoivaavia, äidillisiä ominaisuuksia tai kokevat äidin nimenomaan mallina sille, mitä eivät tahdo olla. (Fischer 1986.) Äidiltä opitut käsitykset mm. onnellisista tunteista, suhtautumisesta miehiin, koulutukseen, ruuanlaittoon ja naisen moniin rooleihin ovat kuitenkin vahvasti tyttären mielessä ja vaikuttavat hänen omiin käsityksiinsä. Vaikka tytär saa naisen malleja myös muualta, äidin vaikutus ei ole helposti pois pyyhittävässä. (Laurila 1996.)

Edellä esitettyjen teorioiden ja tutkimusten valossa äiti näyttäytyy tyttären elämässä tärkeänä ja hallitsevana henkilönä, johon tyttären samanaikaisesti täytyy samastua ja josta hänen täytyy irtaantua voidakseen tulla ehyeksi ja itsenäiseksi naiseksi. Äidin ja tyttären välisen vahvan siteen perustana nähdään heidän samanlaisuutensa sukupuolen suhteen ja sen tuomat yhteiset roolit. Äiti opastaa tyttärtä löytämään paikkansa yhteiskunnasta naisena. Vaikka äiti ja tytär kasvavat naisiksi eri aikoina ja historiallisesti erilaisessa kontekstissa, heidän suhdettaan leimaa sosiaalinen jatkuvuus, perinteen jatkuminen. Oma tutkimukseni yrittää mm. selvittää miten äiditön tytär pystyy korvaamaan äiti-tytär suhteen ja miten äidin poissaolo heijastuu tyttären elämään vuosien saatossa, ensin lapsuudessa, sitten nuoruudessa ja lopulta aikuisuudessa.

2.3 Naiseus ja sukupuoliroolit 1930-luvulta nykyaikaan

Tutkimukseeni osallistuneet naiset olivat kirjoitushetkellä 30-70-vuotiaita eli he ovat syntyneet välillä 1930-1970. Tänä ajanjaksona käsitykset naiseudesta ja sukupuolirooleista eivät ole olleet muuttumattomia. Historiallinen konteksti ja tyttöjen kasvuympäristö oli tyystin erilainen 30- ja 70-luvuilla.

Bjerrum Nielsen ja Rudberg (1993, 51) toteavat, että 30 - 50-luvuilla tytöillä ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia olla sellaisia naisia kuin he ehkä olisivat tahtoneet olla. Kulttuuriset ja sosiaaliset mahdollisuudet olivat rajoittuneita ja naiseksi syntyminen oli ikään kuin "kohtalo". Nykyään tytöillä on laajemmat mahdollisuudet toteuttaa naiseuttaan, yhdistellä feminiinisiä ja maskuliinisia pidettyjä ominaisuuksia ja käyttäytyä myös vastoin sukupuolirooli-odotuksia. 20-30-luvulla tyttöjä piti ennen kaikkea kasvattaa ja kouluttaa kotia, ammattia ja yhteiskuntaa varten. Tyttöjen kasvattaminen kohti äitiyttä alkoi jo kansakoulussa (Kaarninen, 1995.)

Löfströmin (1999, 206) mukaan 1800-luvulla ja vielä 1900-luvun alussa sukupuolta koskevissa kuvauksissa mies ja nainen näyttäytyivät ominaisuuksiensa perusteella kauttaaltaan toisistaan eroavina kategorioina. Keskustelu sukupuolirooleista alkoi Suomessa varsinaisesti v.1965, jolloin viisikymmentä henkilöä kokoontui keskustelemaan sukupuolirooleista ja mahdollisuuksista muuttaa vallitsevaa sukupuolten välistä työnjakoa (Rotkirch, 1995).

3 AIEMPIA TUTKIMUKSIA ÄIDITTÖMISTÄ TYTTÄRISTÄ

Edellä olen käsitellyt äidin merkitystä tyttären sosiaalisen sukupuolen omaksumisen kannalta mm. eri teorioiden valossa ja kuvannut äidin ja tyttären välistä yhteyttä. Ennen kuin lähdän tarkastelemaan sitä kasvu ympäristöä, missä äidittömät tyttäret kasvavat naiseksi ja äidin kuoleman aiheuttamia muutoksia ja seurauksia tyttären elämässä, esittelen tutkimuksia, joita löysin äidittömyydestä. Suomessa äidittömyyttä on tutkittu vähän. Lukinin (1999) pro gradu -tutkielma "Iso osa minusta puuttuu" - elämäkertatutkimus äidittömyyden merkityksestä aikuiselle tyttäreille on yksi aiheita käsiteltyistä tutkimuksista. Lukinin tutkimusaineisto muodostui seitsemän äidittömän naisen kirjoitetuista omaelämäkertoista. Naisten iät vaihtelevat alle 30-vuotiaista yli 60-vuotiaisiin. Äidin kuollessa he ovat olleet 1-15-vuotiaita. Lukin on tarkastellut äidittömyyttä seitsemän eri teeman avulla: 1) äidittömyys elämäkokemuksena, 2) äidittömänä kasvaminen, 3) läheisten ihmisten suhtautuminen äidittömyyteen, 4) isä-suhde, 5) läheiset ihmissuhteet, 6) äitiin ja äidin kuolemaan liitetyt asiat sekä 7) oma naiseus ja äitiys. Teemojen runsauden vuoksi yhdenkään käsittely ei ole kovinkaan syvällistä ja Lukin myöntää tämän itsekkin. Hänen tarkoituksenaan on kuitenkin ollut ennestään aika tutkimattoman aiheen monipuolinen ja mahdollisimman kokonaisvaltainen kuvailu.

Tuomen (1995) pro gradu -tutkielma on toinen aiheeseeni läheisesti liittyvä tutkimus. "Tämä on vaan tapa elää" on tutkimus isän huollossa olevien, äitinsä kuoleman kautta menettäneiden 12-16-vuotiaiden tyttöjen identiteetistä. Tytöt ovat olleet äitinsä kuollessa 2-9-vuotiaita. Tutkimuksen teemat käsittelivät elämähistoriaa- ja tilannetta, arkipäivää, perhettä, ystäviä, koulua, vapaa-aikaa ja harrastuksia, käsitystä itsestä, sosiaalista sukupuolta sekä tulevaisuutta. Tutkimus toteutettiin monimenetelmällisenä monitapaustutkimuksena (kyselylomake ja teemahaastattelu, 6 tyttöä). Tyttöjen elämää tarkasteltiin heidän omien kokemustensa ja kuvaustensa perusteella. Tutkimuksen tarkoituksena oli ymmärtää äidittöminä kasvaneiden tyttöjen identiteettiä heidän itsensä kokemana ja jäsentämänä. Tutkimuksessa nousivat esiin seuraavat teemat: äidittömyyden kokemi-

nen vahvistavana rokotuksena, hyvä isäsuhde, kaverisuhteiden merkitys, suhtautuminen isien naisystäviin ristiriitaisesti sekä käsitys itsestä poikatyttönä.

Löytämistäni ulkomaisista artikkeleista monet käsittelevät tutkimuksia, jotka ovat keskittyneet erityisesti varhaisen vanhemman menetyksen yhteyksiin terveyteen aikuisena (Luecken 2000; Maier & Lachman 2000; McLeod 1991). Edelman (1994) on sitä vastoin tutkinut äidittömiä tyttäriä ja heidän kokemuksiaan äidittömyydestä kyselylomakkein ja haastatteluin. Tutkimus oli hyvin laaja, siihen osallistui 154 naista, jotka olivat menettäneet äitinsä lapsuudessaan tai nuoruudessaan. Naiset olivat tutkimusta tehtäessä 18-45-vuotiaita. Edelman käy tutkimuksessaan läpi mm. menetyksen kokemisen eri ikävaiheissa, menetyksestä toipumisen, sosiaalisten suhteiden merkityksen ja äidittömän tyttären naiseksi kasvuun liittyviä seikkoja monipuolisesti. Edelmanin tutkimus on tärkeä lähde oman tutkimukseni kannalta ja hyvin mielenkiintoinen luettava. Edelman on tutkimuksessaan vahvasti läsnä kertojana, hän tuo myös omat kokemuksensa äidittömyydestään selkeästi esille.

Edellä esiteltyjen tutkimusten lisäksi taustoitin tutkimustani muilla tutkimuksilla ja teorioilla, jotka käsittelevät äidin menetystä lapsuudessa, menetyksen seurauksia ja siitä toipumista, isyyttä ja yksinhuoltajuutta, korvaavia suhteita ja naiseksi kasvamista. Äidin poissaolon vaikutusta tyttären sosiaalisen sukupuolen rakentumiseen ja naiseksi kasvamiseen on siis tutkittu todella vähän. Huomattavasti enemmän on tutkittu isän läsnäolon tai poissaolon vaikutusta, erityisesti pojan kehitykseen (esim. Huttunen 1990) ja hyvinvointiin.

4 ÄIDIN MENETYS LAPSUUDESSA

Vanhempien kuolema on asia, joka kaikista eniten vaikuttaa lapsiin ja heidän persoonallisuuteensa (Eisenstadt 1989). Heidän elämässään tapahtuu suuria muutoksia, kun heitä rakastava ja heistä huolehtiva ihminen kuolee. Lapsi on varsinkin ensimmäisten elinvuosiensa aikana hyvin riippuvainen vanhempiensa antamasta hoivasta ja huolenpidosta. Voimakas reagoiminen asiaan on luonnollista. (Dyregrov 1993.) Sillä minkä ikäisenä lapsi menettää vanhempansa on suuri merkitys. Menetykseen sopeutuminen riippuu mm. siitä mikä on lapsen kehitystaso kyseisellä hetkellä ja mitkä ovat hänen emotionaaliset ja kognitiiviset resurssinsa ymmärtää ja käsitellä tilannetta.

4.1 Menetyksen kokeminen varhaislapsuudessa

Menetyksen kokemuksia tutkineen Dyregrovin (1993) mukaan lasten kuolemankäsitys kehittyy ajattelun kehityksen myötä. Alle viisivuotiaat eivät ymmärrä kuoleman lopullisuutta, he odottavat kuollutta ihmistä takaisin. He eivät myöskään usko, että kuolema koskettaa kaikkia. Vaikka näin pienten lasten kuolemankäsitys ei olekaan kehittynyt täysin, he voivat kuitenkin reagoida kuolemaan voimakkaasti. Koska pienet lapset monesti kuvittelevat, että heidän ajatuksensa, tunteensa tai tekonsa ovat syitä tiettyihin tapahtumiin, he voivat tuntea syyllisyyttä kuoleman johdosta. Toisaalta pikkulapsia suojaa heidän vielä puutteellinen kykynsä ymmärtää kuolemaa. 6-10-vuotiaat lapset ymmärtävät kuoleman peruuttamattomuuden, vaikka eivät välttämättä tiedosta omaa kuolevaisuuttaan. Edelmanin (1994) mukaan jo kolmevuotias voi tuntea syvää yhteyttä äitiinsä ja ymmärtää äidin kuoltua, että jotakin tärkeää on nyt hänen elämästään pois. Alle yksivuotias voi tallentaa tiedostamatta muistiinsa asioita huolenpitäjästään, esimerkiksi tämän tavasta puhua, hoivata ja ruokkia häntä. Tai muiston hiuksista, käsien kosketuksesta, ihon pehmeystä. 3-4-vuotiaat lapset voivat omistaa hyvin yksityiskohtaisia muistoja tietyistä hetkistä.

Lapset reagoivat välittömästi kuolemaan monin eri tavoin: sokilla ja epäilyllä, pelolla ja vastustuksella, apatialla ja lamaannuksella tai käyttäytymällä kuin mitään ei olisi tapahtunut. Kuoleman jälkeen monet lapset ahdistuvat ja he pelkäävät eniten, että

elossa olevalle vanhemmalle tapahtuu jotakin. Pienimmät lapset saattavat olla takertuvia ja pelokkaita. Myös masennus ja kaipaus ilmenevät eri tavoin: jotkut lapset itkevät paljon, jotkut vetäytyvät ja piilottavat surunsa. Jotkut saattavat hakea turvaa nopeasti toisesta henkilöstä ja siirtää äitiin kohdistamansa tunteet häneen. Pienet lapset saattavat kierrellä huoneissa ja etsiä vainajaa. Isommat lapset vaalivat muistoa esim. valokuvien avulla. (Edelman 1994; Dyregrov 1993.)

Bowlby (1980) näki äidin olevan lapsen kehitykselle olennaisen tärkeä henkilö. Bowlbyn mukaan äiti ei saa koskaan jättää lastaan, koska tästä seuraa lapselle suurta vahinkoa. Isän ja muiden henkilöiden suhteet jäävät äiti- lapsi suhteen varjoon. Myöhemmin kriitikot ovat rikkoneet kiintymyssuhdeteorian mukaisia oletuksia. He ovat tuoneet esiin näkemyksiä, joiden mukaan lapsi voi kiintyä äidin lisäksi vahvasti myös isäänsä tai muuhun häneen läheisessä suhteessa olevaan henkilöön.

Joidenkin uusimpien tutkimusten (Maier & Lachman 2000; McLeod 1991) mukaan vanhempien avioerolla saattaa kuitenkin olla suuremmat negatiiviset vaikutukset lapsen elämään kuin toisen vanhemman kuolemalla. Avioerossa lapsen suhde molempiin vanhempiin voi häiriintyä, kun taas toisen vanhemman kuoltua suhde jäljelle jääneeseen vanhempaan säilyy hyvänä tai lähenee entisestään ja toimii näin ollen suojaavana tekijänä. Eisenstadt, Haynal ja de Senarclens (1989) edustavat vastakkaista kantaa. Heidän mukaansa toisen vanhemman kuolema saattaa myös vaikuttaa negatiivisesti läsnäolevan ja lapsen suhteisiin esim. niin että lapsesta tulee kuolleen vanhemman korvike. He uskovat myös, että enemmistössä tapauksista äidin kuolema johtaa lapsen vaikeampaan tilanteeseen kuin isän kuolema, koska äidin kuoltua suhde isäänkin voi jäädä etäiseksi ja lapsi ikään kuin menettää molemmat vanhempansa.

Barnes (1997, 97,119; myös Biblarzi & Gottainer 2000) on huomionnut myös, että varsinkin nuoremmille lapsille isän kuolema saattaa merkitä pienempää elämän muutosta kuin äidin kuolema. Äidin kuollessa kaikenikäiset lapset menettävät usein pääasiallisen hoitajansa ja huolenpitäjänsä. Vanhemman menettämisestä seurannut suru voi jatkua pitkäänkin. Jotkut lapset kaipaavat kauan kuollutta vanhempansa. Menetyksen kipu vaihtelee lapsen iän ja sukupuolen, menetetyn vanhemman sukupuolen ja läsnä olevan vanhemman vahvuuksien ja joustavuuden mukaan. Tärkeä seikka toisen vanhemman menetyksen jälkeen on se, kuinka elossa oleva vanhempi pystyy

ottamaan hoitaakseen kuolleen vanhemman tehtävät hoitaakseen. Edelmanin (1994, 149-150) mukaan monissa perheissä myös vanhin sisaruksista joutuu yleensä kypsyään nopeasti ja ottamaan vastuun nuoremmista sisaruksista. Hän saattaa jättää kodin paetakseen vastuuta ja tuntee sitten syyllisyyttä, tai toisaalta hän saattaa jäädä kotiin kaikista pisimpään. Keskimäinen lapsi voi valita roolin joko huollettavana tai huolehtijana. Nuorin lapsi on usein perheen "vauva", jolle ei kerrota tapahtumista. Perheen ainoa lapsi on saanut usein äidiltään paljon huomiota, joten hänen menetyksensäkin voidaan pitää suurempana kuin lapsen, jolla on sisaruksia. Jos perheessä on paljon lapsia, vanhemmat sisarukset ovat voineet ottaa hoitaakseen äidin tehtäviä jo aiemmin ja nuoremmat sisarukset ovat luoneet heihin kiinteät suhteet jo ennen äidin kuolemaa. Äidin kuoleman jälkeen turvaverkkona ovat vanhemmat sisarukset. Sisarukset saattavat kokea äidin menetyksen hyvin eri tavoin ja myös muistot äidistä voivat olla yksilöllisiä.

4.2 Menetykseen sopeutuminen ja menetyksen seuraukset

Tämän luvun alaluvuissa tuon esille seikkoja, jotka nousevat esiin äidin kuoleman jälkeen ja myös menetyksen vaikutuksia lapsen tulevaisuuteen. Käsiteltäviä asioita ovat mm. lapsuuden vuorovaikutussuhteiden laatu ja niiden merkitys tuleviin ihmissuhteisiin, menetyksen pitkäaikaisvaikutukset hyvinvointiin, identiteettiin ja oman perheen perustamiseen, sekä puhumisen ja muistojen tärkeys kuolleesta vanhemmasta.

4.2.1 Vuorovaikutussuhteet suojaavana tekijänä

Luecken (2000) mukaan perheenjäsenten välisten vuorovaikutussuhteiden laadun on havaittu olevan suojaava tekijä toisen vanhemman kuoltua silloin, kun ne ovat sisältäneet tuen, avoimen tunteiden näyttämisen, vähäisen konfliktien ja vihan määrän. Perheen huonot ihmissuhteet (erityisesti lapsen riittämätön suhde jäljellä olevaan vanhempaan) sen sijaan saattavat aiheuttaa ja ennustaa depressiota ja sosiaalista kyvyttömyyttä. Perheen vuorovaikutussuhteet on myös nähty tärkeänä muuttujana vanhemman kuoleman ja aikuisen henkisen terveyden yhteyksiä tutkittaessa. Lapsena koettujen vuorovaikutussuhteiden laatu heijastuu myös aikuisuuden ihmissuhteisiin ja henkiseen hyvinvointiin. Edelmanin (1994, 157-159) mukaan äiditön tytär saattaa rynnätä suin päin suhteeseen etsiessään rakkautta, jota ei ole saanut. Usein taustalla

on aidon tunteen sijasta toivo siitä, että kumppani voi tarjota jotain mitä äiditön tytär on kaivannut; turvaa ja huolenpitoa. Tämä voi johtaa siihen, että suhde ei ole kovin kantavalla pohjalla. Äiditön tytär vaatii suhteelta liikaa. Kyetäkseen normaaliin parisuhteeseen äidittömän tyttären pitää Edelmanin mukaan luoda itselleen ensin perusturvallisuuden tunne. Toinen henkilö yksin ei pysty sitä aikuiselle ihmiselle antamaan. Monet äidittömät tyttäret kuitenkin kykenevät täysin tasapainoiseen ja pitkään parisuhteeseen. Esimerkiksi Edelmanin tutkimukseen osallistuvista naisista 49 prosenttia oli naimisissa. Edelmanin mukaan puolison valinnalla on suuri merkitys, koska tunne-elämältään tasapainoinen kumppani lisää äidittömän tyttären turvallisuuden tunnetta suhteessa.

4.2.2 Menetyksen vaikutukset tyttären hyvinvointiin aikuisena

On myös tutkittu vanhemman menettämisen pitkäaikaisvaikutuksia yksilön terveyteen ja hyvinvointiin. Krause (1998) on todennut, että varhainen vanhemman menetys on yhteydessä aikuisiän terveyteen vain silloin, kun henkilön nykyelämässä tapahtuu hänelle merkittäviä asioita (tiedyt stressitekijät, esim. roolimutokset). Tällöin henkilön eräänlainen haavoittuvuus (mm. vähentynyt tunne elämänhallinnasta, heikko itsearvostus ja kyvyttömyys solmia läheisiä suhteita), joka on seurausta varhaislapsuuden kokemuksista, voi nousta esiin. (Krause 1998; Kivelä ym. 1998.) Niederlandin (1989) mukaan äidin menetyksellä on lapsen myöhempään kehitykseen yleensä aina jonkinasteisia vaikutuksia. Lapsi, joka on kärsinyt varhaisen eron tai vakavia häiriöitä suhteessaan äitiinsä osoittaa myöhemmässä kehityksessään ongelmia minän kehityksessä. Esimerkiksi narsismi, todellisuuden vajavainen ymmärtäminen ja alttius neurooseille ovat mahdollisia seurauksia varhaislapsuuden traumaattisen kokemuksen aiheuttamasta ahdistuksesta. Edelmanin (1994, 206) mukaan aikuisen käyttäytymisessä saattaa myös näkyä se kehitystaso, jolla hän oli kun äiti kuoli. Jos lapsi oli pieni äitinsä menettäessään ja vielä hyvin riippuvainen hänestä, aikuisena hän saattaa yhä olla riippuvainen äidistä. Äiditön tytär puhuu tyhjiä tiloista ja puuttuvista paloista. Yrittäessään paikata näitä aukkoja, äiditön tytär saattaa Edelmanin mukaan hoitaa itseään myös ns. väärin keinoin esim. alkoholin - ja huumeiden käytöllä ja satunnaisilla seksisuhteilla.

Menetykseen sopeutumista on tarkasteltu myös sukupuolittain. Kivelän, Luukisen, Kosken, Viramon ja Pahkalan (1998, 529) tutkimuksen mukaan isän läsnäolo on

naiselle tärkeämpi kuin äidin läsnäolo, kun taas miesten kohdalla asia on päinvastoin. Heidän tutkimuksensa mukaan naiset, jotka olivat menettäneet isänsä alle 20-vuotiaana ja miehet, jotka olivat menettäneet äitinsä samanikäisinä, kärsivät todennäköisemmin masennuksesta aikuisina. Vanhemman menetys on vaikuttanut heidän persoonallisuuteensa tehden heistä haavoittuvaisempia esim. stressaavissa elämäntilanteissa. McLeod (1991, 210) on puolestaan tutkimuksessaan tullut sellaiseen johtopäätökseen, että vanhemman varhaisella menettämisellä on suuremmat pitkäaikaiset vaikutukset naisiin kuin miehiin, mutta toisaalta kuolemalla on vähemmän negatiivisia vaikutuksia aikuisen lapsen elämään, mm. avioliiton laatuun, kuin on lapsuudessa koetulla vanhempien avioerolla.

4.2.3 Puhumisen ja muistojen tärkeys

Menetyksestä puhuminen nähdään tärkeänä vaiheena suruprosessissa. Marwit ja Carusa (1998, 140) ovat tutkineet kommunikatiivisen tuen tarvetta vanhempansa menettäneiden nuorten kohdalla. Heidän mukaansa nuoret ovat kokeneet muilta saamansa ”kohteliaisuudet” ja konkreettiset teot apuna surussaan. Nuoret tahtovat kokea olevansa ”normaaleita” ja samanlaisia kuin muut nuoret huolimatta menetyksestään. Nuoret kokivat ystävät suurena tukena, kuten myös vanhempansa tuen. Arajärven (1995) mukaan myös isovanhemmat voivat olla suurena tukena vanhemman menettämisen jälkeen. He voivat jakaa muistoja menetetyistä. Furman (1997) on sitä mieltä, että jos lapsilla ei ole mahdollisuutta keskustella asioista vanhempiansa kanssa, he löytävät usein ympäristöstään muita ihmisiä joille voivat kertoa kokemuksistaan. Lapsilla on kyky löytää suojaavia tekijöitä ja korvaavia henkilöitä.

Lukinin (1999) tutkimuksen mukaan äidittömät tyttäret ovat joutuneet kohtaamaan muiden taholta sääliä ja jopa kateutta. Tyttäret olisivat kuitenkin kaivanneet enemmän kannustavaa tukea ympäristöltään. Se millaista tukea vanhempansa menettänyt lapsi tai nuori tarvitsee on riippuvainen hänen iästään ja surunsa taustatekijöistä (Marwit & Carusa 1998). Dyregrovin (1993) mukaan lapsilla tulee olla mahdollisuus käsitellä suruaan läheisen ihmisen kanssa ja aikuisten tulisi paremmin ymmärtää lasten tarvetta käsitellä sitä. Surutyön tekeminen on hänen mukaansa vaikeaa ilman asian käsittelemistä avoimesti. Lapsille tulisi kertoa totuus heidän ikäänsä vastaavalla tavalla. Jo 2-3-vuotiaat lapset kykenevät tekemään surutyötä aikuisen tuella (Arajärvi 1995). Surutyön

tekemättä jättäminen voi vaikuttaa negatiivisesti esim. lapsen persoonallisuuteen ja käyttäytymiseen, kun taas kriisin työstäminen voi olla tie kohti luovuutta ja vahvistunutta sosiaalista tietoisuutta. Surutyön tekeminen lapsuudessa saattaa siis vaikuttaa pitkälti aikuisuuteen ja menestymiseen elämässä ylipäänsä. (Eisenstadt, Haynal & de Senarclens 1989.) Edelmanin (1994) mukaan lapsi, jolla ei ole hyviä korvaavia suhteita, voi menettää luottamuksensa ihmissuhteisiin. Aikuisena tämä voi näkyä kyvyttömyytenä solmia ihmissuhteita.

Äidin kuolema on kuitenkin asia, josta yleensä on vaiettu, eivätkä lapset ole saaneet isältään mallia surra (Lukin 1999; Eskola 1997; Edelman 1994). Asian mieleen palauttaminen voi olla liian tuskallista eikä asiasta tahdota puhua. Kuolleesta vanhemmasta ei puhuta ainakaan negatiiviseen sävyyn. Olemalla puhumatta kuolemasta on myös haluttu suojella lasta. Varsinkaan isät eivät ole halunneet puhua kuolleesta puolisostaan ja joskus jopa valokuvat on pistetty piiloon. (Barnes 1997, 91.) Muistaminen riippuu lapsen iästä ja kehitystasosta. Puolessa niissä perheissä, joissa oli tapahtunut kuolema tai avioero ja lapsi oli alle seitsemän vuotias, lapsi oli ymmällään tilanteesta. Useimmat olivat olleet niin nuoria, että ilman myöhempää kontaktia lapselle ei jäänyt menetetyistä vanhemmista varsinaista muistoa. Monet Barnesin (1997, 55) tutkittavista kertoivat saaneen vain vähän tietoa jäljelle jääneeltä vanhemmalta. Joillekin isovanhemmat olivat kertoneet muistojaan ja tietojaan tapahtuneesta. Kuolemasta puhuminen tuntui olevan toiselle vanhemmalle erityisen vaikea asia. Aikuinen ei ollut kykenevä jakamaan lapsen surua.

Kuolleesta läheisestä ja hänen menettämisestään puhumisen lisäksi muistot ja tiedot menetetyistä vanhemmista ovat tärkeitä. Eskola (1997) kirjoittaa, että alkoi hahmottaa kuolleen äitinsä kuvaa jo kouluikäisenä ja nyt aikuisena, kun äidin kuolemasta on puoli vuosisataa, hän edelleen konstruoi äitiään ja tämän elämää päiväkirjojen ja kirjeiden kautta. Barnesin (1997) mukaan jopa silloin, kun biologinen vanhempi on kuollut ennen kuin lapsi on tarpeeksi vanha muodostamaan muistoa hänestä, alkuperäisen vanhemman mielikuva on tärkeä lapselle. Äidittömille tyttärille äiti voi elää vain mielikuvissa. Kuolleesta äidistä ei haluta irrottautua kokonaan, vaan hänelle tahdotaan pitää jonkinlaista paikkaa nykyisessä elämässä. Lukinin tutkimuksesta (1999, 97) ilmenee, että aikuisina naisille on tullut halu tietää, millainen heidän äitinsä oli ihmisenä. Koska he eivät ole tienneet äidistään paljon, on äiti heidän mielikuvissaan saanut myyttisiä,

ihannoituja piirteitä. Jokainen äiditön tytär on käynyt läpi suhdettaan äitiinsä ja miettinyt itseään äidittömänä tyttärenä Edelman (1994) kertoo, että monet äidittömät tyttäret "lääkitsevät" itseään kuvittelemalla sellaisen äidin itselleen, jonka he olisivat tahtoneet. Menetetty äiti saa ihannepiirteet. Edelmanin mukaan tällainen ihannointi on, kuten vihakin, normaali menetykseen sopeutumisen keino. Äidin hyviin piirteisiin keskittyminen vahvistaa äidin läsnäolon tärkeyttä ja suhteeseen liittyneiden onnellisten asioiden läpikäynti edistää osaltaan surutyön tekemistä. Mutta Edelman muistuttaa myös, että surutyön täydellinen läpikäyminen edellyttää myös äidin ikävämmän puolen huomioon ottamista. Jos näin ei tehdä, äiditön tytär muistaa äidin vain puolikkaana ja suree ihmistä, jota ei koskaan ollutkaan. Ei ole olemassa täydellistä, pyhimysmäistä äitiä.

Edelmanin tutkimuksessa (1994, 198-199) suurimmalla osalla äidittömistä tyttäristä oli ainakin vähän muistoja äidistä. Nekin, jotka olivat viettäneet äidin kanssa vain vähän aikaa olivat keränneet tietoa äidistä myöhemmin. Keräämällä tietoa äidin ominaisuuksista ja kokemuksista tytär kehittää itselleen jatkuvuutta menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Ilman mitään tietoa äidistään tytär ei tunne kuuluvansa todelle naisten ketjuun. Keräämällä tietoa äidistään - ei vain vanhempana, vaan myös naisena - tytär yrittää luoda äidistään kuvan, jota vasten hän voi peilata itseään, etsiä eroavaisuuksia ja samanlaisuuksia.

4.2.4 Identiteettiin heijastuva kokemus

Vaikka Tuomen (1995) tutkimat teini-ikäiset tytöt ovat olleet sitä mieltä, että äidin kuolema ei ollut kovin voimakas kokemus, ehkä johtuen heidän iästään: he eivät muista tapahtumaa tai eivät ole ymmärtäneet tapahtunutta, he kuitenkin kokevat, että äidin kuolema on jättänyt jälkensä heidän elämäänsä ja identiteettiinsä. Lukinin (1999) tutkimuksen tuloksista puolestaan ilmenee, että naiset pitävät äidittömäksi jäämistään hyvin merkittävänä tekijänä elämässään. Vaikka he ajan myötä ovat asiaan sopeutuneet eivätkä ole katkeroituneet, on äidin kuolema ollut surullinen asia, he ovat kaivanneet ja ikävöineet. He kokevat, että äidittä eläminen on vaikuttanut heidän elämäänsä ja persoonaansa. He ovat kokeneet, että jotain puuttuu. Toisaalta aikuiset naiset kokevat myös, että äidittömyydellä on ollut myös hyviä seurauksia: vastuun kantamiseen kasvaminen, empaattinen, optimistinen ja sisukas luonne. He tuntevat olevansa selviytyjiä ja ovat tyytyväisiä elämäänsä. Myös Tuomen (1995) tutkimuksesta ilmenee

sama asia: äidittömyys on koettu eräänlaisena ”rokotuksena”, joka on vahvistanut heitä ihmisinä, tehnyt heistä itsenäisiä ja riippumattomia. Äidittöminä kasvaneet naiset ajattelevat myös, että viihtyvät hyvin yksin koska ovat jo nuorina tottuneet olemaan ja selviytymään yksin. Äidittömät tyttäret kokevat, että heillä olisi oman menetyksensä vuoksi kykyä auttaa muita menetyksen kohdanneita ihmisiä. (Lukin 1999, Edelman 1994.)

Maierin ja Lachmanin (2000) mukaan vanhemman kuolema oli yhteydessä heikompiin koulutussaavutuksiin ja matalampaan koulutustasoon aikuisena. Eisenstadt ym. (1989) edustavat vastakkaista mielipidettä: heidän mielestään vanhemman menettäminen on yhteydessä esim. kunnianhimoon, hyviin saavutuksiin ja korkeampaan sosiaaliseen asemaan aikuisena. He ajattelevat, että oma äidittömyys tai isättömyys halutaan jollakin tavoin korvata olemalla ”äitinä tai isänä” jollekin ryhmälle esimerkiksi.

4.2.5 Äidittömyyden vaikutukset oman perheen perustamiseen

Lukinin (1999) tutkimuksessa perheen perustaminen ja lasten hankkiminen ei ollut kaikille äidittömille tyttärille ajatuksena itsestään selvyys. Jotkut uskovat äidittömyytensä jollakin tavoin vaikuttaneen siihen, että he eivät ole halunneet lapsia. Edelmanin (1994, 145 - 146,238) mukaan äiditön tytär saattaa aikuisena haluta aikaa enemmän itselleen, hän on ehkä joutunut hoitamaan nuorempia sisaruksiaan lapsuudenkodissaan ja kokee saaneensa hoitaa tarpeeksi lapsia. Toisaalta saatu kokemus on osaltaan myös voinut helpottaa äitiyteen ryhtymistä ja siihen valmistautumista. Nainen saattaa myös pelätä äidin kohtalon toistuvan kohdallaan. Äidittömät tyttäret tiedostavat oman kuolevaisuutensa ja jollakin tavoin saattavat myös kärsiä kuolemanpelosta. He pelkäävät, että äidin kohtalo toistuu heidän kohdallaan, kun he ovat saavuttamassa äidin iän.

Äidin kaipuu näkyy aikuisten naisten elämässä erityisesti silloin, kun heistä itsestään on tullut äitejä ja he toivoisivat oman äitinsä olevan läsnä ja auttamassa lasten hoidossa. Äidittömät naiset kokevat myös, että heidän pitää antaa omille lapsilleen se, mitä ilman itse ovat jääneet: äidin rakkautta ja huomiota. Heille itselleenkin on näin mahdollista kokea asioita, joihin heillä ei omassa äitisuhteessaan ole ollut mahdollisuutta. He toivovat, että pystyvät tarjoamaan lapsilleen hyvän ja turvallisen elämän. Äiditön tytär, joka on idealisoinut edesmenneen äitinsä ja sijoittanut häneen kaikki hyvän äidin

ominaisuudet saattaa vaatia itseltään äitinä mahdottomuuksia. Äiti on täydellinen vain heidän omassa mielessään, mutta he syylistävät itseään, jos eivät yllä hyväksi äidiksi myös itse. He myös saattavat valmistaa lapsiaan koko ajan oman kuolemansa varalle ja kasvattavat lapsensa itsenäisiksi. He saattavat jäädä etäiseksi lapsilleen odottaessaan tragediaa, joka ei koskaan tapahdu. Näin heidän lapsensakin kärsivät isoäitinsä menettämisestä. (Lukin 1999; Edelman 1994, 252.)

Edelman (1994) sanoo, että kuolemanpelko johtuu siitä, että tytär samastuu niin vahvasti äitiinsä ja pelkää äidin kohtalon toistuvan myös omalla kohdallaan. Myös oma syntymäpäivä voi olla masentava, koska se muistuttaa puhelinsoitosta tai kortista, jota ei koskaan tule ja lisäksi siitä, että oma ikä lähestyy äidin kuolinikää. Kun tuo pelottava merkkipaalu on ohitettu, pelko voi vaihtua riemuksi. Toinen surullinen päivä äidittömälle tyttärelle voi olla äitienpäivä. Edelman kertoo, että yksi tapa tehdä äitienpäivästä hyvä, on juhlistaa elämänantamisen aspektia. Tällä hän tarkoittaa sitä, että elämää voi ajatella lahjana, jonka on saanut äidiltään ja josta tulee olla kiitollinen.

Äidin menetyksestä juontuva sureminen voi Edelmanin (1994) mukaan jatkua vuosia ja kaipaus ei katoa koskaan. Äiditön tytär uskoo, että vain oma äiti voisi tietyissä tilanteissa heidän oloaan helpottaa. Äidin roolia on vaikea antaa toiselle naiselle, koska äiditön tytär yhä odottaa äitiään palaavaksi. Kun tytär menettää äitinsä, hän oppii samalla, että ihmissuhteet ovat väliaikaisia ja hänen perusluottamuksensa ja turvallisuudentunteensa säröilee. Hän havaitsee, että ei ole immuuni ei toivotuille tapahtumille ja pelko tulevaisuudesta heijastuu hänen elämässään.

Furman (1997) on kirjassaan kyseenalaistanut myytin, jonka mukaan lapsuutemme tapahtumat ratkaisevasti määräävät loppuelämäämme. Hänen mukaansa vaikeakin lapsuus voi olla voimavara eikä vain vaikeuksien syy. Vaikeudet tulisi nähdä koettelemuksina, joilla on ollut kasvattava vaikutus ja ihmisen tulisi arvostaa selviytymistään. Menetetyt, hyvät lapsuudenkokemukset on mahdollista elää aikuisena.

5 ISÄ YKSIHUOLTAJANA JA TYTTÄREN VANHEMPANA

Äidin kuoleman jälkeen tytär jatkaa elämäänsä erilaisessa kasvuympäristössä. Hänen suhteensa isään voi muotoitua uudelleen. Joskus isä jatkaa elämäänsä yksinhuoltajana ja joutuu omaksumaan itselleen uudenlaisia rooleja.

5.1 Isä yksinhuoltajana

Yksinhuoltajaisä-perheitä on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin yksinhuoltajaäiti-perheitä tai avioeroperheitä. Monet tutkimukset ovat vertailututkimuksia leskeksi jääneiden ja eronneiden yksinhuoltajaäitien perheistä (esim. Biblarz & Gottainer 2000) sekä kahden vanhemman ja yksinhuoltajaperheiden vertailuja (esim. Lassbo 1994). Yksinhuoltajaisäperheet eivät vielä ole kovin yleisiä, mutta kaikissa länsimaissa on nähtävissä niiden lukumäärän vähittäinen nousu. Suomessa oli vuonna 1998 yhteensä 625 400 lapsiperhettä, joista isä- lapset perheitä oli 2,3% ja äiti-lapset perheitä 16,4 % (Tilastokeskus 1998). Badinterin (1993, 239) mukaan isät ovat useimmiten poikien kuin tyttöjen yksinhuoltajia ja yleensä esimurrosikäisten kuin nuorempien lasten huoltajia. Barnes ym. (1997, 40) toteavat, että ns. uusioperheet olivat harvinaisia 50- luvulle tultaessa, vaikka muinoin menneisyydessä ne olivat olleet hyvin yleisiä, kuten tänä päivänä. Mutta tuohon aikaan ne olivat muodostuneet varhaisen kuoleman ja leskeytymisen vuoksi, eivätkä avioerojen takia kuten yleensä nykyään. 50- luku näyttäytyy lyhyenä ja historiallisena ajan jaksena, jolloin lasten kasvatus tapahtui ns. pysyvissä perhesuhteissa. Tämä oli aikaa, jolloin varhainen kuolema ei ollut enää niin yleistä, eivätkä myöskään avioerot vielä. 50-60- luvuilla avioero oli sosiaalisesti leimaava.

Vielä 1990-luvulle tultaessa oletukset menestyksekkäästä lapsen kehityksestä ovat yleisesti ottaen perustuneet jatkuvaan kiintymyssuhteeseen biologisiin vanhempiin. Lapset, jotka elävät uusioperheissä, ovat kuitenkin usein kokeneet useamman kuin yhden muutoksen elämässään ja heidän elämänsä poikkeaa ydinperheiden lasten elämästä. (Barnes 1997,10). Yksinhuoltajaisäperheet eroavat ydinperheistä ja yksinhuoltajaäiti-perheistä, mutta myös toisistaan. Isän koulutuksella ja taloudellisella toimeentulolla, iällä sekä sillä eläkö perheessä myös esim. isän uusi kumppani on havaittu olevan vaikutusta lapsen hyvinvoinnille, samoin kun sisarusten lukumäärällä.

(Eggebeen & Snyder 1996, 136) Lassbo (1994; myös Lansford ym. 2001; Downey ym. 1998) on tutkinut yksinhuoltajaperheitä ja tullut sellaiseen johtopäätökseen, että perhetyypillä ja lapsen kehityksellisellä tilalla on yhteys. Hän kuitenkin korostaa, että vanhempien lukumäärä ei yksin vaikuta, vaan myös muut taustatekijät. Hänen tutkimuksessaan korkeasti koulutettujen yksinhuoltajaäitien lapset saavuttivat korkeammat pisteet kehitystä arvioivalla mittarilla, kuin alemman koulutuksen omaavien äitien lapset. Samanlainen perherakenne ei kuitenkaan siis johda välttämättä samanlaisiin vaikutuksiin, vaan useammat tekijät vaikuttavat seurauksiin, erityisesti vuorovaikutussuhteiden laatu.

Yksinhuoltajaperheille on ominaista, että ne toimivat vähemmän stereotyyppisellä tavalla kuin perheet, joissa on sekä äiti että isä. Kun on vain yksi vanhempi, perinteiset sukupuolirooli työnjaot eivät näyttele samanlaista roolia. McLanahanin ja Sandefurin (1994) mukaan miehiä voi pitää tietystä näkökulmasta katsottuna parempina yksinhuoltajavanhempina kuin naisia: miehillä on yleensä paremmat tulot ja useimmiten he ovat leskiä kuin eronneita. Heath'n ja Orthnerin (1999) tutkimuksesta ilmenee, että miesten ja naisten välillä ei ole eroa siinä kuinka he selviävät yksinhuoltajina työn ja perheen tuomista velvollisuuksista. Kuitenkin merkittävä ero löytyy siinä, kuinka miehet ja naiset käyttävät tukevia (lasten- ja kodinhoitoapu) ja taloudellisia resursseja ja kuinka jokainen vanhempi sopeutuu luontaisiin työ- ja perheroolien kilpaileviin vaatimuksiin. Molemmat pitävät työtä ja perhettä erillisinä maailmoina, mutta silloin kuin työ ja perhe eivät ole balanssissa, molemmat keskittyvät työhön perheen vaatimusten kustannuksella. Työpaikan antama ymmärrys ja tuki oli merkittävä tekijä etenkin yksinhuoltajanaisten selviytymisessä, miehille se oli positiivinen, mutta vähemmän merkitsevä tekijä. Badinterin (1993, 246) mukaan tutkimukset yksinhuoltajaisista osoittavat, että verrattuna naimisissa oleviin miehiin, he omaksuvat paremmin äidin käyttäytymismalleja lapsen hoidossa. Se millä tavoin mies hoitaa "äitiroolinsa" on riippuvaisempi hänen omasta lapsuudestaan ja äiti suhteestaan kuin sukupuolesta. Pleckin (1997) mukaan isän osallistumiseen lasten hoitoon vaikuttavat motivoivina tekijöinä yksilön kehityskulku (mm. ikä), persoonallisuuden piirteet ja uskomukset. Hänen tutkimustensa mukaan sitoutuneet isät ovat usein androgyynisiä tai heillä on feminiinisiä ominaisuuksia. Miehet, joilla on uskomuksia naisten tasa-arvosta ja sukupuoliroolien sekoittumisesta ja isän tärkeästä roolista lapsen kehityksessä ovat usein halukkaita sitoutumaan lapsiinsa. Isän saama sosiaalinen tuki perheen ulkopuolelta saattaa kuitenkin olla heikkoa.

Stereotyyppinen ajattelu vaikuttaa negatiivisesti. Myöskään yhteiskunnalliset poliittiset käytänteet eivät aikaisemmin ole tukeneet isien sitoutuneisuutta. Isän sitoutuminen vaikuttaa kuitenkin tutkimusten valossa positiivisesti lasten ja nuorten itsetuntoon, sosiaaliseen kompetenssiin ja koulumenestykseen. Toisaalta liiallinen isällinen kontrolli voi vaikuttaa negatiivisesti lapsen käyttäytymiseen.

McLanahanin ja Sandefurin (1994) mukaan eläminen yksinhuoltajaperheessä voi lisätä lapsen kohdalla riskiä köyhyyteen, huonoihin koulusaavutuksiin, nuorisorikollisuuteen ja teinivanhemmuuteen, mutta se ei ole koskaan ainoa eikä pääasiallinen syy näihin seurauksiin. Heidän mukaansa nuorilla naisilla, jotka ovat menettäneet toisen vanhempansa kuoleman kautta on kuitenkin pienempi todennäköisyys tulla teiniäidiksi, kuin niillä tytöillä, jotka ovat kokeneet vanhempien avioeron. Calhounin ja Friel'n (2001) ovat tutkineet perherakenteen ja kontekstin vaikutusta nuoren seksuaalisuuteen. Heidän tulostensa mukaan yksinhuoltajaperheiden tyttäret aloittavat sukupuolisuhteensa hiukan nuorempina kuin ydinperheiden tyttäret, mutta muuta eroa eri perherakenteiden välillä ei löytynyt.

Yksinhuoltajavanhemman ja lapsen suhdetta pidetään läheisempänä, tasa-arvoisempana ja vähemmän hierarkisena kuin ydinperheessä (Sharpe 1994). Joidenkin tutkimusten mukaan kaksi- vanhemmainen perherakenne voi toisaalta suojella lasta yhden vanhemman laiminlyönniltä tasapainottaen ja edistäen vanhemman vastuullisuutta (McLanahan & Sandefur 1994). Useissa yksinhuoltajaperheissä vanhin lapsi saattaa ottaa itselleen korvaavan vanhemman roolin mm. suhteessa nuorempiin sisariinsa. Tällä voi olla negatiivisia vaikutuksia esikoisen itsensä kannalta, koska hänellä ei välttämättä ole suojelevaa aikuista tukenaan. Lukinin (1999) tutkimuksen naiset kuitenkin ilmaisivat päinvastaisen asian: Tyttäret joutuivat tekemään kotitöitä lapsesta lähtien ja tämä on osaltaan vaikuttanut heidän itsenäistymiseensä. Barnesin (1997, 153) mukaan isät avioituvat usein melko pian uudestaan, mm. sen vuoksi, että kokevat että eivät pärjää lasten kanssa keskenään tai eivät pysty yhdistämään työtä ja taloudenhoitoa sopivalla tavalla. Erityisesti miehillä, jotka ovat tottuneet perinteiseen työnjakoon perheessä ja joilla on vähän valmiutta opiskella uusia vanhemmuuden ja taloudenhoiton taitoja sekä niillä, jotka surevat syvästi, on vaikeuksia selvittää yksinhuoltajuudestaan. Syyt pikaiseen uudelleen avioitumiseen tai parisuhteeseen ovat aika käytännöllisiä, naisilla taloudellinen tuki, miehillä avun tarve lastenhoidossa. Edelman (1994) on

luokitellut tutkimuksessaan isiä neljään eri luokkaan. Yksi heistä on ns. Kaikki on hyvin-isä (the I'm okay, you're okay father), kieltää tunteiden osoittamisen ja avioituu nopeasti uudelleen. Toinen isä voi olla ns. avuton isä (helpless father), joka suree ja on kyvytön toimimaan ja hoitamaan lapset työn ohella. Ns. etäinen isä (distant father) on keskittynyt työhön ja leivän hankintaan perheelle. Hän ei kykene puuttumaan lastensa asioihin muuten kuin huolehtimalla taloudellisesti näiden hyvinvoinnista. Neljäs tyyppi on ns. sankari-isä, joka työnsä ohelle pystyy vastaamaan myös lastensa emotionaalisiin ja fyysisiin tarpeisiin. Hän on huolehtinut lapsista jo silloin, kun toinen vanhemmista oli vielä läsnä. Isä antaa kaikkensa lapsilleen.

Aikaisemmista tutkimuksista tulee ilmi, että perherakennetta merkittävämmäksi tekijäksi lasten kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta nousee perheen vuorovaikutussuhteet. Sillä kumman vanhemman kanssa lapsi elää ei ole tutkijoiden mukaan niin suurta vaikutusta, kuin sillä onko lapsen suhde tähän vanhempaan lämmin, läheinen ja vastavuoroinen. Joidenkin tutkimusten mukaan äidin menetys lapsuudessa muuttaa kuitenkin merkittävästi enemmän lapsen elämää kuin isän kuolema. Äidin kuollessa lapsi usein menettää ensisijaisen hoivaajansa ja tunne-elämänsä ymmärtäjän. Se miten lapsi selviää yksin isän kanssa riippuu isän joustavuudesta ottaa myös toisen vanhemman rooli ja tehtävät. Usein yksinhuoltajaisien taloudellinen tilanne on parempi kuin yksinhuoltajaäitien, mutta he tuntevat kykenemättömyyttä selvitä yksin erityisesti tyttären kasvatuksesta. Varsinkin aikaisemmin monet leskeksi jääneet miehet avioituivat pian uudestaan saadakseen apua lasten kasvatukseen ja taloudenhoitoon.

5.2 Isyyden muutos 1950- luvulta lähtien

Perherakenteen ohella myös isyys on muuttunut historian kuluessa. Nykyään isät yhä enemmän osallistuvat lasten hoitoon ja kasvatukseen. Tämä nähdään tärkeäksi niin isän itsensä, kuin myös lapsen kannalta. Perinteisesti isän on kuitenkin nähty olevan erityisesti vastuunkantaja ja kurinpitäjä. Isä on ollut maskuliininen ja hallitseva, ei niinkään hellyyttä osoittava. (Huttunen 1994)

Kulttuuristen muutosten tuloksena sukupuolirooli odotukset ovat ajan kuluessa muuttuneet ja tämä on vaikuttanut myös siihen, millainen isä-lapsi suhde kulloinkin on ollut. (Barnes ym 1997, 41) Esimerkiksi vielä 1950- luvulla sukupuolirooli odotukset olivat tiukasti maskuliinisia tai feminiinisiä, nykyään androgynisyys ja sukupuoliroolien

joustavuus on sallittua, jopa toivottua. 50 - 60-luvuilla vallitseva isätyyppi oli perinteinen isä, "vanhan ajan isä", joka osallistui lasten kasvatukseen lähinnä kurinpitäjänä tai keskittyi lapsia koskeviin suuriin päätöksiin. Isä oli lapsille usein emotionaalisesti etäinen. Miehen rooliin kuului tuolloin olla maskuliininen, menestynyt, suorituskeskeinen ja tunteensa piilottava. (Huttunen 1994.) Lambin mukaan (1997, 14) 50-luvulla isän sitoutuminen lapsiin oli yhteydessä poikien vahvempaan maskuliinisuuteen, kun taas tänä päivänä isän osallistuminen lasten kasvatukseen ilmenee mm. tyttöjen ja poikien vähemmän stereotyyppisenä sukupuoliroolin mukaisena käyttäytymisenä.

1960-luvun murrokseen asti lasten kasvatusta ja hoitoa katsottiin ensisijaisesti äitien tehtäväksi. Vasta sukupuoliroolikeskustelu ja uudet lait isyydestä kasvattivat isien roolia lasten ja kodin hoitamisessa. Tämä katsottiin tärkeäksi lapsen sukupuoliroolin kehityksen kannalta. Lasten ajateltiin tarvitsevan roolimallin sekä isältä että äidiltä. (Vuori 2001, 30.) 70-lukua lähestyttäessä isät kiinnostuivat isyydestään uudella tavalla, kun heidän tärkeyttänsä lapsen kehitykselle ja sukupuoliroolin oppimiselle alettiin korostaa. Äidit saivat rinnalleen heitä lasten hoidossa avustavan isän. Äiti kuitenkin kantoi edelleen päävastuun lasten kasvatuksesta ja kodinhoidosta. Isä oli lähinnä äidin henkisenä tukena. Nämä isät viettivät perinteisiä isä-enemmän aikaansa lasten kanssa pelaten ja leikkien. (Huttunen 1994) Vuoren (2001, 361) äidinhoivadiskurssin mukaan äidin ja isän välinen, sukupuolierolle rakentuva, työnjako oli lasten hoidossa ja kasvatuksessa perusta tytön ja pojan sukupuoliselle kehitykselle asiantuntijoiden mielestä.

1960 -70-luvuilla tasapuolisesti jaettu vanhemmuus oli monelle miehelle ja naiselle kuitenkin vielä melko etäinen ajatus. (Vuori 2001, 127) Yksilölliset ja yhteisölliset asenteet estivät miehiä sitoutumasta liiaksi lasten hoitoon ja kotiin. Nykyään myös asenteet ovat pikku hiljaa muuttuneet ja myös miehille on annettu mahdollisuus osallistua tiiviimmin lastensa kasvatukseen ja löytää itsestään uusia puolia lasten kautta. Vuoren (2001, 362) mukaan jaettu vanhemmuus voi johtaa kahdenlaisiin päätelmiin: sukupuolierojen madaltumiseen ja hämärtymiseen, sukupuolten samanlaisuuteen tai siihen, että sukupuolierot säilytetään, mutta laajennetut naiseus ja miehuus käsitteet ymmärretään lasta rikastuttavina, kun hänellä on kaksi hoivaavaa, läheistä vanhempaa.

Barnes ym(1997) korostavat historiallisen kontekstin huomioon ottamista. Tutkittavien kokemukset esim. 50-60-luvulta poikkeavat siitä, millaisia ne olisivat tänään tai tulevaisuudessa. Oman tutkimukseni kannalta on mielestäni myös otettava huomioon se historiallinen konteksti ja kasvuolosuhteet, joissa 30-70- luvuilla syntyneet äidittömät tyttäret varttuivat naisiksi. 60 - 70- luvulle asti vallitsevana isätyyppinä oli auktoriteetti- mainen, tunteitaan kontrolloiva ja maskuliininen perinteinen isä. Mitkä olivatkaan tuohon aikaan isän kyvyt ja joustavuus ottaa koko vastuu lasten ja erityisesti tyttären kasvatuksesta? Ehkä hyvinkin erilaiset kuin tämän päivän ”uusilla isillä”, jotka osallistuvat lastensa jokapäiväiseen huolenpitoon aikaisempia sukupolvia tiiviimmin jo lapsen syntymästä lähtien.

5.3 Isä tyttären kasvun tukena

Isän ja tyttären välisestä suhteesta on puhuttu vähemmän kuin äidin ja tyttären välisestä suhteesta, vaikka se voi olla yhtä monimutkainen ja tuottaa yhtä lailla monia merkittäviä seurauksia. Äitiä on pidetty ensisijaisena hoitajana ja kasvattajana ja isän rooli suhteessa lapsiin on jäänyt taloudellisen turvan antajaksi. Kuten Badinter (1993) tuo julki: perinteiset psykoanalyttikot ovat olleet sitä mieltä, että isä ei voi, eikä edes saa korvata äitiä. Heidän mukaansa isän tulisi ymmärtää pitää etäisyyttä lapseen. Viime vuosikymmeninä isien tärkeys lasten elämässä on kuitenkin tunnustettu ja tunnustettu, kuten jo aiemmin tuli mainittua. Heille pitää suoda mahdollisuus ottaa käyttöön oma naisellinen puolensa, joka on pitkän aikaa ollut piilossa. Isien uskotaan pystyvän hoitamaan lapsiaan yhtä herkällä, rakastavalla ja pystyvällä tavalla kuin äiditkin sen tekevät. (Badinter 1993, 101,103.) Siihen, miten kiinteäksi ja laadukkaaksi isän ja lapsen suhde muodostuu vaikuttavat useat tekijät: esim. isän omat lapsuuskokemukset, ikä ja hänen asenteensa isyyttä kohtaan, lapsen sukupuoli, perheen sisäiset suhteet sekä perheen ulkopuoliset tekijät, kuten sukulaisuus- ja ystävyys-suhteet, työ ja kulttuuriset vaikutteet, koskien mm. sukupuolirooleja (Parke 1996, 77).

On harvinaista, että isä on lapsen ainoa hoitaja tämän ollessa vauva. Tästä johtuen isä saattaa jäädä vauvan ensimmäisten elinviikkojen aikana ulkopuoliseksi. Nykyään tämän tapahtuminen kuitenkin pyritään estämään ja isiä kannustetaan osallistumaan lastenhoitoon jo varhaisessa vaiheessa.(Laakso 1992, 86.) Isän roolia sukupuoliroolimallina on tutkittu erityisesti 40-70-luvuilla, jolloin asiaa pidettiin erityisen tärkeänä. Tutkimukset

koskivat etenkin poikien samastumista isään. Tulosten mukaan poika samastui isään silloin, kun suhde isään oli lämmin ja läheinen, huolimatta siitä oliko isä kovin maskuliininen vai ei. (Lamb 1997, 9.) Erityisesti pojan kehityksen kannalta miehen roolimallia on pidetty tärkeänä. Isä poissaololla on nähty olevan vaikutusta mm. pojan sukupuoli-identiteettiin ja koulumenestykseen, vaikka suoranaista syy-yhteyttä tekijöiden välillä ei ole löydetty. Jotkut maskuliinisuuden puolestapuhujat ovat pelänneet, että pojista kasvaa ilman isää naisellisia miehiä. (Lammi-Taskula 1994, 120) Toiseksi rinnakkaisesti tutkimusalueeksi kehittyi isän poissaolon vaikutuksien tutkiminen. Osalla pojista, jotka kasvoivat ilman isää, näytti olevan ongelmia sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolin kehityksessä. Isättömyyden vaikutuksia tyttöjen kehitykseen on tutkittu vähän. Heidän kohdallaan seuraukset olivat vähemmän dramaattisia ja vähemmän pysyviä. Suomessa Huttunen (1990) on tutkinut isän ja pojan sosiaalisen sukupuolen samantyyppisyyttä. Tällainen käsitys on ollut vallalla psykoanalyttisissä sukupuoli-identiteetin kehitysteoriassa. Huttusen tutkimuksen tuloksissa tämä näkökanta ei kuitenkaan saanut tukea, koska isän vaikutus ei näkynyt ratkaisevana pojan sosiaalisessa sukupuolella. Sen sijaan sosiaalisen oppimisen teoria, jossa isää pidetään vain yhtenä esikuvana, mallina tai käyttäytymisen vahvistajana muiden joukossa, sai vahvistusta tutkimuksessa. Vuorovaikutus lisäsi isän ja pojan maskuliinista samankaltaisuutta.

Monet tutkimustulokset tukevat Pleckin (1997, 75) mukaan päätelmää, että isät ovat sitoutuneempia poikiinsa kuin tyttäriinsä. Toisaalta lasten iällä on merkitystä siten, että ero sitoutumisessa ei ole niin suuri pienten lasten kohdalla kuin jo varttuneempien lasten. Sharpe (1994) korostaa, että isän ja tyttären suhteeseen antaa oman merkityksensä eräänlainen psykologinen distanssi ja "toiseus" erotuksena samanlaisuudesta, joka on olennaista äidin ja tyttären välisessä suhteessa. Toisaalta, kuten Biller ja Lopez (1997, 159) sanovat positiivinen isä-tytär suhde lapsuudessa on ratkaisevan tärkeä tyttären kehittämisessä naiseksi, joka pystyy aikuisena solmimaan heteroseksuaalisia suhteita ja on urasuuntautunut. Isä, joka kunnioittaa tyttärtään ja arvostaa tämän naisellisuutta, mutta samalla rohkaisee häntä kehittämään omia kykyjään. Hyvät suhteet molempiin vanhempiin auttaa naista luomaan feminiinisen sukupuoli-identiteetin.

Badinterin (1993, 67, 248) mukaan molemmilla vanhemmilla on taipumusta vauvojensa stereotyyppiseen luonnehtimiseen, mutta isillä erityisesti on tämä piirre. Tyttövauvojen kohdalla korostetaan heidän pienuuttaan ja sievyyttään, poikia pidetään vastaavasti

isoina, vaikka todellisuudessa he olisivat samankokoisia tyttöjen kanssa. Lasten sukupuolinen leimaaminen ja sukupuoleen sosiaalistaminen alkaa siis jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Isien on oletettu vaikuttavan mahdollisesti vielä enemmän kuin äitien lastensa sosiaalisen sukupuolen rakentumiseen. Isien on huomattu kannustavan jo muutaman vuoden ikäisten tyttäriensä naisellisuutta ja siihen liittyviä ominaisuuksia, kuten kiltteyttä, rauhallisuutta ja passiivisuutta. Vaikka isät voivat olla yhtä vastaanottavaisia vauvan viesteille kuin äidit, he ovat kuitenkin Lambin (1997, 106-120) mukaan usein vähemmän sensitiivisiä. Tämän hän ajattelee johtuvan siitä, että isä on lapsen kanssa vähemmän vuorovaikutuksessa kuin äiti ja vähemmän vastuussa hoidosta, jolloin taito reagoida sensitiivisesti lapsen tarpeisiin ei kehity. Äidin ja lapsen suhde muodostuu tiiviiksi. Useat havaintotutkimukset ovat osoittaneet, että äitien rooli on pitää huolta, isät enemmän leikkivät jälkikasvunsa kanssa. Tämä heijastaa sukupuoliroolien stereotyyppistä jakautumista ja sen uskotaan myös vaikuttavan sukupuoli-identiteetin- ja roolin varhaiseen kehittymiseen.

Sharpe (1994) tuo esiin, että yksinhuoltajaisät saattavat opettaa tyttärielleen myös ns. maskuliinisia asioita (esimerkiksi kyvykkyyttä ja riippumattomuutta) ja toisaalta yrittää tukea myös heidän feminiinisiä piirteitään. Poikien kohdalla isät huolehtivat erityisesti siitä, että nämä kehittävät maskuliinisia ominaisuuksiaan. Sharpen mukaan isät, jotka ovat hyvin maskuliinisia tahtovat miesten olevan miehiä ja korostavat tyttären feminiinisyttä. Peters'in (1994) mukaan perinteiset sukupuolikäytännöt ovat syvästi juurtuneita juuri perheissä. Monet tehtävät perheen sisällä jaetaan edelleen sukupuolen mukaan, epätasa-arvoisesti, ja nuoret omaksuvat tämän mallin. Ydin- ja yksinhuoltajaperheiden välillä ei ollut merkittävää eroa siinä, miten työt perheessä jaetaan. Marone (1993, 18) esittää huolensa siitä, että jos isä tyttärensä elämän ensimmäisenä tärkeänä miehenä korostaa tyttäreilleen, että tämän tarvitsee mukautua yhteisössä vallitseviin naisellisuuden normeihin saadakseen hyväksyntää, hän jatkaa stereotyyppisen naiskuvan ylläpitämistä. Maronen mukaan isä saattaa tehdä tyttärestään riippuvaisen ja passiivisen, jos korostaa liikaa tämän naisellisia piirteitä. Toisaalta, jos isä kannustaa tyttäresään maskuliinisia ominaisuuksia, tytär saattaa hämmentyä. Parke (1996, 153) tuo esille, että isän vaikutus tyttären feminiinisyteen ulottuu aikuisuuteen asti: tyttärien suhteet miehiin saavat enemmän vaikutteita heidän suhteestaan isäänsä kuin äitiinsä. Tuomen (1995, 52 - 56) mukaan äidittömyys on antanut tytöille mahdollisuuden itsenäistyä tavallista aikaisemmin sekä heidän mielestään kasvaa riippumattomammak-

si kuin mihin ehkä äidin eläessä olisi ollut mahdollisuus. He kokivat, että heillä oli ilman äitiä, isän kanssa eläessä laajempi tila toteuttaa itseään tyttönä ja naisena. Tyttöjen mielestä isät eivät liikaa puuttuneet heidän tekemisiinsä, tietäen ettei heidän sanomiansa välttämättä vaikuta tyttöjen käyttäytymiseen. Isät toivoivat tyttäriensä kasvavan sekä feminiinisiä että maskuliinisia ominaisuuksia omaaviksi: itsenäisiksi, empaattisiksi, vahvoiksi, sosiaalisiksi, rehellisiksi ja iloisiksi. Tuomen (1995) tutkimat tytöt (5/6) ovat kokeneet itsensä koko ikänsä monin tavoin poikamaisiksi tai androgyynisiksi, erityisesti tiettyjen luonteenpiirteiden, kehollisuuden ja käyttäytymisen vuoksi. Oman sukupuolen ominaisuuksiin rajoittumaton piirre, androgyynisyys tuli esille myös tyttöjen harrastuksissa ja muissa valinnoissa. Poikatyttömäisyys esittäytyy identiteetin tärkeänä sisältötekijänä menneisyydestä tulevaisuuteen. Tuomi tutki tyttöjen feminiinisuuden ja maskuliinisuuden astetta mm. Huttusen (1990) kehittämän kyselylomakkeen ja sukupuolirooli-identiteettimittarin avulla. Lukinin (1999) tutkimuksessa, jossa tutkimuskohteena oli aikuiset naiset, poikatyttömäisyyttä tai androgyynisyyttä ei tullut esille. Lukin arvelee tutkittaviensa kasvaneen naiskulttuuriin vahvasti ja he pitivät itseään tyyppillisinä suomalaisina naisina. Uskoisin, että syynä on myös se, että Lukin keräsi aineistonsa elämäkerrallisella metodilla eivätkä kirjoittajat ole välttämättä tunteneet tutuksi asiaksi kertoa pyytämättä itsestään poikatyttömäisenä tai androgyynisenä. Lukinin (1999, 109) tutkimuksen mukaan naiseksi kasvaminen on kuitenkin voinut tuntua tytöistä epävarmalta hapuilulta. Koska läheistä naisenmallia ei ole ollut kotona sitä on etsitty jostakin muualta. Tyttäret eivät puhuneet isänsä kanssa murrosikään liittyvistä muutoksista. Tyttäret etsivät tarvitsemansa tiedon muualta, kyselivät tai lukivat. Tytär on saattanut kokea naiseutensa lapsuudenkodissaan ehkä jotenkin hävettävänä asiana, jos perhepiirissä on ollut vain isä ja veljiä. Lukinin tuloksista ilmenee myös, että osa aikuisista naisista kokee, että vasta myöhemmin on oppinut nauttimaan elämästään naisena, eikä enää pelkää sitä. Nämä tulokset antavat tukea Katzin (1979) esittämälle teorialle siitä, että sosiaalinen sukupuoli, käsitys itsestä naisena, voi kehittyä vielä myöhemmässäkin iässä elämänkulkuun liittyvien tapahtumien (mm. seurustelu, naimisiin meno, lasten syntymä) kautta.

Kun tytär aikuistuu, yksinhuoltajaisä pysyy edelleen merkittävänä henkilönä hänen elämässään, mutta hän ei pysty kaikin tavoin tukemaan tyttärensä kasvua naiseksi. Tyttären aikuistuminen saattaa aiheuttaa isässä hämmennyksen tunteita ja vuorovaikutussuhteen laatu tyttäreeseen voi muuttua pettymykseksi erityisesti tyttäreelle. Isä saattaa

käyttäytyä välttelevästi ja ottaa etäisyyttä tyttäreeseen tai sitten käyttäytyä hyvin dominoivalla ja tyttären elämää kontrolloivalla tavalla. (Laakso 1992, 101.) Lukinin (1999) tulosten mukaan, tyttären suhde isään on äidin kuoleman jälkeen muotoutunut uudelleen. Isästä on tullut tärkeä henkilö, mutta ei yleensä kuitenkaan sellainen, jonka kanssa olisi voinut keskustella kaikenlaisista asioista. Suhde isään on lämmin ja asiallinen, mutta ei kuitenkaan kovin läheinen. Myös Tuomen (1995) tutkimuksen tytöt kokivat isäsuhteensa hyväksi arkipäivän riidoista huolimatta. Suhde on rakentunut molemminpuoliselle luottamukselle. Sharpen (1994) mukaan tyttärien on yleensä vaikeampi puhua seksiin, kuukautisiin ja poikaystäviin liittyvistä asioista isän kuin äidin kanssa. Nuoret puhuvat isän kanssa yleensä opiskeluun ja tulevaisuuden suunnitelmiin liittyvistä asioista, rajoitetusta aihepiiristä. Yksinhuoltajaisän olisi kuitenkin pystyttävä puhumaan näistä asioista parhaalla mahdollisella tavalla. Isän asenne ja käytös tyttären seksuaalisuutta kohtaan voi aiheuttaa psykologisia ongelmia tulevaisuudessa suhteissa.

Jotta nainen voi kehittää omaa persoonallisuus- ja seksuaali-identiteettiään, hänen on välttämätöntä irrottautua isästä. (Sharpe 1994.) Äitien ja tyttärien suhde on nähty niin kiinteäksi, että tyttären on vaikea siitä irtaantua. Isien puolestaan nähdään tukevan eriytymistä ja itsenäistymistä (Parke 1996, 144). Nuoret viettävät yleensä vähemmän aikaansa vanhempiensa kanssa kuin lapset. Tähän on syynä kaverisuuntautuneisuus ja nuoren halu itsenäistyä. Isän kanssa nuoret viettävät vielä vähemmän aikaa kuin äidin kanssa. (Hosley & Montemayor 1997, 167.) Toisaalta myös konflikteja on enemmän äidin ja nuoren välillä. Tämän ajatellaan johtuvan äidin aktiivisemmasta roolista lastenkasvatuksessa ja hänen läheisemmästä suhteestaan lapseen. Nuoret myös kokevat, että isällä on yleensä vähemmän valtaa kuin äidillä perheessä. Hosleyn ja Montemayorin (1997, 171- 175) mukaan se, kuinka isä näkee roolinsa perheessä, muovaa hänen vuorovaikutustaan nuoren kanssa ja hänen tyytyväisyyttään tähän suhteeseen. Esimerkiksi isä, joka näkee roolinsa perheessä ansaitsijana, leiväntuojana, enemmän kuin emotionaalisen tuen antajana, saattaa jättää suhteensa nuoreen etäiseksi ja viettää vähän aikaa tämän kanssa. Asenne ja käyttäytyminen huolenpitoa kohtaan saavat vaikutuksensa miehen omista suhteista vanhempiinsa ja vaimoon. Yksinhuoltajaisän rooli perheessä on suurempi kuin se saattaisi olla perheessä, jossa on kaksi vanhempaa. Hänen pitää yrittää korvata myös toinen vanhempi parhaansa mukaan.

Lukinin tutkimuksessa (1999) tyttäret ajattelevat aikuisina isän yrittäneen parhaansa tyttärensä kasvatuksessa yksinhuoltajana. Tuomen tutkimuksen (1995) tytöt kokivat murrosiässä isän pitäneen liiankin tiukkaa otetta tyttärestään. Isä on ollut huolissaan tyttären kehityksestä ja kasvusta nuoreksi naiseksi. Tyttäret kuvaavat isiään hyvin huolehtivaisiksi ja heidän koettiin olevan kiinnostuneita tyttäriensä elämästä. Sharpen (1994) mukaan isillä on tyttäriinsä kaksinkertainen kontrolli: miehinen valta suhteessa naiseen sekä vanhemman valta suhteessa lapseen. Isät yleensä suhtautuvat tyttäriinsä suojelevammin kuin poikiinsa. Erityisesti ydinperheiden tyttäret kokevat, että heidän tekemisiään rajoitetaan enemmän kuin poikien. Lukinin (1999) ja Tuomen (1995) tutkimuksien tuloksista ilmenee, että äidittömät tyttäret ovat kuitenkin loppujen lopuksi aika pitkälti saaneet päättää omista asioistaan ja he ajattelevat, että tämä vapauksien ja vastuun saaminen ja kantaminen on nopeuttanut heidän kehitystään itsenäisiksi naisiksi. Lukinin tutkimuksen naiset kokivat nuoruudessaan, että heillä oli vapautta tulla ja mennä kuten tahtoivat. Kukaan ei kovin paljon kiinnittänyt huomiota heidän menoihinsa.

Jotkut äidittömät naiset kokevat myös, että heiltä on jäänyt murrosikä oikutteluineen kokematta ja että he nyt aikuisina oikuttelevat aviomiehilleen, turvalliselle ja läheiselle kohteelle (Lukin 1999). Ehkä he eivät uskaltaneet oikutella isää vastaan, tämä on saattanut esimerkiksi tuntua liian etäiseltä. Toisaalta tytöt ovat voineet haluta olla isälle kilttejä ja tottelevaisia, jos tällä on ollut muitakin ongelmia. Sen sijaan isän antaman kannustuksen ja tukemisen tyttäret kokevat yhä tärkeäksi. Isän kannustus on tärkeää varsinkin tyttären naiseksi kasvun vuosina. Isien rohkaisu ja palaute vaikuttavat merkittäväällä tavalla heidän ja tyttären väliseen suhteeseen sekä tytärten persoonallisuuden, tuleviin saavutuksiin ja miessuhteisiin. Isän ja tyttären suhde voi näytellä hyvin tärkeää roolia mm. tyttären itseluottamuksen kehittymisessä. Yleensä tyttäret haluavat todistaa pystyvyytään yms. isilleen kuin äideilleen silloinkin kun nämä ovat olemassa, koska äidin rakkaus ja hyväksyntä oletetaan osaksi hoitosuhdetta ja suhde isään on monesti etäisempi. (Sharpe 1994; Marone 1993, 270.)

Edellä esitetyn perusteella voi sanoa, että isän merkitystä tyttären naiseksi kasvussa ja vaikutusta tyttären sosiaalisen sukupuolen rakentumiseen on tutkittu vähemmän kuin isän merkitystä pojan kehitykselle. Kuitenkin erityisesti psykoanalyttinen ja sosiaalisen oppimisen teoria korostavat myös isän läsnäolon tärkeyttä sekä pojan että tyttären

sosiaalisen sukupuolen rakentumisen kannalta. Isän positiivinen ja kannustava suhde tyttäreeseen ja tämän naiseuteen helpottavat tyttären naiseksi kasvua ja suhteiden luomista muihin miehiin myöhemmässä vaiheessa. Isän antama arvostus heijastuu myös tyttären käsityksissä omasta naiseudestaan ja naisena olemisesta ylipäänsä. Joidenkin aikaisempien tutkimusten perusteella isät vaikuttavat tyttärien sosiaalisen sukupuolen kehittymiseen ehkä jopa enemmän kuin äiti. Monet isät korostavat tyttären feminiinisiä ominaisuuksia tämän ollessa vielä pieni ja varttuessakin kannustavat tytärtä omaksumaan naisellisia tapoja ja ominaisuuksia. Tutkimukset äidittömistä tyttäristä kertovat, että yksinhuoltajaisät saattavat myös kannustaa tyttäriään omaksumaan maskuliinisia ominaisuuksia yhdessä feminiinisten kanssa. Tyttäristä toivotaan kasvavan itsenäisiä ja reippaita. Äidittömät tyttäret kokevat, että he ovat saaneet elää vapaasti, isän on ollut suojeleva, mutta ei liian kontrolloiva. Tutkimukset ydinperheistä kertovat sen sijaan, että niissä isät kontrolloivat erityisesti tyttäriensä menemisiä ja tulemisiä voimakkaammin kuin poikien toimintaa. Yksinhuoltajaperheiden kohdalla tietynlaiseen kontrollin puuttumiseen saattaa olla syynä se, että yksinhuoltajavanhemmalla ei yksinkertaisesti ole aikaa tai voimia seurata lapsensa toimintoja kuin perheessä, jossa on kaksi vanhempaa. Toisaalta yksinhuoltajaperheessä vanhemman suurempi sallivuus voi selittyä myös sillä, että vanhempi-lapsi suhde on tasavertaisempi. Lasta saatetaan kohdellaan jopa kypsempänä kuin tämä onkaan.

6 ÄIDITÖN TYTÄR ETSII NAISEN MALLIA

Ainoastaan isän läsnäolo ei riitä pitkään aikuistuvan tyttären naiseuden rakentumisen tueksi. Läheisten naispuolisten sukulaisten ja ystävien malli ja tuki ovat äidittömänä kasvaneelle tyttärelle tärkeitä oman sosiaalisen identiteetin ja sosiaalisen sukupuolen löytymiseksi, koska isän antama tuki ei riitä naiseuden rakentumiseen. Äidittömien tyttären identiteetti muodostuu ilman tavanomaista riippuvuussuhdetta äitiin. Heillä ei ole naisen identiteettinsä rakennusaineena oman äidin mallia, jolloin perinteisen naiseuden määritelmät ovat saattaneet tuntua kaukaisilta. (Tuomi 1999.)

Vanhemmasta sisaresta on ollut äidittömälle tyttärelle apua naiseksi kasvamisessa. Hänet on koettu oman kasvun tärkeäksi tueksi. Myös ystävät ja isoäidit ovat olleet tärkeitä samastumiskohteita ja tukijoita naiseksi kasvamisessa, joka on joskus tuntunut epävarmalta haparoimiselta. (Lukin 1999.) Vanhemmat sisarukset pitävät huolta nuoremmistaan. Sisarusten suhteen laatu heijastaa yleensä koko perhekontekstin ilmastoja. Lapsilla on yleensä hyvät suhteet toisiinsa, jos heillä on sellaiset myös vanhempiinsa. (Barnes 1997, 127.)

Ystävät ovat useimmille äidittömille tyttärille elämän tärkeimpiä asioita. Heillä on yhtä paljon sekä tyttö- että poikakavereita. Ystävyysuhteet ovat keskeinen osa identiteetin rakentamista. (Tuomi 1995.) Ystävyys voi olla myös korvausta tai jatkumoa äidin ja tyttären väliselle sidokselle, jota pidetään naiseksi kasvamisen perustana (Kosonen 1998, 263). Aapolan (1992, 99) mukaan ystävyysuhteet ovat ajanvietettä, mutta ne tarjoavat tytöille tukea elämänvaiheessa, jossa perheen ensisijainen merkitys vähenee. Kokemukset vertaisryhmissä muokkaavat tyttöjen kykyjä ja taitoja matkalla kohti aikuisuutta ja naiseutta.

Lukinin (1999, 93) tutkimuksen mukaan sukulaisnaiset ovat toimineet jonkinlaisina äidin korvikkeina. Heiltä äiditön tytär on saanut tukea, apua, hyväksyntää ja kannustusta. Aikuisina jotkut ovat saaneet läheisen tukijan anopista, jolle he ovat voineet puhua ongelmistaan ja saada apua. Pitempi elämä ja parempi terveys ovat tehneet mahdolliseksi sen, että isovanhemmat ovat elossa ja näyttelevät aktiivista roolia lastenlasten elämässä. (Barnes 1997, 41) Eskon (1981) mukaan varsinkin isoäidistä voi tulla tärkeä

henkilö äidittömälle tyttärelle. Häneltä tytär saa tietoa äidistä, kasvatuksesta, elämäntavoista ja arvoista. Isoäidin kautta tytär saa myös kokea sukupolvien välisen jatkuvuuden tunnetta. Isovanhempien tärkeänä tehtävänä nähdään "biografian sosiaalinen konstruointi". Tällä tarkoitetaan menneisyyden rakentamista ja tulkitsemista lapsenlapselle, menneen "tekemistä mielekkääksi. Hurmeen (1990, 221) mukaan sosiaalisen jatkuvuuden tunne voi syntyä esim. perhesalaisuuksien välittämisen kautta. Usein isovanhemmat kokevat tehtäväkseen opastaa lapsia "elämään" ja jakaa heille elämänviisautta ja elämänohjeita. Isovanhemmat voivat toimia sekä oman sukunsa roolimalleina että myös aikuisen ihmisen roolimalleina.

Äitipuolen myötä suhteen isään on koettu muuttuneen etäisemmäksi. Äitipuolesta ei ole tullut "uutta äitiä". Tyttäret kuvaavat suhteitaan isien avovaimoihin tai tyttöystäviin ristiriitaisiksi, usein kielteisiksi. Jotkut tytöt ovat kokeneet isän avovaimon kaverina, mutta eivät äitinä. Joskus äitipuoli koetaan kilpailija isän huomiosta ja ajasta. (Lukin 1999; Tuomi 1995.) Isän uusi kumppani voi aiheuttaa mustasukkaisuutta ja konflikteja. Tytöt kokevat kilpailevansa äitipuolensa kanssa isästä. Heidän välisensä kiistat syntyvät mm. perheen sisäisistä suhteista ja uskollisuudesta omaa äitiä kohtaan. Tytöt ovat saattaneet kokea itsensä tärkeäksi isän yksinhuoltajuuden aikana, mutta äitipuolen tulo perheeseen kaventaa heidän asemaansa. (Barnes 1997, 161) McLanahanin ja Sandefurin (1994) mukaan biologinen side lapseen lisää aikuisen samaistumista lapseen ja halua uhrautua lapsen vuoksi. Kun läsnäoleva vanhempi on valmis antamaan tilaa uudelle partnerille, hän saattaa korvata isän tai äidin roolin lapsen jokapäiväisessä elämässä, mutta ei koskaan pyyhi pois alkuperäisen vanhemman kuvaa lapsen mielestä. Isä tai äitipuolen tulo perheeseen voi aiheuttaa ennakkoodotusten ja lojaalisuuskysymysten vuoksi ongelmia. Lapsen mielessä voi olla kuva siitä, millainen äidin tai isän pitäisi olla, kauan ennen kuin äiti- tai isäpuoli on saapunut perheeseen. (Barnes ym. 1997, 2-3.) Äitipuoli herättää voimakkaita tunteita. Hänen perheeseen tulonsa aiheutti useiden tutkittavien mukaan kivuliaan prosessin. Syynä saattoi olla mm. se, että isät eivät alussa tarpeeksi valmistelleet lapsiaan tulevaan, vaan esim. ilmoittivat avioitumisaikeistaan lyhyellä varoitusajalla. Joissakin tapauksissa äitipuolen tuloon suhtauduttiin myönteisesti: hän saattoi olla jo ennestään tuttu tai sitten hän toi helpotusta tyttären elämään ottamalla vastuun kotitöistä ja piristämällä isän elämää, tuomalla normaalin perheen tuntua. (Barnes 1997, 81). Isien suhde lapsiin on parempi silloin, kun he ovat tyytyväisiä parisuhteeseensa (Cummings ja O'Reilly 1997.)

Tämän perusteella voisi epäillä, että äitipuolen tulo perheeseen voi lisätä myös isä- tytär suhteen läheisyyttä ja positiivisuutta.

Edelmanin (1994) tutkimuksessa äidittömät tyttäret etsivät äitinsä kuoleman jälkeen tukea eniten tädeistään (33%), isoäideistään ja sisaristaan (13%), opettajistaan (12 %) ja ystävistään tukea haki 10 prosenttia. Lisäksi tukea antavia henkilöitä olivat kavereiden äidit, anopit ja äitipuolet. Enemmistö (37%) ilmoitti, että ei löytänyt korvaavaa ihmistä vaan tuli toimeen omin avuin. Äitipuolen tuki jäi vähäiseksi ehkä sen vuoksi, että hän saapui perheeseen myöhään, sellaisessa vaiheessa, kun tytär oli vahvasti kiintynyt isäänsä. Vihan tunne esti tytärtä ottamasta äitipuolta naisen mallikseen. Edelman tuo myös esille, että tytär saattaa siirtää äitipuoleen kaikki huonon, pahan äidit ominaisuudet ja säästää omalle, kuolleelle äidilleen hyvät ominaisuudet. Epärealistiset odotukset äitipuolta kohtaan ja edesmenneen äidin ihannointi vaikeuttaa tyttären ja äitipuolen suhdetta. Toisaalta äitipuolen osoittama hyljeksintä ja kritiikki saattavat vaikuttaa äidittömän tyttären itsetuntoon enemmän kuin oman äidin kuolema.

Ilman läsnäolevaa naisen mallia, joka näyttää kuinka ollaan naisellisia miesten maailmassa äiditön tytär voi olla hämmentynyt omasta naiseudestaan ja siitä mitä on naiseus. Hänellä ei ole opasta sukupuolensa mukaiseen käyttäytymiseen eikä välitöntä yhdyssidettä, linkkiä omaan sukupuoleensa. Äiditön tytär saattaa viihtyä miesten seurassa paremmin kuin naisten, koska hän on tottunut aikoinaan isänsä seuraan, mutta miehet eivät voi opettaa naisena olemista. Naisten seura saattaa jopa tuntua pelottavalta ja vieraalta. Edelmanin mukaan äiditön tytär on kävelevä paradoksi. Hän saattaa olla yhtä aikaa itsenäinen ja vahva nainen ja toisaalta äidin menetyksen vuoksi kärsiä luottamuksen ja turvallisuuden puutteesta. Turvattomuuden tunne voi olla myös se tekijä, joka erottaa hänet muista naisista. Muilla naisilla on äidit, hän on yksin. Äiditön tytär tuntee samanaikaisesti halua suojella itseään hylätyksi tulemiselta ja yksinäisyyttä. (Edelman 1994, 177-182.) Sosiaalisen jatkuvuuden tai jatkumattomuuden tunne nousee herkemmin pintaan juuri omaa lasta odotettaessa tai tämän synnyttyä. Äiti ei ole läsnä neuvomassa ja välittämässä sukupolvittain välittyvää tietoa äitinä olemisesta ja lapsen hoidosta. Nekin naiset, joilla on ollut hyvä ja läheinen suhde äitipuoleen, tunnustavat, että kaikesta huolimatta he ajattelevat, että suhde omaan äitiin olisi vielä läheisempi. Kokemus siitä, että ei voi jakaa lapsensa syntymää äidin kanssa, tuo yksinäisyyden tunteen. (Barnes 1997, 229.) Edelmanin (1994, 190) mukaan äiditön tytär voi kaivata

biologista äitiään vaikka hänelle olisi hyviä korvaavia suhteita ja kaikki tieto saatavissa naiseksi kasvamisesta, raskaana olosta ja lasten hoidosta. On tunne siitä, että äiti voisi tarjota vielä jotain, jota kukaan muu ei tiedä. Jatkuvuuden tunne äidistä tyttäreeseen on tärkeä. Vaikka ympärillä olisi paljon muita naisia, joskus äiti saattaa olla se jota äiditön tytär tuntee tarvitsevansa eniten.

Äidittömät yksinhuoltajaisien tyttäret joutuvat etsimään äidin puuttuessa naisen mallinsa muista naisista. Isä ei voi tukea tytärtä naiseksi kasvussa samalla tavoin kuin toinen nainen, joka tietää tavat, tunteet ja tuntemukset. Äidittömät tyttäret ovat saaneet naiseksi kasvussaan tukea mm. sisarilta, ystävilta, isoäidiltä, sukulaisnaisilta, anopilta ja joskus äitipuolelta. Varsinkin läheinen suhde isoäitiin on koettu tärkeäksi sosiaalisen jatkuvuuden tunteen vuoksi. Hän on voinut välittää tyttärelle sitä sukupolvittaista tietoa naiseudesta ja naisen rooleista, joka äidin eläessä olisi ollut hänen tehtävänsä. Monet äidittömät tyttäret ovat kokeneet suhteensa äitipuoleen ristiriitaisena, eikä äitipuolesta ole ollut oman äidin korvaajaksi. Ystävyysuhteet ovat äidittömille tyttärille tärkeitä naiseksi kasvun paikkoja. Äiditön tytär etsii siis itselleen jostakin korvaavan naisenmallin, tukea, hyväksyntää ja kannustusta naiseudelleen. Äidittömät tyttäret ovat kokeneet naiseksi kasvunsa hapuiluna. He eivät ole kokeneet olevansa sinut naiseutensa kanssa kuin vasta aikuisina. Jotkut äidittömät tyttäret ovat kokeneet itsensä poikatyttöinä asenteidensa ja käyttäytymisensä vuoksi. Kaipaus äitiä kohtaan korostuu tietyissä elämänmuutoksissa, erityisesti oman lapsen synnyttyä.

7. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

7.1. Tutkimusongelmat ja tutkimuksen tavoitteet

Aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen perehtymisen jälkeen olen rajannut päätutkimusongelmakseni sen, *millaista on kasvaa tytöstä naiseksi ilman oman äidin läsnäoloa ja mallia, äidittömänä?* Lähtökohtana on se, *kuinka rakentuu äidittömän tyttären käsitys sosiaalisesta sukupuolestaan (itsestään tyttönä, naisena) normaalista poikkeavassa kasvuympäristössä?* Äidin ja tyttären välille sanotaan olevan eräänlainen linkki tai side, joka syntyy sukupolvittaisesta jatkuvuudesta. Äidin ja tyttären uskotaan tuntevan samankaltaisuutta sekä fyysisen olemuksensa että asemansa vuoksi. Naisena oleminen yhdistää heitä.

Äidin puuttuessa isän rooli ja merkitys tyttären elämässä muuttuu entistä näkyvämmäksi. Minua kiinnostaa se, *kuinka isä on tukenut äidittömän tyttären naiseksi kasvua ja kenestä tytär on hakenut korvaavaa naisen mallia?* Isän ja tyttären välisiä suhteita on tutkittu melko vähän, mutta isän merkitys tyttären kasvulle on kuitenkin tunnustettu kehitysteorioissa. Isällä voi olla hyvinkin suuri vaikutus siihen, miten tytär naiseutensa kokee. Psykoanalyttisen teorian mukaan niin äidin läsnäolo on välttämätön, jopa ratkaiseva lapsen varhaiskehityksessä, jotta tytär omaksuu naiseuden osaksi itseään ja saavuttaa eheän identiteetin. Isän merkitys kasvaa myöhemmässä kehitysvaiheessa. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan sekä äidin että isän läsnäolo on tärkeä, joskaan ei ratkaiseva terveen kehityksen kannalta. Kognitiivisen oppimisteorian mukaan muut läheissuhteet voivat korvata äidin puuttumisen ja tytär voi ottaa naisen mallikseen myös jonkun muun hänelle läheisen naisen. *Äiditön tytär joutuukin etsimään mallin muualta, ehkä äitipuolesta, sisaresta, isoäidistä tai tädistä. Muodostuuko tällaisesta suhteesta äiti-tytär suhteen korvaaja, saako tytär sen mitä haluaa ja tarvitsee tiellään kohti aikuisuutta?*

Kolmanneksi tutkimusongelmaksi olen asettanut sen, *miten aikuinen äiditön tytär kokee itsensä aikuisena naisena ja mahdollisesti vaimona ja äitinä, heijastuuko äidittömänä kasvaminen myös näihin rooleihin? Kuinka kauas ulottuvat äidittömyyden juuret?*

Tutkimusongelmani ovat siis:

1. Mitkä ovat äidittömyyden vaikutukset tyttären naiseksi kasvuun?

* ei omaa äitiä naisen mallina, sosiaalisen sukupuolen omaksuminen

2. Kenestä äiditön tytär on saanut korvaavan mallin ja tukijan?

* isä, sisaret, isoäiti, äitipuoli ym.

3. Millainen nainen äiditön tytär katsoo olevansa nyt?

* naiseus, äitinä ja vaimona olo

Tutkimuksen tavoitteena on tehdä tutuksi sitä kokemus- ja kasvumaailmaa, jossa äiditön tytär varttuu naiseksi. Nykyään yhä useammat lapset kasvavat yksinhuoltajaperheissä, ilman toista vanhempaansa. Erilainen perherakenne ei välttämättä ole normaalina pidettyä millään lailla huonompi kasvuympäristö, mutta erilainen kuitenkin. Äidittömän tyttären naiseksi kasvu sisältää samanlaisia kokemuksia kuin ydinperheessäkin varttuneen tyttären kasvu, mutta siinä on myös omat ominaispiirteensä, joita toivon tuovani tutkimuksessani esiin.

7.2 Tutkimuksen kohdejoukko

Tutkimukseni kohdejoukoksi olen rajannut alle kouluikäisinä äitinsä kuoleman kautta menettäneet tyttäret, jotka ovat tutkimushetkellä 30 - 70-vuotiaita naisia. Ikähaarukka on suuri erityisesti sen vuoksi, että toivon näin saavuttavani suuremman joukon äidittömiä tyttäriä. Lisäksi se mahdollistaa vertailun tekemisen äidittömyyden kokemuksista eri vuosikymmeninä. Rajasin ikähaarukan 30-70-vuoden välille, koska ajattelin, että heillä on jo takanaan pitkä äidittömyyden kokemus ja erilaisia elämänvaiheita. Nuoremmat ovat elämänvaiheessa, jossa perustetaan perhettä ja pohditaan mahdollisesti elämää vaimona ja äitinä. 40-50- vuotiaat elävät vaihetta, jossa tehdään eletystä elämästä välitilinpäätöksiä (Vilkko 1997). 60- 70-vuotiaat puolestaan pystyvät pohtimaan elämäänsä taaksepäin ja äidittömyyden merkityksiä ja seurauksia pitkällä tähtäimellä.

Etsin tutkimuskohteekseni sopivia naisia lehti-ilmoituksen (Liite 1) avulla. Ilmoitus julkaistiin kevään 2002 aikana Kotilääkäri, Voi Hyvin, Opettaja ja Kaksplus lehdissä kerran sekä lisäksi netissä, Soneraplazan Ellit -sivustolla. Sain kertomuksia sekä sähköpostitse että kirjeitse lähes neljäkymmentä. Osa kirjoittajista ei ollut kohdejoukkooni sopivia, mm. sen vuoksi, että he olivat olleet jo koululaisia (tai yli seitsemän

vuotiaita) äitinsä menettäessään. Kohdejoukkooni sopivia kirjoittajia löytyi lopulta kolmekymmentä. Kirjoitusten pituudet vaihtelivat sivun mittaisista käsin kirjoitetuista teksteistä lähes kymmensivuisiin konekirjoitusliuskoihin.

Kertomusten kerääminen lehti-ilmoituksen kautta oli varsin hyvä menetelmä, jos sitä tarkastellaan kohdejoukon edustavuuden kannalta. Kirjoittajat ovat eri puolelta Suomea ja edustavat eri ikä- ja ammattiryhmiä. Suurin osa (12 naista) tutkimukseeni osallistuneista naisista oli kirjoitushetkellä 50-60-vuotiaita, toiseksi eniten (8) oli 60-70-vuotiaita. 40-50-vuotiaita oli seitsemän ja 30- 40-vuotiaita kolme. Enemmistö (15) heistä oli menettänyt äitinsä 3-5 -vuotiaana. Alle kolmevuotiaana äitinsä menettäneitä oli kahdeksan. 5-7-vuotiaana äidittömäksi oli jäänyt kuusi kirjoittajaa.

Äitien kuolinsyyt vaihtelivat synnytyksen tai leikkauksen jälkeisistä komplikaatioista, keuhkotautiin ja syöpään. Kaksi äitiä oli kuollut sydänvikaan ja yksi väkivaltaisesti. Useimmilla kirjoittajista oli sisaruksia, vain kuusi naista ilmoitti olevansa perheensä ainoa lapsi. Suuri osa (9) kirjoittajista oli neljä tai useampi lapsisesta suurperheestä. Kuudella kirjoittajista oli vain yksi sisarus. Enemmistö (16) kirjoittajista oli perheen kuopuksia, vain yksi naisista kertoi olevansa esikoinen. Puolisisaruksia oli 12:lla kirjoittajista.

Suurin osa (20) tutkimukseeni osallistuneista naisista on naimisissa, kolme on eronnut. Yksi kirjoittajista elää avoliitossa. Viisi naista kertoi olevansa naimattomia. Enemmistö (27) naisista on äitejä. Heistä 12:lla on kaksi lasta, viidellä yksi lapsi. Kuudella kirjoittajista on kolme lasta ja neljällä neljä lasta.

Tiivistettynä kohdejoukosta voi sanoa, että useimmat heistä ovat menettäneet äitinsä 3-5-vuotiaana ja he ovat yleensä perheensä kuopuksia. Suurin osa kirjoittaneista on 50-60-vuotiaita, naimisissa ja kahden lapsen äitejä.

7.3 Tutkimusmenetelmän valinta

Aineiston keruu menetelmäksi valitsin elämäkerrallisen lähestymistavan: äidittömien naisten itsensä kirjoittamat muistelmat, joka kattaa heidän elämänkaarensa lapsuudesta aikuisuuteen ja kohdentuu naiseksi kasvamisen teemaan. Ajattelin, että tähän aiheeseen sopivin metodi olisi juuri omaelämäkertojen kirjoittaminen. Äiditön tytär voisi rauhassa läpikäydä kokemuksiaan elämäkulussaan ja kirjoittaessaan jäsentää elämäänsä myös itselleen. Haastattelu olisi ehkä myös ollut varteenotettava aineiston hankintatapa, mutta se olisi tullut kalliimmaksi taloudellisesti, koska haastateltavat olisivat luultavasti löytyneet eri puolilta Suomea. Lisäksi aihe voi olla sen verran arka, että äiditön tytär mieluummin kirjoittaa kokemuksistaan ollen yksin muistojensa ja tuntemustensa kanssa, ilman häiritsevää vuorovaikutussuhdetta. Seuraavassa luvussa käyn tarkemmin läpi omaelämäkerrallisen metodin hyviä ja huonoja puolia ja sitä, miten omaelämäkertojen yleisiksi luonnehditut piirteet sopivat saamiini kirjoituksiin.

7.4 Omaelämäkerrat tutkimusaineistona

Omaelämäkertoja on käytetty tutkimusaineiston hankintakeinona laadullisessa tutkimuksessa eri ikäluokilla jo vuosia. Elämäkertojen avulla on mahdollista saada tietoa nk. tavallisten ihmisten elämäkulusta. Kertomuksissa näkyvät aitoina ihmisten kokemukset elämästä, ilman muiden tekemiä tulkintoja. Omaelämäkerta on mahdollisuus purkautua ja tunnustaa. (Eskola & Suoranta 2000, 124.) Oman työni kirjoituspyyntö toi lähes neljäkymmentä kirjettä äidittömiltä tyttäriltä ympäri Suomen. Sain kirjeitä naisilta, jotka olivat menettäneet äitinsä myöhemmin kuin lapsuudessaan, mutta he tahtoivat silti kertoa tarinansa ja suhteensa äitiin. Mahdollisuus purkautua ja tunnustaa kokemuksiaan vieraalle ihmiselle tuntui heistä tarpeelliselta. Sain myös monia puhelinsoittoja, joissa naiset kyselivät opinnäytteestäni ja omista osallistumismahdollisuuksistaan. Jotkut sanoivat kertovansa tarinansa mieluummin suullisesti kuin kirjoittavansa. Istuin siis ja kuuntelin. Valitettavasti näitä kertomuksia en voi tutkimuksessani hyödyntää, mutta ne ovat olleet mielessäni.

Kirjoitustensa saatteissa naiset kommentoivat mm. kirjoittamaan ryhtymistään. Joitakin kirjoitustaitoaan epäileviä rohkaisin kirjoittamaan ja sainkin sitten heiltä postia. Toiset

kirjoittajista ovat tarttuneet aiheeseen heti, jotkut ovat mietiskelleet jonkin aikaa päätöstään kirjoittaa.

“Luin KOTILÄÄKÄRI-lehdestä yhteydenottopyyntösi aiheesta “Naiseksi ilman äitiä” ja päätin ottaa yhteyttä sinuun heti.”

“Luin taannoin OPETTAJA-lehdestä kirjoituksesi Äiditön tytär. Viikon lehti oli taitettuna ko. sivun kohdalta, kunnes leikkasin sen kalenteriini. Jäi kiinnostamaan.”

Roosin (1994, 12) mukaan elämäkerta syntyä kirjoitettaessa, eikä kirjoittaja hahmota sitä kovin paljoa etukäteen. Kirjoittaja ei aina myöskään välttämättä aina saa paperilla kaikkea sitä mitä ajattelee, ainakaan kovin selkeässä muodossa. Elämäkerta vaatii kirjoittajaltaan tiettyjä ominaisuuksia:” avoimuutta, tunnistuksellisuutta, itsereflektiota, itsensä tuntemista, jossain määrin myös logiikkaa, kokonaisuuden hallintaa, itsekritiikkiä, ja tämän lisäksi jonkinlaista kykyä kirjallisen ilmaisuun”. Koen, että kertomukset olivat paikoin hyvinkin avoimia ja intiimejä asioita esiin tuovia. Monet kirjoittajista tuntuivat myös pohtineen elämäänsä ja äidittömyyttään paljonkin, tutustuneen itseensä. Osa tutkimukseeni osallistuvista naisista varoitteli tai pahoitteli saatteessaan kertomuksensa epäloogisuutta ja sekavuutta.

“Huomasin tänään yhteydenottopyynnön Voi Hyvin-lehdestä ja jotenkin se “kolahti”. En ole aikaisemmin elämästäni enkä paljon muustakaan kirjoitellut, joten voi tulla sekava esitys.”

Mielestäni kirjoitukset kuitenkin olivat kokonaisuudessaan hallittuja, ne etenivät loogisesti ja olivat selkeitä. Ja ennen kaikkea ne olivat mielenkiintoisia, kirjoittajan lähelle tuovia.

Roos (1994, 13) toteaa myös, että elämäkertansa kertominen voi olla ihmiselle taito ja ominaisuus, joka on vain joillakin ihmisillä. Toisaalta kertominen voi liittyä johonkin poikkeukselliseen elämänvaiheeseen tai tapahtumaketjuun. Tämä seikka tuli esille myös äidittömien tyttärien kertomusten saatekirjeissä. Jossakin tilanteessa tai elämänvaiheessa tuntuu siltä, että olisi hyvä kirjoittaa kokemuksiaan auki. Kirjoituspyynnön näkeminen lehdessä on saattanut herättää halun pohtia menneisyyttä.

“Millaista on kasvaa äidittömänä aikuiseksi? En ole milloinkaan pohtinut tuota asiaa, ennen kuin luin KOTILÄÄKÄRISTÄ em. asiaa koskevan kirjoituspyynnön. Ehkäpä on hyvä näin aikuisena palata tuohon kysymykseen.”

Toinen, 49-vuotias kirjoittaja kertoo myös:

“Minulle tämän kirjoittaminen tuli kuin tilauksesta. Olen oikein onnellinen, että tällainen tilaisuus tuli juuri nyt. Juuri tässä elämäni vaiheessa. Kirjoittaminen omasta elämästä on ollut minulle hyvin terapeutin ja vapauttava kokemus.”

Naisten omaelämäkertoille on sanottu olevan ominaista niiden epälineaarinen, epäjatkua luonne vastakohtana miesten lineaariselle esitystavalle. (Hyvärinen ym 1998, 9.) Kirjoituksissa ovat rakenteellisesti samankaltaisia. Pelkän tekstin perusteella, kirjoittajan ikää tietämättä olisi kuitenkin vaikea tehdä päätelmiä ajankohdasta, jota kuvataan. Tavot jäsentää elämää ja kertoa siitä muuttuvat omaelämäkertoissa hitaasti. (Vilkko 199, 87.)

Saamissani omaelämäkertoissa tarinat etenevät yleensä pyydettyjen teemojen mukaan, alkaen lapsuudesta ja päättyen kirjoitushetkeen. Joissakin kirjeissä on aluksi saate- osuus tai henkilötietoja. Muutamat kirjoitukset alkavat jollakin mielikuvalla lapsuudesta esimerkiksi: *“Olin kolmevuotias ja kapusin vintiltä alas...”*

Omaelämäkertaa kirjoittava pyörittelee mielessään kysymyksiä menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta: mm. “miten minusta on tullut sellainen kuin olen tai elämästäni sellaista kuin se on, miten minä olen, miten elämäni on muuttumassa, miten haluaisin sitä muuttaa?” (Hyvärinen ym 1998, 13; myös Kaskisaari 1995, 12) Suullinen ja kirjallinen kerronta on aina refleksiivistä eli kertoja selvittää tapahtumia ja asioita myös itselleen. Määttäsen (1993, 162) mukaan tarinansa kirjoittaja luo eheyttä ja jatkuvuuden tuntoa itsestään ja itseensä. Miettimällä menneen merkitystä ja jäsentämäl- lä asioita uudestaan ihminen voi purkaa sydäntään. Määttäsen toteaa, että henkilöllä, jolla on takanaan vaikeita kokemuksia ja kohtaloita voi olla vielä tavallista suurempi tarve jäsentää ja käydä niitä läpi mielessään. Määttäsen epäilee, että kaikista onnetto- mimmat kohtalot jäävät kuitenkin kertomatta ja kirjoittamatta, niillä ei ole ainoatakaan kuuntelijaa tai ymmärtäjää. Jotkut tutkimukseeni osallistuneista naisista toi esille sen, että he eivät juuri olleet puhuneet äidittömydestään muuta kuin perhepiirissä, osa

vasta aikuisina sisarustensa kanssa. Heistä on mm. tuntunut siltä, että vain toinen samanlaisen kokemuksen läpikäynyt voi täysin heitä ymmärtää.

Naisten omaelämäkertoissa on havaittu korostuvan erityisesti yksityinen ja henkilökohtainen elämänalue. Naisilla on tapana esittää itsensä "jonkun merkittävän toisen tai toisten välityksellä". (Hyvärinen ym. 1998, 9.) Vaikka omaelämäkerta Vilkon (1997, 196-199) mukaan on itsereflektio, jossa pääosassa on kertojen elämä ja kokemukset, niin silti kertomuksissa esiin työntyy monia merkittäviä toisia. Kirjoittaja puhuu heistä, analysoi suhdettaan heihin ja käy elämäänsä läpi heidän kauttaan. Monesti näistä toisista merkittävimmiksi nousevat kertojan omat vanhemmat. Äidin ja isän muistelemisen kautta kirjoittaja pääsee tarkastelemaan elämäänsä jatkumona - lapsuudesta nykyhetkeen.

Vilkko (1997) on huomionut, että omaelämäkertoille on ominaista mm. lyhyiden muistumien kuvaus ja niiden korostunut yksityiskohtaisuus, mieleenpainuvuus ja emotionaalinen sävy. Nämä lyhyet kuvaukset pyrkivät kertomaan jotain kirjoittajan suhteesta vanhempiinsa. Kertojat eivät yleensä pohdi, miksi jokin tietty muisto on jäänyt mieleen. Vilkko toteaa, että muistolla on tärkeä, kirjoittajan identiteettiä vahvistava merkitys elämäkerrassa. Muistot isistä ovat yleensä vahvoja ja eloisia. Muistot äidistä ovat arkisempia. Vilkon mukaan äidistä puhutaan toimijana, ahkerana huolehtijana, jonka merkitystä perheen elämisen sujumisen kannalta korostetaan. Äidin tärkeys saatetaan havaita vasta jälkikäteen, jolloin kuvaukset ovat idealisoivia, nostalgisia. Äiti on läsnä kaikkialla ja hänet on vaikea tavoittaa tekstiin. Omassa työssäni kirjoittajien pohdinta väistämättä keskittyy oman itsen lisäksi merkittäviin toisiin. Esiin nousevat menetetyn äidin lisäksi isä, sisarukset, äitipuoli, sukulaiset, ystävät, naapurin tädit jne. Kuvaukset äidistä ovat useimmiten nostalgian - ihannoivan surumielisyyden ja kaipauksen sävyttämiä. Korkiakangas (1996,37) ymmärtää, että nostalgisessa muistelussa etsitään kadotettua paratiisia, jonne muistojen avulla voitaisiin palata.

Omaelämäkerrallisen tekstin tuottaminen edellyttää siis muistia ja muistoja, joista kertomus kumpuaa. Vilkko (1997, 166, 220) toteaa, että muistot ovat identiteetin rakennuskiviä: tärkeitä ja olennaisia itseä määrittäviä tuokioita, jotka muisti tuottaa yhä uudelleen erilaisissa yhteyksissä. Hänen mukaansa toistuva teema omaelämäkertoissa on puhe *muistista, muistelemisesta, muistoista ja unohtamisesta*. Korkiakangas (1996, 18) tuo esille sen että, muistot ovat jäsentyneen muistojen kokonaisuuden osia, jotka

kuvaavat johdonmukaisesti kertojaa sekä myös oikeuttavat hänen ajatuksiaan ja kokemuksiaan elämänsä tapahtumista. Ne eivät ole vain satunnaisia mieleen palautuvia muistikuvia. Korkiakangas (1996) korostaa myös, että omia lapsuusmuistoja voi olla vaikeampi lähestyä kuin myöhempiä elämäkokemuksia, niiden ajallisen etäisyyden vuoksi. Omaelämäkertoissa korostuvat välähdyksenomaiset ja eloiset muistot. Eloisia muistoja tuottavat mm. henkilökohtaiset pelko-, uhka- ja vaaratilanteet sekä saavutuskokemukset. Voimakas tunne-elämys edesauttaa tällaisten muistojen säilymistä muistissa. Hyvin tunnepitoisia, jopa traumaattisia muistoja on ehkä helpompi kertoa tuntemattomalla kuin tutulle. Muistin kehityksen kannalta 3-5 ikävaihe on merkityksellinen sen vuoksi, että erilaisia tapahtumia koskevat muistot alkavat silloin tulla osaksi omaelämäkerrallista muistia. Tältä ikäväliltä voidaan jo muistaa joitakin yksittäisiä asioita. Varhaislapsuuden muistamattomuutta on selitetty mm. lapsen muistijärjestelmän kehittymättömyydellä, hämmentävien muistojen tukahduttamisella, aikuisten kyvyttömyyttä löytää lapsuudenaikaisia kokemuksia mielestään, koska aikuisen ja lapsen ajattelu on erilaista. Omassa tutkimuksessani muutamat kirjoittajat muistavat lapsuudestaan tiettyjä tilanteita hyvin yksityiskohtaisesti, vaikka he olivat tuolla hetkellä alle viisivuotiaita. Yleensä muistot ovat juuri tällaisia välähdyksenomaisia ja hyvin tunnepitoisia tuokioita yleensä äidistä. Toisaalta kirjoituksissa usein toistuu sanat: *en muista paljoakaan, muistan vain vähän, en muista...*

“Yritän kirjoittaa muistoni ja tunteeni ennen äitini kuolemaa ja sen jälkeen. Suurimmaksi ongelmaksi tuli myöhemmin äitipuoli...en muista lapsuudestani paljoa, vaikka kuinka yritän. Kenties olen halunnut unohtaa asioita. En vain tiedä miksi - vielä.”

Elämäkertatutkimuksen haittapuolina pidetään juuri sitä, että tutkittavat eivät muista asioita tai muistavat väärin. Lisäksi he saattavat täydentää muistissaan olevia aukkoja fiktiivisillä tarinoilla elämästään. (Hirsjärvi ym. 1997.) Omaelämäkertojen ongelmallisuutena esimerkiksi haastatteluihin nähden pidetään sitä, että paljon mielenkiintoisia ja keskeisiäkin asioita voi jäädä kertomatta. Kuitenkaan omaelämäkertoja harvoin kirjoitetaan täysin omasta päästä keksien. Myös Korkiakangas (1996, 29, 35-36) nostaa esille muistojen ja todellisuuden suhteen problematisoimisen: kuinka tarkasti omaelämäkerralliset muistot vastaavat elettyjä kokemuksia. Yhden näkemyksen mukaan henkilökohtaiset muistot ovat identtisiä muistelijan kokemusten kanssa, toinen näkökulma korostaa muistojen muuttumista, vääristymistä ja unohtumista. Tämän

näkemyksen mukaan menneitä tapahtumia koostetaan muistellessa nykytilannetta palvelevalla tavalla. Korkiakangas muistuttaa myös, että omaelämäkerrallinen muistelu ei ole täysin vapaa kollektiivisen hyväksynnän perustasta ja kulttuurisista kerrontatavoista. Eskola ja Suoranta (2002) huomauttavat, että toisaalta myös kyselylomakkeisiin saatetaan vastata niitä näitä. Vilkon (1997, 55) mukaan omaelämäkerran kertominen on ikään kuin palasten ompelemista yhteen, eikä sillä sinänsä ole niin väliä, miten palaset vastaavat elämää. Muistelu- tai muistitietoaineistot on kuitenkin alettu ottaa vakavammin ja todemmin kuin aikaisemmin, jolloin huomio erityisesti kiinnitettiin ihmisten muistin pettävyyyteen ja epäluotettavuuteen (Peltonen & Eskola 1997, 11).

Minun on hyvin vaikea epäillä saamieni kirjoitusten todenperäisyyttä. Minusta kertomukset tuntuvat rehellisiltä ja aidoilta. Kirjoittajat tuovat rohkeasti esiin aremmatkin asiat, sellaisetkin joissa he eivät itse välttämättä näyttäydy hyvässä valossa. He kertovat elämästään koskettavasti, mutta eivät ns. siirappimaisesti. Toisaalta, kuten omaelämäkerrallisen menetelmän huonoihin puoliin kuuluu, jotakin jää aina pois. Mutta mielestäni kertomukset tavoittavat kuitenkin olennaisen. Kirjoittajat ovat kirjoittaneet sen, mikä heistä on kyseisellä hetkellä tuntunut tärkeältä, jotkut spontaanistikin tunteiden vallassa. He kertovat tarinansa sellaisena, kun haluavat sen minun kuulevan.

“Voisin helposti saada kokoon romaanin ainekset. Tässä ty pistetty kertomus. Paljon oleellista jäi vielä kertomatta.”

“En ollut koskaan miettinyt näitä asioita kuin ohi kiitävän hetken. Kirjoitin tätä kaksi tuntia kynä sauhuten, kuten tunsin sisälläni...En kirjoita tätä puhtaaksi, koska siitä silloin voisi tulla sievistelty.”

7.5. Oma paikantuminen - omaelämäkertojen lukeminen

Vilkon (1997, 183) mukaan “omaelämäkertatekstiin paneutuvan lukijan tulee päästä osalliseksi kertojan tunneperäisistä kokemuksista. Osallisuus, sitoutuneisuus ja emotionaalisesti alttiiksi asettuminen ovat molemminpuolista.” Omaelämäkerta ei jätä lukijaansa kylmäksi. Myös Hoikkalan (1994, 86) mukaan omaelämäkertoja on vaikea lukea “kliinisesti ja viileästi, tieteellisen etäisesti”. Elämäkerrat motivoivat lukijan muistelemaan, pohtimaan tekstin kautta omia kokemuksia, pelkoja ja toiveita. Voin yhtyä edellisiin kommentteihin lukijan paikantumisesta. Mielestäni eläydyin välillä hyvinkin voimakkaasti äidittömien tyttärien kokemuksiin, vaikka en itse sellainen olekaan. Toisaalta saatoin tarkastella kirjoituksia ulkoapäin, toisena: tyttärenä, jolla on äiti ja peilata ja pohtia omia kokemuksiani suhteessa kirjoittajien kokemuksiin. Toisaalta taas saatoin samastua heihin naisena, olla samaa maata, tunnistaa heidän kokemuksensa myös omikseni. Olen siis lukenut kertomuksia eri paikoista, joskus kauempaa ja joskus hyvinkin läheltä. Kuten jo edellä tuli ilmi, luin omaelämäkertoja tosina ja realistisina kertomuksina, vaikka tällaista lukutapaa on viimeaikoina kyseenalaistettu. On tuotu esille näkemys omaelämäkertojen lukemisesta performatiivisina realistisen lukutavan rinnalla. (Kaskisaari 2000.)

Päädyin tutkimaan äidittömyyttä tavallaan kiertoteitse. Ajattelin ensin tutkia äidin ja tyttären suhdetta, mutta koska se on jo laajasti tutkittu alue, päädyin tarkastelemaan tyttäriä ilman äitiä. Tämä alue on huomattavasti vähemmän tutkittu. Tutkimuksessani käytän hyväkseni mm. psykologisia kehitysteorioita sosiaalisen sukupuolen omaksumisesta, vanhempien merkityksestä tyttären elämään ja naiseksi kasvuun sekä lapsuus- ja naistutkimuskirjallisuutta erityisesti äidin merkityksestä tyttärelle, sosiaalisesta jatkuvuudesta heidän välillään ja menetyksen kokemisesta. Olen myös halunnut tuoda selvästi esiin omaelämäkerrallisen menetelmän aineiston hankinnassa ja olen käyttänyt sitä koskevaa kirjallisuutta. Työssäni sivuan siis eri tieteenaloja - ja suuntauksia ja tutkin toisaalta sosiaalista, toisaalta taas psykologista, kokemuksellista ilmiötä. Naiseksi kasvaminen on sosiaalinen, tietyt toistuvat tapahtumat sisältävä prosessi, mutta myös subjektiivinen, yksilöllinen kokemus, kuten äidittömyyskin. Kaikilla on loppujen lopuksi omat kertomuksensa.

7.6 Aineiston analysointi - teemoista tyyppeihin

Saatuani aineiston kerättyä, luin saamani kirjeet moneen kertaan läpin saadakseni niistä hyvän kuvan ja numeroin ne helpottaakseni aineiston käsittelyä. Kun aineisto alkoi vaikuttaa tutulta, aloin tarkastelemaan sitä teemoittain. Tämä tarkoitti sitä, että kirjoitin kirjeistä aina yhteen teema-alueeseen kuuluvan kokonaisuuden ylös. Kävin aineiston näin läpi kirje kirjeeltä. Tarkastelemani teemat olivat jo tutkimusongelmissa mainitut äidin poissaolo ja sen eri seuraukset tyttären elämässä (esim. ei omaa äitiä naisen mallina, naiseksi kasvu), korvaavat suhteet (isän, sisarusten, sukulaisten, äitipuolen ym. merkitys), naiseuden, äitiyden ja vaimouden kokeminen aikuisena. Kertomuksista oli jokseenkin helppo kerätä asioita näiden teemojen alle, monet olivat jäsentäneet kertomuksensa jo valmiiksi näiden em. teemojen alle, koska niistä pyysin kirjoittamaan lehti-ilmoituksessa (Liite 1). Joissakin kirjeissä jouduin pohtimaan, mihin teemaan jokin asia kuuluu. Käytin siis jonkinlaista tutkijan valtaa tulkinnoissani (Hirsjärvi & Hurme 2000, 142).

Jo lukemiskertojen ja teemoittelun aikana havaitsin kertomuksissa tiettyjä sävyeroja ja erilaisia polkuja. Tästä syystä halusin tarkastella aineistoa myös tyyppittelyn kautta eli ryhmitellä kirjoitukset tiettyjen yhteisten piirteiden mukaan ja rakentaa useista eri tarinoista tyyppikuvauksia. Saadakseni selville yhden tietyn kirjoittajan elämänpolun, poimin tämän kirjoittajan lausumat tarkasteltaviksi samanaikaisesti kaikista eri teemoista. Tein paperia ja kynää käyttäen itselleni taulukon, jossa sarakkeina oli eri teemat ja riveinä kirjoittajat numeroittensa mukaisessa järjestyksessä. (Eskola & Suoranta 2000, 182; Hirsjärvi & Hurme 2000, 143, 174.) Tässä vaiheessa kirjoitusten numeroinnista oli suurta hyötyä. Aloitin tyyppittelyvaiheen kiinnittämällä ensin huomion lapsuuden vaiheisiin ja erityisesti kirjoittajan ikään menetyksen hetkellä ja sosiaalisiin suhteisiin äidin kuoleman jälkeen. Havaitsin, että aineistosta erottui tässä vaiheessa kolme erilaista tyyppiä: Tytär, jolla ei oikeastaan ollut yhtään todella lämmintä ja läheistä suhdetta, toinen, jolla oli yksi merkittävä, melko läheinen ihmissuhde ja kolmas tytär, jolla on ollut useita, jopa äidin korvaavia sosiaalisia suhteita. Kun sitten seurasin näitä tyyppisiä edustavien kirjoittajien elämänpolkuja eteenpäin havaitsin, että eroja löytyi mm. avioitumisistä, naiseuden kokemisesta sekä kuvauksista aikuisuuden hyvinvoinnista ja elämään suhtautumisesta. Esittelen nämä tyypit, jotka nimesin kirjoittajien itsensä käyttämällä ilmaisuilla: onnekaaksi, sopeutujaksi ja kärsineeksi, tulososuuden lopussa.

Löysin mielestäni melko helposti kaikista kirjoituksista jonkin edellä mainituista tyypeistä. Tyyppien nimitykset eivät ehkä kaikin osin ole kattavia, mutta ne kuvaavat kirjoittajien antamia luonnehdintoja omalle elämälleen ja itselleen. Toisaalta tyyppien väliset rajat voivat olla häilyviä ja joku toinen lukija olisi voinut tyypitellä ne toisin. Mutta tämä on minun tulkintani.

8 VAIETTU JA JUMALOITU - POISSAOLEVA ÄITI

Tarkastelen tässä osuudessa saamiani tuloksia edellä esitetyn teorian valossa pyrin tekemään johtopäätöksiä tuloksista. Aloitan tutkimustulosteni esittelyn käsittelemällä äidin kuolemaa ja sitä, miten kirjoittajat, jotka menettivät äitinsä alle kouluikäisinä, kokivat ja muistavat äidin kuoleman ja sitä seuranneen tilanteen.

Lainauksen perässä on ensin kirjoittajan ikä äidin menetyksen hetkellä ja sen jälkeen kirjoitushetkellä. Ajattelin, että iän ilmoittaminen helpottaa lukijaa sijoittamaan tekstipätkän kontekstiinsa ja analysoimaan sitä ja antaa enemmän tietoa kirjoittajasta kuin esimerkiksi keksitty nimi. Keksittyjen nimien käyttö voisi tehdä kirjoittajista tutumpia, mutta kirjoittajien runsauden vuoksi pidäytäydyin tästä tavasta.

8.1 Äiti muistoissa

Lähes puolet kirjoittajista ei muista äidistä tai äidin kuolemasta mitään. Äidin varhainen ja traaginen menetys on jäänyt ymmärtämättä, tiedostamatta tapahtumahetkellä tai se on vajonnut mielen syvyyksiin järkyttävyydessään. Dyregrovin (1993) mukaan pienten lasten puutteellinen kyky ymmärtää kuolemaa ja sen lopullisuutta voi olla myös suojaava tekijä.

Alle viisivuotiaat eivät vielä ymmärrä kuoleman lopullisuutta.

“Lapsuudestani muistan kuolemat ja kovin vähän muuta. En muista myöskään surua; en tainnut ymmärtää mitä kuolema on.” (4v./58v.)

”Äiti ei ole koskaan kuulunut minun elämääni. Ehkä äidin poismeno on ollut niin raju kokemus, että olen “poistanut sen tiedostostani””. (4v./51v.)

“Olimme hautajaisissa. Tavallaan tiesin olevani äitini hautajaisissa, koska yritin katsoa arkun helmojen alle nähdäkseni äidin. Kävelimme hautakujaa pitkin arkun jäljessä, ja minä yritin kuikuilla rimpsujen alle. Haudalla heitin pienen kukkakimpun arkun päälle. Varmaan kuiva tilaisuus, koska haukottelen valokuvassa. Tavallaan en ymmärtänyt mitä tarkoitetaan kuolemalla.” (3v./43v.)

Edelmanin (1994) mukaan jo 3-4-vuotiaana äitinsä menettäneet saattavat muistaa tiettyjä hetkiä hyvinkin tarkasti. Korkiakangas (1996) tuo esille, että muistin kehityksen kannalta juuri 3-5 ikävaihe on merkityksellinen sen vuoksi, että erilaisia tapahtumia koskevat muistot alkavat silloin tulla osaksi omaelämäkerrallista muistia. Tältä ikäväliltä voidaan jo muistaa joitakin yksittäisiä asioita. Omat tulokseni tukevat tätä huomiota. Seuraavassa lainauksessa äitinsä kolmevuotiaana menettänyt tytär kertoo seikkaperäisesti miten hän veljensä kanssa leikki ja touhusi kuolleen äitinsä ympärillä ymmärtämättä tilanteen vakavuutta ja kuoleman tuomaa lopullisuutta. Kertomus on yhtä aikaa äärettömän surullinen, mutta myös valoisa: kuolema on luonnollista ja elämä jatkuu muualla, kuten kuolleen äidin ympärillä leikkivissä pienissä lapsissa.

“Olin kolmevuotias ja kapusin vintiltä alas ilmeisesti kaksi vuotta vanhemman veljeni kanssa. Isommat veljet oli lähdössä kouluun ja toinen satoi kengännauhoja, kun kysyin “missä äiti on?”. Hän viittasi huussiin päin (huussi on ulkokäymälä). Muistissa on sitten aukko mitä teimme lähdimmekö heti etsimään äitiä. Muistan, miten äiti makasi mahallaan navetan seinän vieressä, oli tullut huussista ulos. Yritimme herättää äitiä muttei se herännyt. Otimme äidin päästä huivin ja heitimme sen navetan katolle ja seuraavaksi yritimme ottaa sitä pois haravalla, mutta emme ylettyneet. Myymäläauto pysähtyi meidän maitokopille ja mietin pitäisikö mennä sinne, mutta ymmärsin, etten saa mitään, kun ei ole rahaa.

Siinä ne tunnit vierähti ja minä keksin, että lämmitetään sauna. Saunaan piti tietenkin kantaa vettä ja muistan miten lähteestä kannoimme pienellä kannulla vettä saunaan. Pojat tuli koulusta kotiin (eivät olleet viitsineet lähteä uimaan vaan tulivat suoraan kotiin vaikka oli toukokuu niin oli lämmintä enkä muista ollenkaan lunta olleen missään). Veljeni kysyi missä äiti on ja osoitin navetan nurkkaa enkä tiedä miten tapahtumat meni seuraavaksi, mutta toinen veljeni oli ehtinyt pelastaa kaksi vuotta vanhemman veljeni hukkumasta lähteeseen.” (3v./ 47v.)

Muistikuvat saattavat olla myös sekavia, pätkiä sieltä täältä. Kaikki muistikuvat eivät ole varmoja, ne voivat olla peräisin valokuvista, kertomuksista ja mielikuvituksesta. Pienikin muistikuva on kuitenkin lapselle tärkeä, halutaan omistaa edes pieni muisto menetettyä äidistä.

“Äidistä muistan yhden selkeän varman muistikuvan: äiti istui tuvan penkillä ja minä makasin penkillä pienen täkkini päällä pää vasten hänen jalkaansa. Kuolinpäivästä ja hautajaisista minulla on välähdyksenomaisia mielikuvia. Osa on todellisia, osa kuvien tuomia mielikuvia ja osa varmaankin mielikuvituksen kehittämiä.” (3v./49v.)

“Olen tässä elämäni aikana miettinyt, tapahtuiko minulle liian paljon, liian lyhyessä ajassa, koska en muista biologisesta äidistäni kuin muutamia tuokioita. Mieleeni ei ole jäänyt hänen puhumistaan tai ilmeitään. Sen minä muistan, kun hän kuori perunoita ja kuinka pitkänä vanana kuori tuli hänen veitsestään. Toinen muisto on, että äitini antoi meille kalanmaksajäyviä vihreästä lasipullosta ja me olimme kuin linnunpoikaset hänen ympärillään valmiina avaamaan suamme.” (4v./65v.)

Monelle kirjoittajista on mieleen piirtynyt kuva väsyneestä, sairaasta äidistä. Äidistä, joka ei jaksaa puhua eikä ottaa syliin. Äidistä, joka makaa kukin koristellussa arkussa tai aitassa lakanan alla. Yleensä mieleen jääneet muistot ovat suuria tunteita herättäneitä; joko hyvin onnellisia tai hyvin surullisia ja järkyttäviä. Korkiakankaan (1996) mukaan omaelämäkerroissa tyypillisesti korostuvat välähdyksenomaiset ja eloiset muistot. Tällaisia muistoja tuottavat mm. henkilökohtaiset pelko-, uhka- ja vaaratilanteet. Voimakas tunne-elämys edesauttaa tällaisten muistojen säilymistä muistissa.

“Äidin kuolemasta en muista muuta kuin sen kuinka isä itki meidän pirtin pitkällä penkillä. Menin hänen luokseen ja sanoin: “Älä isä itse, minä olen tässä”. Hautajaisista en muista mitään. Äidistäni en muista paljoakaan. Pieniä väläyksiä vain joistakin tapahtumista. Äitini sairasteli paljon. Muistan kun hänet haettiin hevosella naapurikylästä hänen päästyään sairaalasta kotiin. Olimme innoissamme ja kun äiti meni kamarin sängylle makaamaan, me pyrimme innokkaana syliin. Äiti ei puhunut mitään. Isä sanoi, että äiti on väsynyt. Annetaan äidin levätä. Olin pettynyt.” (5v./49v.)

“Äitini kuoli 5.päivänä elokuuta, kun minä täytin 11.päivänä kolme vuotta. Jokin utuinen muisto jossakin sisimmässäni on, että hänet vietiin saunan pukuhuoneeseen arkussa, joka oli ympäröity kukilla. Ilmeisesti se on ollut minulle jotain hyvin outoa. Hautajaisissa olin saanut suruväen suunniltaan, kun olin “kadonnut”. Nukuin äitini vuoteella kaikessa rauhassa. Hautajaisissa otettu valokuva itsestäni pienissä hopeakehyksissä on vieläkin

esillä; mustapohjaisessa, valkokukikkaassa mekossa suurine valkoisine kauluksineen.”(3v./65v.)

Tiivistäen voi sanoa, että lähes puolet kirjoittajista ei muista varhain menettämästään äidistään mitään eivät edes kuolemaan tuomaa surua. Osa kirjoittajista on ollut liian pieniä ymmärtääkseen ympärillään tapahtuvaa tragediaa. Ymmärtämättömyys on toisaalta saattanut olla heitä suojaava tekijä. Tulosten perusteella näyttää, että yleensä alle viisivuotiaana äitinsä menettäneellä saattaa olla hyvin hauraita tai lyhyitä, välähdyksenomaisia mielikuvia äidistä tai ei yhtään henkilökohtaista muistikuvaa. Vanhemmilla lapsilla muistoja on enemmän. Kirjoittajista yhdellätoista oli jonkinlaisia muistikuvia varhaislapsuuden tragediasta. Muistot ovat utuisia tai hetkenomaisia välähdyksiä elävästä äidistä tai äidin kuolin- ja hautajaispäivästä. Toisaalta aineistossa on myös kertomuksia, joissa jo kolmevuotiaana äitinsä menettäneet kertovat hyvinkin tarkkoja muistikuvia äidistä tai äidin kuolemasta. Muistoissa on hetkiä onnellisista ajoista äidin kanssa, äidin lämmin ja lempeä ääni, tuoksu, kosketus, syli. Jotkut muistavat äidin työn touhussa; perunoita kuorimassa, lettuja paistamassa. Dyregrovin (1993) mukaan jo alle kaksivuotiaat lapset saattavat pitkään muistaa jonkun ihmisen poissaolon. Myös Edelman (1994) tukee tätä käsitystä. Hänen mukaansa jo yksivuotias voi tallentaa mieleensä hoitajan tavan puhua ja hoivata häntä. Omassa aineistossani alle kaksivuotiaana äitinsä menettäneet eivät kuitenkaan puhu muistoista, niitä ei ole. Muistikuvat edesmenneestä äidistä ovat tyttärille kuitenkin tärkeitä ja merkityksellisiä. Äiti elää tyttärelle muistoissa, niin onnellisissa kuin onnettomissakin.

8.2 Piilotettu ja vaiettu

Kymmenen kirjoittajaa kertoo, että äidin kuolemasta vaiettiin perheen ja suvun piirissä. Asia oli arka ja liian vaikea kohdattavaksi tai kuolemasta puhuminen oli perheessä tabu. Äiti sysättiin syrjään ja kuoleman käsittely ja siihen liittyvät moninaiset tunteet jätettiin käsittelemättä. Myöhemmin tyttäret ovat käyneet läpi äidin kuolemaan liittyviä tunteita ja yrittäneet koota itselleen kuvaa äidistä eri materiaalien perusteella. Myös Eskola (1997) ja Lukin (1999) ovat todenneet, että äidin kuolemasta ei yleensä perheen sisällä puhuta. Tähän voi olla syynä asian arkuuden lisäksi se, että lasta halutaan suojella asialta, joka uskotaan liian vaikeaksi hänelle.

Kuolemasta kertominen pienelle lapselle voi olla vaikeaa. Eräs kirjoittaja kertoo, että hänen isänsä yritti äidin kuolemanjälkeisen aamuna kertoa äidin poismenosta tyttärelleen, mutta tämä ei ehkä oikein ymmärtänyt, koska oli vasta viisivuotias. Hän on surrut äidinkuolemaa, mutta ei edelleenkään voi käsitellä sitä. Seuraavan lainauksen isä kertoi äidin lähteneen pitkälle matkalle. Tytär odotti äitiä kotiin pitkän aikaa.

“Isäni ei ole koskaan pystynyt puhumaan äidistä, enkä minä ole koskaan pystynyt kysymään mitään. Tiedossani olevat asiat olen kuullut ulkopuolisilta ihmisiltä. Sukulaisetkin ovat olleet hyvin vaitonaisia... Isä kertoi äidin lähteneen pitkälle matkalle. Ilmeisesti isäni ei tiennyt kuinka kertoa asian pienille lapsille ja luuli tekevänsä oikein. Olin kerran kaupassa ja näin naisen jolla oli samanlainen takki kuin äidilläkin oli ollut. Menin repimään häntä takinhelmasta. Kerran taas, meille tuli autolla nainen ja mies. Naisella oli samanlainen huivi kuin äidilläkin. Juoksin hullun lailla metsästä ja huusin äitiä. kuvittelin kai äidin tulleen takaisin. Kerroin kaikille äidin menneen matkalle. Kunnes naapurin lapset kertoivat äitini kuolleen.” (3v./43v.)

Edellä mainitussa tapauksessa isä teki varmasti niin kuin parhaaksi näki, mutta tyttären kannalta katsottuna totuuden kertominen olisi varmasti ollut parempi vaihtoehto. Arajärven (1995) mukaan lapsille tulisi kertoa totuus heidän ikäänsä vastaavalla tavalla. Aikuisen tuella jo 2-3 vuotiaat lapset kykenevät tekemään surutyötä. Eisenstadt ym. (1989) korostavat, että kriisin käsitteleminen lapsuudessa voi olla hyvin tärkeä asia henkilön tulevaisuuden kannalta. Käsittelemättä jätetty surutyö voi vaikuttaa pitkäaikaisesti lapsen persoonallisuuteen ja käyttäytymiseen.

Tutkimukseni äidittömistä tyttäristä monet vielä vanhempanakin varoivat kyselemästä isältään äidin kuolemasta, koska pelkäsivät isän liikuttavan aiheesta. Puhumattomuus saattoi synnyttää tyttären sisälle ahdistavan tunteen, joka purkautui vasta, kun tytär alkoi käsitellä äidin kuolemaa. Näin kertoo keski-ikäinen äitinsä kolmevuotiaana menettänyt tytär:

“Kotona puhuttiin äidistä hyvin vähän. Muistan, miten varoin kyselemästä asiasta isältäni, kun tiesin hänen helposti liikuttuvan. En muista itse itkeneeni lapsena äidin poissaoloa. On vaikea sanoa, paljonko silloin ajattelin äitiä, jotenkin kuitenkin muistan, että ajatus kuolleesta äidistä oli kolkko. Äitini suku oli toiselta puolen Suomea ja

lähiomaiset olivat kuolleet, joten en tiennyt siitä sukutaustasta lapsena juuri mitään. Nyt aikuisena olen ajatellut, että äidin menetys jäi lapsena minulta käsittelemättä ja hautautui epämääräisenä ahdistavana möykkynä mieleni pohjalle...

Isäni kuolemasta on kymmenen vuotta. Muutama vuosi sitten selvittelin hänen papereitaan ja löysin kaksi äitini päiväkirjaa. Sydän pamppaillen ahmin niitä ja itkin samalla pakahduksiin asti. Koin tutustuvani äitiini kirjoitusten kautta. Se epämääräinen ahdistava möykky sisälläni sai muodon. Toisessa vihkossa äitini kirjoitti tunteistaan seurustellessaan isäni kanssa ja toisessa kuvasi naimisiin menoa, avioliiton alkuaikaa ja meidän lasten syntymää. Sain kuvan herkästä, viisaasta ja lämpimästä ihmisestä. Päiväkirjoista paljastuu, että olimme odotettuja ja rakastettuja lapsia. Luulen, että kolme ensimmäistä elinvuottani ovat olleet turvallisia ja olen saanut hellyyttä ja hoivaa onnellisilta vanhemmiltani. Päiväkirjojen lukeminen herätti minussa ikävän lisäksi kapinaa - miksi Jumala otti minulta niin ihanan äidin pois. Alkoi usean vuoden surutyö. Mietin ja itkin, enkä pystynyt pitkään aikaan lukemaan päiväkirjoja uudestaan.

Aloin myös selvittää äitini sukua kirkonkirjojen perusteella ja kävin katsomassa Savossa sukuni synnyinseutuja. Etsin muutaman äidin kaukaisen sukulaisen ja ystävän, joita haastattelin. He kertoivat, että äitini oli iloinen ihminen, jonka seurassa muut viihtyivät.” (3v./keski-ikäinen)

Tietojen saaminen äidistä, hänen elämästään ja kuolemastaan ja hänen kuvansa hahmottaminen ovat jossain vaiheessa nousseet tärkeäksi tehtäväksi tyttären elämässä. Myös Eskola (1997) kertoo, että hän alkoi konstruoida äitinsä kuvaa jo kouluikäisenä ja vielä aikuisenakin hän yhä hahmottaa äitinsä kuvaa mm. päiväkirjojen ja kirjeiden kautta. Tämä muistojen kerääminen voi olla myös terapiaa ja identiteettityötä, varsinkin silloin jos äidin menetys on jäänyt kunnolla surematta lapsuudessa. Tärkeänä tiedonjakajana toimii erityisesti äidinpuoleinen suku. Jotkut tyttäristä ovat alkaneet käsitellä äidittömyyttä vasta aikuisena, kuolemasta ei ole puhuttu aiemmin tai lapsuudessa ja nuoruudessa asiat ovat olleet niin hyvin, että kiinnostusta poissaolevaan ei ole ollut silloin. Päiväkirjojen ja sukulaisten kertomusten lisäksi tyttäret hahmottavat äidin elämää ja kuvaa sairaskertomusten, valokuvien ja kirjeiden avulla.

“Äitini kuolemaa ei kukaan minulle koskaan kyennyt kertomaan / halunnut kertoa. Asia ”painettiin villaisella”, kait aika tyypillinen tapa siihen aikaan maalla. Asia jäi vaivaamaan minua niin paljon, että 17 v myöhemmin hankin äitini sairauskertomukset käsiini.

Ymmärsinkin niistä jotakin, koska olin valmistunut sairaanhoitajaksi. Vasta tällöin minulle selvisi, miksi ja miten äitini oli kuollut. Suuri taakka harteiltani putosi ja siihen saakka jatkunut ”etsimiseni” päättyi. Sain rauhan sydämeeni. Luulenpa, että ”etsimiseni” johti myös ammattini valintaan (sairaanhoitaja).” (6v./49v.)

”Kummitätini on äitini sisko. Hänen tyttärensä on lähettänyt minulle vanhoja valokuvia äidistäni ja äitini kirjoittamia laulun sanoja. Niiden arvoa ei voi rahassa mitata.

Nyt 52-vuotiaana, minua kiinnostaisi kovasti tietää, millainen äitini oli ja millainen itse olin pienenä. Isäni on jo kuollut ja ainoa enää jäljellä oleva henkilö on juuri kummitätini. Olen ajatellut käydä hänen luonaan ja pyytää häntä ketomaan minulle ihan kaiken mitä hän muistaa. Hän on sanonut minulle, että muistutan äitiäni ulkonäöltäni ja että minun olemuksessani on muutenkin paljon äitiäni esim. eleissä ja liikkeissä. Olen tiedosta hyvin onnellinen. Äitini sukulaiset ovat olleet minulle aina jotain erityistä. He ovat olleet side äitiini, sillä he saivat elää äitini kanssa kauemmin kuin minä. Olen tarkkaan tallentanut muistiini kaiken mitä he ovat sanoneet äidistäni ja he ovat sanoneet pelkästään hyvää hänestä.” (6v./52v.)

Äidistä rakennettua kuvaa vasten tytär voi peilata itseään äitiin ja tehdä vertailuja eroista ja samuuksista. Tytöt, jotka elävät äitinsä kanssa tekevät tämänytyylistä vertailua erityisesti murrosiässä pystyäkseen irtautumaan äidistään ja näkemään oman erillisyytensä. Äidiltä opitut käsitykset ovat vahvasti mielessä vanhempanakin, vaikka useimmat aikuiset tyttäret sanovat, että haluavat olla erilaisia kuin äitinsä. Liiallinen samastuminen äitiin voidaan kokea uhkaksi omalla minuudelle. (Laurila 1996, Fischer 1986.) Äiditön tytär etsii ja löytää ensin yhteisiä piirteitä, myöhemmin myös eroavaisuuksia itsensä ja äidin välillä.

”Nyt yli kuusikymppisenä tätini jäämistöä selvitellessäni olen kokenut ahaa-elämyksiä äidistäni. Ai, äidiltänikö on peräisin innostukseni postikorttien keräilyyn, lähettämiseen ja saamiseen? Enpä ollut ennen tiennytkään, että myös hän muisti läheistensä merkkipäivät postikortein jo 1930- ja 40-luvuilla. Ja nyt minä sain ne perinnöksi. Entäs nuo valokuvat ja tekstit niiden takana? Ei ainuttakaan äidiltä jäänyttä kuvaa, johon ei olisi kirjoitettu, milloin ja missä se on otettu. Itselleni on hirveän tärkeää merkitä kuvien yhteyteen päivämäärät. Tietämättäni olen perinyt äidiltäni monia ominaisuuksia, joihin olen tyytyväinen.”(4v./63v.)

“Nostin äitini jalustalle - en nähnyt hänessä mitään huonoja ominaisuuksia. Vertasinko itseäni häneen ja sain komplekseja?... Tänä talvena huomasin, että lukiessani taas päiväkirjoja, ärsyynnyin jostain hänen kirjoittamastaan. Se on varmaan hyvä merkki - ehkä näen äitini jo ihmisenä, en pyhimyksenä.” (3v./keski-ikäinen)

Yleistä siis on, että äidin kuolemasta on vaiettu eikä aihetta ole käsitelty edes perhepiirissä. Tämän seurauksena tyttäriltä on saattanut jäädä äidin menetys osittain tai kokonaan surematta. He eivät ole saneet kotona suremisen mallia. Aikuistuessaan monet äidittömät tyttäret ovat kuitenkin alkaneet käydä äidin kuolemaa läpi, koska se on painanut mieltä. Lisäksi he ovat halunneet tietää enemmän kuolleesta ja vaietusta äidistään.

Erytisesti jos henkilökohtaisia muistoja äidistä ei ole, tyttäret ovat alkaneet etsiä äidistä valokuvia ja tietoja sairaskertomuksista, päiväkirjoista ja kirjeistä. Isä ja muut perheenjäsenet ja sukulaiset ovat tärkeitä tietolähteitä äitiään “etsivälle” tyttärelle.

8.3 Äiti - tähti taivaalla

Kahdeksan kirjoittajaa kertoo lapsuudessa eläneensä toisinaan mielikuvitusäidin kanssa tai miettineensä, millaista elämä olisi, jos olisi ihan ikioma äiti. Kuvitelmissa äidistä tulee pyhimysmäisen hyvä, kirkkain tähti pimeällä taivaalla. Vaikeiden elinolojen keskelle kuvitelmat toivat lämpöä ja turvallisuutta, tunteen, että jossakin on joku, joka välittäisi paljon. Kuviteltu äiti saa äidin parhaimmat ominaisuudet, hän on tuki ja turva hädän keskellä.

“Kuvittelin, millainen hän olisi ollut, mitä hän olisi halunnut meistä tulevan, millaisia hän olisi toivonut meidän olevan. Kun minulla oli paha olla, ajattelin, että jos minulla olisi äiti, asiat olisivat toisin. Äiti oli aina ajatuksissani. Näin hänen vilkuttelevan minulle taivaan tähdistä – sieltä hän valvoi ja ohjasi elämääni. Hänen ”avullaan” minun oli selvittävä ja pärjättävä elämässäni. Ei ollut ketään muuta, joka minusta olisi välittänyt.

Syynä siihen, että hain turvaa ”kuolleesta äidistäni” ja ”nostin hänet erityiselle jalustalle”, oli osaltaan se, että minulla oli lapsuudessani ja nuoruudessani äärettömän paha olo. Äitini kuoleman jälkeen jäimme tyystin heitteille; kukaan ei meistä välittänyt, kukaan ei

meistä huolehtinut (lukuun ottamatta setääni). Olen jo 7-vuotiaasta saakka pessyt ja huoltanut omat vaatteeni, liinavaatteet mukaan lukien.” (6v./49v.)

“Paskan elämän keskellä kaipasin äitiäni. Usein kysyin Jumalalta, miksi hän otti äidin pois. Muistan, kun makasin talvipakkasella lumihangessa ja näin tähdenlennon. Toivoin tulevani 170 cm pitkäksi ja tulevani äidin näköiseksi. Äitini oli maailman kaunein ihminen. Naurattaa näin jälkeen päin pienen lapsen toive. Niin kuin sillä olisi mitään merkitystä kuinka pitkä on. Toive kuitenkin toteutui. Olen meidän perheen pisin ja nuorempana moni sanoi minua äidin näköiseksi.

Jos olin pimeällä ulkona ja pelkäsin. Kuvittelin äidin olevan se kirkkain tähti ja pitävän minusta huolta, eikä antaisi minulle tapahtuvan mitään pahaa. Kun olimme pieniä, kuulimme askeleita yläkerrasta, vaikka siellä ei ollut ketään. Äitipuolenikin ihmetteli niitä askeleita usein. Itse en osannut pelätä, koska ajattelin äidin kävelevän siellä. Hän piti meistä huolta. Askeleet loppuivat jossain vaiheessa. Äidin oli kai aika lähteä jatkamaan matkaa. Hassuja ajatuksia.” (3v./43v.)

Lukin (1999, 97) uskoo, että koska useimmat tyttäret eivät tienneet äidistään paljon, on äiti heidän mielikuvissaan sen vuoksi saanut myyttisiä, ihannoituja piirteitä. Edelman (1994) kertoo, että monet äidittömät tyttäret “lääkkitsevät” itseään kuvittelemalla sellaisen äidin itselleen, jonka he olisivat tahtoneet. Edelmanin mukaan tällainen ihannointi on, kuten vihakin, normaali menetykseen sopeutumisen keino. Äidin hyviin piirteisiin keskittyminen vahvistaa äidin läsnäolon tärkeyttä ja suhteeseen liittyneiden onnellisten asioiden läpikäynti edistää osaltaan surutyön tekemistä. Mutta Edelman muistuttaa myös, että surutyön täydellinen läpikäyminen edellyttää myös äidin ikävemmän puolen huomioon ottamista. Jos näin ei tehdä, äiditön tytär muistaa äidin vain puolikkaana ja suree ihmistä, jota ei koskaan ollutkaan - täydellistä, pyhimysmäistä äitiä.

Kuvitelmissa äitihahmo saattoi myös saada toisen ihmisen kasvot, jonkin läheiseltä ja turvalliselta tuntuvan. Seuraavassa kirjoittaja kuvitteli äidikseen äitipuolen sisaren.

“Yksin leikkiessäni ja liikkuessani luonnossa pakenin usein mielikuvitusmaailmaani. Kuvittelin ympärilleni kaikki tuntemani mukavat ja ystävälliset ihmiset ja keksin heille mieleiseni roolit. Valitsin myös äitini, usein se oli äidin sisko, joka oli aivan ihana ja herttainen ihminen ja urheilullinen. Hän suhtautui tasapuolisesti meihin sisaruksiin ja oli

jopa enemmän minun kanssani. Me nimittäin harrastimme yhdessä esim. hiihtoa, sulkapalloa ja tennistä. Näimme kuitenkin aika harvoin varsinkin silloin, kun hänen perheensä muutti R:lle asti asumaan. Tätipuoleni oli mielestäni täydellinen vastakohta äitipuolelleni. Hänen elämänasenteensa oli ja on edelleen iloinen ja positiivinen monista vaikeuksista huolimatta.” (3,5v./59v.)

Lapselle kuvitelmat toimivat myös terapiana. Hän voi elää mielessään läpi hetkiä, joita ei ole ollut, mutta jotka olisivat voineet olla todellisuutta, jos asiat olisivat menneet toisin.

“Nostin äitini jalustalle - en nähnyt hänessä mitään huonoja ominaisuuksia. Vertasinko itseäni häneen ja sain komplekseja? Näin itseni hänen rinnallaan pienenä tyttönä. Nyt voin kuvitella itseni jo aikuiseksi, kun joskus mielessäni mietin, mitä tekisimme, jos äitini vaikka astuisi ovesta sisään. Luulen, että minua on auttanut, kun olen kuvitellut erilaisia tilanteita, ikään kuin äitini vielä eläisi. Joistain vanhoista naisista ajattelen haikeana, että tuon ikäinen äitikin olisi. Tänä talvena huomasin, että lukiessani taas päiväkirjoja, ärsyynnyin jostain hänen kirjoittamastaan. Se on varmaan hyvä merkki - ehkä näen äitini jo ihmisenä, en pyhimyksenä.” (3v/ keski-ikäinen)

Eräs äidittömistä tyttäristä on läpi käynyt äidin menettämisen surua aikuisena tuudittamalla mielikuvissaan sitä pientä tyttöä, joka niin varhain menetti äitinsä ja eli ankean lapsuuden äitipuolen vallan alla.

“Nyt kun olen päässyt pahimmasta ikävystäni yli lasten lennettyä pesästä, olen alkanut etsiä omaa sisäistä lastani. Otan aina välillä mielikuvissani syliin sen pienen tytön, joka jäi sylistä osattomaksi lapsena niin monta kertaa ja tuuditan, tuuditan hiljaa. Käyn hiljaista keskustelua sisäisen lapseni kanssa. Itkemme kun itkettää. Nauramme kun naurattaa. Tiedän, että elämällä on minulle vielä paljon annettavaa.”(5v./49v.)

Lähes kolmasosa kirjoittajista kertoo eläneensä lapsuus- ja nuoruusvuosina osittain mielikuvitusmaailmassa, maailmassa jossa äiti elää tai ainakin kuulee lastaan, jossakin ylhäällä. Tyttäret kuvittelevat äidin lempeäksi ja tukea antavaksi, ihanneäidiksi. Äidin kuvittelu tuo rankkaan todellisuuteen valoa, äiti loistaa tähtenä taivaalla.

8.4 Kaipaus, pelko sydämessä

Lähes puolet kirjoittajista kertoo tunteneensa läpi elämänsä turvattomuuden, yksinäisyyden ja nimettömän kaipauksen tunteita. Tyttäret uskovat, että kaipuu on äidin ikävää. Vielä nytkin, aikuisena, äidin syli on paikka johon kaivataan erityisesti vaikeiden elämäntilanteiden tai suurten muutosten keskellä.

“Äitiäni kaipaan joka päivä. En käy haudalle viemässä kukkia, en edes äitienpäivänä. Haudan palvominen ei tuo äitiäni takaisin. Hän asuu sydämessäni aina ja ikuisesti. Vaikka olin pieni, enkä muista mitään, hän on silti minulle hyvin tärkeä. Haluaisin, että minullakin olisi ollut äiti, jolle soittaa ja kysyä neuvoa. Joka olisi ottanut syliin ja lohduttanut. Auttanut ja tukenut vaikeuksien keskellä. On ollut pakko pärjätä yksin ja elämä on mennytkin ojasta allikkoon ja rapakosta toiseen seikkaillessa. Nytkin kun on vaikeaa, olisin iloinen kun vois in soittaa äidilleni ja kertoa hänelle huoleni. Hän lohduttaisi ja antaisi uskoa selviytymiseen. Olisipa ollut nuorempana paikka mihin mennä, kun elämä potkii päähän.” (3v./43v.)

“En tiedä minkä ikäisenä tajusin, että se oli oma äiti, jota kaipasin ja jonka perään itkin. Koin todella ja edelleenkin koen olevani erilainen, hylätty, aivan täysin hylätty ja niin yksinäinen. Yksinäisyyden leima pysyy otsassani. Voi olla, että jotenkin haluanikin, että näin on. Kerran hylätty, aina hylätty.” (4,5v./53v.)

Viisi naista kertoo, että heille on lapsuudesta jäänyt turvattomuuden ja elämän arvaamattomuuden tunne. Itseluottamus on ollut heikko ja valintoja tulevaisuutta ajatellen vaikea tehdä. Krausen (1998) mukaan varhainen vanhemman menetys saattaa vaikuttaa aikuisiän terveyteen yleensä vain silloin, kun henkilön nykyelämässä tapahtuu hänelle merkittäviä asioita, jotka aiheuttavat stressiä. Tällöin henkilön alttius haavoittuvuudelle (mm. elämäntilanteiden vähentyminen, heikko itsetunto, kyvyttömyys sosiaalisissa suhteissa) voi tulla esiin. Edelmanin (1994, 206) mukaan aikuisen käyttäytymisessä saattaa myös näkyä se kehitystaso, jolla hän oli kun äiti kuoli. Jos lapsi oli pieni äitinsä menettäessään ja vielä hyvin riippuvainen hänestä, aikuisena hän saattaa yhä olla riippuvainen äidistä. Äidin kuolema ja siitä seuranneet muutokset perheen elämässä ovat vaikuttaneet siihen, että pienen lapsen perusturvallisuudentunne on kadonnut.

“Kuinka tämä kaikki on vaikuttanut minuun? Olen kokenut läpi elämän turvattomuutta ja potanut heikkoa itsetuntoa. Ehkei sitä lapsena oikein tajunnut mitä ilman on jäänyt. Jotain pelkoja on jäänyt varhaislapsuudesta mieleen ja semmoisia selittämättömiä pahan olon tunteita. Ei ollut turvallista aikuista lähellä, ei oikein edes mummoa. Isä tietenkin oli työn ja huolien rasittama sodankäynyt mies.” (n.4v./50v.)

Melkein puolet kirjoittajista kertoo tuntevansa turvattomuutta tai yksinäisyyttä hetkittäin. He uskovat, että perusturvallisuuden järkkyminen lapsuudessa on jättänyt jälkensä. Maailma tuntuu heistä epävarmalta paikalta ja päätösten tekeminen on vaikeaa.

Runo: Elämäni ilman äitiä

Kipeä lapsuuteni.
 Surumielinen kaipaus lakeuden yllä.
 Ei äidin katsetta,
 Ei äidin pehmeää kosketusta.

Vai, oliko sittenkin?
 Hellä katseesi kirkkauden maasta,
 Siunaavat rukouksesi ikuisuuden rajan takaa
 Koulutielle
 Kotoa lähtöihin
 Elämää opetellessa.
 Jätit minulle äidillisimmän rakkautesi
 tuonpuoleisuuden kynnyksellä.
 Kesän lämmön, auringon valon,
 elämän rohkeuden, taivasikävän.
 Kiitos rakkaudestasi, äiti.

Tällaisen runon kirjoitin kymmenisen vuotta sitten. (10kk/58v.)

9 KORVAAVAT SUHTEET

Äidin kuoleman jälkeen tyttäret joutuivat etsimään korvaavia suhteita muista ihmisistä ympärillään. Isän kanssa asui 25/30:sta kirjoittajasta ja äitipuolen heistä sai 19. Muita tyttärien elämään vaikuttavia henkilöitä olivat etenkin sisarukset, isovanhemmat, tädit, opettajat ja koulutoverit ja aikuistuuessa ystävät, aviomies, anoppi ja työtoverit.

Luecken (2000) mukaan perheenjäsenten väliset hyvät vuorovaikutussuhteet ovat lapselle suojaava tekijä toisen vanhemman kuoltua. Jos suhteet sisältävät tukea ja avointa tunteitten näyttämistä ja vain vähän konflikteja lapsi kykenee selviytymään toisen vanhempansa kuolemasta paremmin. Sen sijaan esim. lapsen riittämätön ja

huono suhde jäljellä olevaan vanhempaan saattaa ennustaa depressiota ja sosiaalista kyvyttömyyttä myös aikuisuuden ihmissuhteissa.

9.1 Hämmentyneitä leski-isiä

Vaimon kuoleman jälkeen leski-isät tekivät töitä aamusta iltaan elättääkseen yksin perheensä. Monet hankkivat elannon maanviljelijöinä, osa työntekijöinä tai virkamiehinä. Pienistä lapsista isät huolehtivat ainakin aluksi usein apulaisten ja sukulaisten turvin. Väsynyt ja sodankin käynyt mies ei välttämättä aina ollut kasvavalle tyttärelleen paras mahdollinen vanhempi ja isä, mutta osalle tytöistä isästä tuli merkittävä tukija ja ihminen elämässä. 1/3 osa tyttäristä kertoo suhteen isään olleen läheisen. Isä merkitsi sekä isää että äitiä ja vaikutti tyttären elämään voimakkaasti. Muutamat kirjoittajat uskovat, että juuri isän tuella he ovat selvinneet elämässään varsin hyvin. Vaikka elämä oli raskasta ja kovaakin, oli isiä joilta riitti rakkautta ja lämpöä lapsilleen, kuten seuraavat lainaukset kertovat. 3-vuotiaana äitinsä menettänyt, nainen muistelee maanviljelijä isäänsä:

“Isäni oli lämminsydäminen, huumorintajuinen, valoisa ja sivistynyt mies. Hän oli kuitenkin epäkäytännöllinen ja maanviljelys ei sujunut kovin menestyksekkäästi tilallamme. Olin isän tyttö. Olen usein ajatellut, että sain isänrakkautta enemmän kuin tyttäret yleensä, koska ei ollut äitiä jakamassa tätä rakkautta. Muistan, miten iltaisin usein nukahdin käsi isän kädessä.”(3 v./keski-ikäinen)

“Asuimme maaseudulla ja isäni oli maanviljelijä. Äitini ja isäni siskot kävivät vuorotellen veljeäni ja minua hoitamaan. Välillä olimme kolmisiin. Minulla on kyllä paljon hyviä muistoja lapsuudesta. Muistan usein istuneeni isäni sylissä keinutuolissa. Hän kertoi minulle satuja ja me lauloimme paljon ja usein. Mutta sellainen lapsena olemisen huolettomuus puuttui...Muistan, kuinka isäni ei tiennyt mitä ja minkälaisia vaatteita pienet tytöt tarvitsevat ja hän aina kysyi minulta, että mitä hänen pitäisi ostaa minulle. Yritin sitten ehdottaa tarpeellisia vaatekappaleita parhaani mukaan.” (6v./52v.)

Isät eivät välttämättä osanneet ilmaista tunteitaan muuten kuin huolenpidon kautta. 50-60-luvulle asti vallitsevana isätyyppinä oli auktoriteettimainen, tunteitaan kontrolloiva ja maskuliininen perinteinen isä (Huttunen 1994). Yksi tyttäristä kirjoittaa kuitenkin nähneensä isän silmistä, että isä rakasti häntä ja oli onnellinen tyttären olemassaolosta.

Toinen muistaa, että isä antoi selkään aiheettakin, mutta otti joskus syliin ja lohdutti. Oli hyvä omalla tavallaan, näytti teoillaan, että välitti.

“Isäni oli hyvä vanhan ajan isä. Hän teki meille perunalaatikoista leikkimökin ja otti mukaan kylään ja lestadiolaisten seuroihin. Hän tuli äitienpäiville ja joulujuhliin katsomaan, miten omat lapset esiintyivät.” (5v./49v.)

Tuohon aikaan lasten fyysinen rankaiseminen oli sallittua ja normaaliakin ja tyttäretkin saivat kärsiä selkäsaunoista. Näistä tapauksista ei kuitenkaan jäänyt niin pahoja muistoja, jos isä ymmärsin olla oikeudenmukainen ja lohduttaa silloin kun siihen oli aihetta.

“Isä teki sen minkä ymmärsi: kasvatti piiskaamalla kun oli syytä (ei vihoissaan), pukemalla tytöksi ymmärryksensä ja varojensa mukaan, tukemalla harrastuksia ja koulutusta ja suosittelemalla kysyessäni kevyempää ammattia (jota en valinnut) ja opettamalla elämisen arvoja.” (4v./58v.)

Isien on huomattu kannustavan jo muutaman vuoden ikäisten tyttäriensä naisellisuutta ja siihen liittyviä ominaisuuksia, kuten kiltteyttä, rauhallisuutta ja passiivisuutta. Erityisesti maskuliiniset isät korostavat tyttäriensä pienuutta ja sievyyttä. Tämän vuoksi isien oletetaan vaikuttavan vahvasti lapsensa sosiaalisen sukupuolen rakentumiseen. (Badinter 1993; Parke 1996.) Myös oman tutkimukseni tyttärien isät kannustivat vahvistivat tyttäriensä feminiinisyyttä. Eräs isistä mm. valitsi tyttärelleen kauniin punaisen mekon koulun päättäjaisjuhlaan, toinen osti tyttärelleen rintaliivit. Lisäksi tyttärien odotettiin osallistuvan kodinhoitoon.

Muutama nainen kertoo hävenneensä jo iäkästä isäänsä. Yksi tyttäristä kertoo kuinka hänen huoltajuudestaan käytiin jopa kiistaa, koska sosiaalitoimisto ei uskonut ehkä isän iän vuoksi (tai sen vuoksi, että hän oli mies) selviävän pienen tyttären kasvatuksesta. 60-luvun murrokseen asti lasten hoito ja kasvatusta katsottiin ensisijaisesti naisten tehtäväksi (Vuori 2001,30). Kirjoittajan isällä oli kuitenkin halua selvittää.

“Olin vissiin 6-vuotiaasta asti isän luona. Muistan talven ennen kouluun menoa hyvin lämpimin tuntein. Isä oli aina kotona ja teki minulle kelkan. Hän jäädytti minulle mäen ja

sain naapurin työstä ystävän, joka oli samanikäinen ja talvipäivät meni leikkiessä ja mäen laskussa....Tajusin vasta kouluun mennessä, että minulta puuttui jotakin, joka oli muilla. Häpesin ettei minulla ollut äitiä ja isäkin oli niin vanha, että pelkäsin hänen unohtavan minun syntymäaikani.”(3v./47v.)

Tyttären tullessa murrosikään, isät jotka olivat olleet läheisiä jo lapsuudessa pysyvät yhä tärkeinä ihmisinä tyttärien elämässä. Isän kanssa tytär saattoi keskustella kaikenlaisista asioista mm. seksuaalisuudesta. Sharpen (1996) mukaan tyttärien on yleensä vaikeampi puhua seksiin, kuukautisiin ja poikaystäviin liittyvistä asioista isän kuin äidin kanssa. Muutamat yksinhuoltajaisista kuitenkin ottivat huomioon nämäkin asiat tyttären elämässä.

“Isäni tuki oli minulle tärkeä, ilman sitä en varmasti olisi henkisesti selviytynyt. Sain juuri sen tuen, mikä oli välttämätöntä. Isäni otti äidin roolin murrosikään tullessani, kun minulla alkoivat kuukautiset. Ne alkoivat tavallista aikaisemmin, juuri kun olin täyttänyt kymmenen vuotta...Isäni hoiti kuukautisista johtuvat käytännön järjestelyt koulussa opettajani kanssa. Opettajani oli ihana ja ymmärtäväinen ihminen ja hän hoiti asian niin, etteivät toiset lapset huomanneet mitään. Hän järjesti minulle erilaisia pieniä tehtäviä liikuntatunnin aikana. En puhunut isälleni kovin mielelläni tällaisista henkilökohtaisista asioista, mutta puhuin niistä kuitenkin mieluummin isälle kuin äidille (äitipuoli)... Isäni puhui minulle myös vähän ehkäisyasioista, lähinnä ns. luonnollisesta ehkäisystä. Siihen etsin lisää tietoa tietokirjoista. Myös muita seurusteluun liittyviä ohjeita sain isältä, vaikka kouluaihana minulla ei vielä ollut varsinaisia seurusteluja.

Kouluajanani isä oli kiireinen mies. Hänellä oli paljon luottamustehtäviä ja lauluharrastus niin, että keskustelut henkilökohtaisista asioista jäivät välttämättömiin.

Isäni ei luonnollisesti voinut olla täydellinen äiti minulle, mutta hän oli hyvä isä ja äidin korvike.” (3v/59v.)

Sharpen (1994) mukaan erityisesti ydinperheissä tyttärien tekemisiä saatetaan rajoittaa enemmän kuin poikien. Varsinkin isät saattavat suhtautua hyvin suojelevasti tyttäriinsä. Lukinin (1999) ja Tuomen (1995) tutkimuksista ilmenee, että äidittömät tyttäret saivat aika paljon päättää omista asioistaan. Samanlaisia kokemuksia on oman tutkimukseni tyttärillä. Muutamit kirjoittajista korostavat isän antamaa luottamusta ja vapautta mennä ja tulla.

“...Isäni ei kasvattanut minua kurilla vaan luottamuksella. Kun nuorena lähdin viikonloppua viettämään, isä ei kieltänyt ja varoitellut. Minulla ei ollut tarvetta pelkässä uhmielessä tehdä päättömyyksiä. Suhde isään oli hyvä, mutta hän ei kuitenkaan jo vanhenevana miehenä (kun olin 15-vuotias, isä oli 64-vuotias) pystynyt luomaan sitä kodikasta ja huolehtivaa ilmapiiriä, mitä silloin kaipasin. Myös hänellä oli töitä aamusta iltaan” (3v./keski-ikäinen)

“Kansalaiskoulussa oli kaksikin tyttöä ilman äitiä, se vaan todettiin näiden kesken, että miten he ovat kuolleet, mutta siihen se jäikin. Silloin en enää hävennyt, että äitini on kuollut, en hävennyt isän ikää. Elämä oli loistavaa, vaikka isä olikin jo sairas. Isäni oli hyvin kiltti rakastava isä. Hän oli myöskin huumorintajuinen älyttömän huonokuuloinen ja antoi minun tehdä mitä vain, ei kieltänyt tansseissa käynneistä, eikä kieltänyt poikia tulemasta meille. Viinan oton olis kieltänyt, jos olis tiennyt.” (3v./47v.)

Eri ikäiset ja eri ammattiryhmiä edustavat isät sitoutuivat vaimonsa kuoleman jälkeen hoitamaan lapsiaan. Pleckin (1997) mukaan isän sitoutumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat mm. persoonallisuuden piirteet ja uskomukset omasta roolistaan ja sen tärkeydestä sekä ympäristön antama kannustus. Erityisesti ennen 60-70-lukua isät joutuivat ylittämään perinteiset sukupuolirooliodotukset ja toimimaan vastoin yleistä käytäntöä. Jotkut isät tunsivat vastuun liian suureksi ja hankkivat lastenhoitajia tai avioituivat pian uudelleen ja jättivät hoitovastuun uudelle vaimolleen. Näin myös osa tutkimukseeni osallistuneista tyttäristä kirjoittaa.

2/3 tyttäristä kokee, että suhde isään jäi etäiseksi. Viideltä tyttäreltä myös isä kuoli heidän ollessaan alle kouluikäisiä ja kaksi kirjoittajaa mainitsee olleensa isäänsä vain vähäisessä yhteydessä tyttären ollessa vakituisesti muiden hoidossa. Suurimmalla osalla tyttäristä isä asui samassa taloudessa, mutta monesti mm. työn ja huolien rasittamana hän ei pystynyt tai kyennyt ottamaan äidin paikkaa ainakaan emotionaalisen huolenpidon osalta, vaan huolehti lähinnä vain siitä, että oli ruokaa ja vaatteita. Suurimman kasvatusvastuun isä saattoi tällöin sysäsi esimerkiksi uudelle vaimolleen, kotiapulaiselle tai sukulaisnaiselle. Joskus tytär saattoi olla jonkin aikaa hoidossa “lainavanhemmilla” eli enon tai sedän perheessä. Kuusivuotiaana äitinsä menettänyt nainen kertoo etäisestä isästään:

“Isäni oli minulle hyvin etäinen eikä hän koskaan ollut kiinnostunut tekemisistäni tai välittänyt minusta / meistä I avioliittonsa lapsista. Tuli tunne, että olimme vaan välttämättömän paha, työmyyriä maalaistalossa, jossa oli kesäisin paljon töitä. Hän esim. ei koskaan puolustanut meitä ”yhteenotoissa” II vaimonsa kanssa, vaan hän aina pakeni tilanteita hyppäämällä autoonsa ja lähtemällä kyläilemään. Hän myös joi paljon. Niinpä häivyin hänen elämästään pikkuhiljaa. Kun olin ollut kotoa pois jo vuosia ja avioitunut, hän tuli katumapäälle ja olisi halunnut ”pyytää anteeksi”. Koin, etten tarvinnut häntä enää. Olin hänelle hyvin katkera siitä, ettei hän ollut käytettävissä silloin, kun olisin häntä tarvinnut eikä hän koskaan pitänyt meidän puoliamme.” (6v./49v.)

“Isä oli hyvä ihminen ja yritti kaikkensa, mutta lasten hoito oli aina ollut tietysti äidin ja isovanhempien tehtävänä. Työ vaati osansa ja meille lapsille isästä tuli sitten hieman etäinen ja hieman pelottava kuva. Jos tarvitsimme rahaa tai neuvoja vaati pitkän ajan ja tarkkailun ennen kuin uskalsimme pyytää... Häntä emme osanneet lähestyä eikä hänkään osannut lähestyä meitä.” (3v./49v)

Eisenstadt ym. (1989) tuovat tutkimuksessaan esiin, että enemmistössä tapauksista äidin kuolema johtaa lapsen vaikeampaan tilanteeseen kuin isän kuolema. Äidin kuoleman jälkeen suhde isäänkin voi jäädä etäiseksi ja lapsi ikään kuin menettää molemmat vanhempansa. Myös Barnes (1997) on sitä mieltä, että äidin kuolema merkitsee lapselle suurempaa muutosta elämässä kuin isän kuolema mahdollisesti merkitsisi. Tämä johtuu siitä, että useimmiten äiti on lapsen pääasiallinen hoitaja ja huolenpitäjä.

Myöhemmin, tyttären aikuistuesssa suhde etäiseen lapsuuden isään on saattanut muuttua paremmaksi kuten eräs tytär kertoo:

“Isäni, ollut viisi vuotta sodassa, haavoittunut kahdesti ja siten vähän kireä ja hermostunut, eikä sietänyt mitään meteliä. Isän en muista koskaan pitäneen minua sylissä kiikkutuolissa, kuten hän hyysäsi pikkusiskoani. Kerran en puhunut isälleni koko syyskuussa, kun vihoittelin. Mielestäni hän vain rankaisi minua ja melkein aiheetta. Eli pelkään tässä jatkuneen sukupolvien ketjun, rangaista lasta (minä poikaani), enemmän kuin olisi tarpeen. Yritin järjen käytöllä ratkaista tuon tavan, mutta en kai tajunnut sitä

tarpeeksi ajoissa. Myöhemmin olen ymmärtänyt enemmän isääni ja hänkin muuttui paljon lempeämmäksi ja pehmeämmäksi eläkkeelle päästyään. Hän kuoli -98 ja hänestä jäi arvokas muisto. Hän oli hyvä ihminen.” (1v./56v.)

Enemmistö äidittömistä tyttäristä koki, että äidin kuoltua myös suhde isään jäi etäiseksi. Työn ja huolien rasittamat isät eivät jaksaneet, osanneet tai pystyneet olemaan lapsilleen läheisiä, helliä ja huolehtivaisia isiä. Miehet eivät osanneet asettua uuteen rooliinsa, joka olisi vaatinut heitä tulemaan lähelle, paljastamaan tunteensa. Aika oli silloin toinen, miesten oletettiin olevan etäisiä, tunteettomiakin. Oli kuitenkin poikkeuksia isien joukossa: miehiä, jotka pystyivät ottamaan vastuun lapsista myös tunnetasolla. 1/3 kirjoittajista kertoi isän olleen läheisen, yhtä aikaa isä ja äiti. Nämä tyttäret tunsivat elämässään myös suurempaa turvallisuudentunnetta johtuen isän läheisyyden lämmöstä ja tuesta. Badinterin (1993) mukaan tutkimukset yksinhuoltajaisista osoittavat, että saatavat omaksua paremmin ns. äidin käyttäytymismalleja lapsen hoidossa kuin naimisissa olevat miehet. Se miten mies hoitaa hoivaroolinsa on enemmän riippuvaisempi hänen omasta lapsuudestaan ja äitisuhteestaan kuin sukupuolesta. Toisin kuin ennen, nykyään uskotaan että miehet pystyvät hoitamaan lapsia yhtä rakastavalla tavalla kuin äiditkin sen tekevät. Suurin osa tutkimukseeni osallistuneista naisista varttui 30-50-luvuilla, jolloin isää ei vielä tunnustettu äidin korvaavaksi hoitajaksi. Tuolloin merkittävänä pidettiin isän roolia sukupuoliroolimallina erityisesti pojalle.

9.2 Äiditön tytär naisenmallia ja äitihahmoa etsimässä

Isä on tärkeä henkilö tyttären naiseuden rakentumisen kannalta, mutta hän ei luonnollisesti voi olla naisenmallina tyttärelleen. Tytär voi kuitenkin löytää itselleen naisenmallin vanhemmista sisaristaan, äitipuolestaan, sukulaisnaisistaan. Aloitan tarkastelemalla äidittömän tyttären suhdetta äitipuoleen, joka on monen kohdalla kohonnut näkyväksi henkilöksi elämässä, niin hyvässä kuin pahassa.

9.2.1 Ilkeä äitipuoli

Tyttären ja isän suhteisiin vaikutti monen kohdalla ratkaisevasti myös äitipuolen tulo perheeseen. Kolmestakymmenestä kirjoittajasta 19:lla oli äitipuoli. Useissa tapauksissa isän uudelleen avioitumiseen syy oli ainakin jossain määrin “uuden äidin”, lasten -ja

taloudenhoitajan, saaminen perheeseen. Myös Barnesin (1997) mukaan isät avioituvat melko pian uudestaan mm. sen vuoksi, että he kokevat etteivät pärjää lasten kanssa keskenään tai eivät pysty yhdistämään työtä ja taloudenhoitoa sopivalla tavalla. Erityisesti miehillä, jotka ovat tottuneet perinteiseen työnjakoon perheessä ja joilla on vähän valmiutta opiskella uusia vanhemmuuden ja taloudenhoidon taitoja sekä niillä, jotka surevat syvästi, on vaikeuksia selvittää yksinhuoltajuudestaan. Syy pikaiseen uudelleen avioitumiseen on siis usein avun tarve lastenhoidossa.

Tutkimukseni tyttäret saattoivat kokea äitipuolen kilpailijaksi isän huomiosta ja rakkaudesta tai vieraana, joka yritti ottaa äidin paikan. Äitipuoli taas saattoi kokea oman asemansa hankalaksi ja turhautua, kuten seuraavat lainaukset kuvaavat. Monikaan tytär ei kuvaa äitipuoltaan kovinkaan positiivisesti sävyttyneesti. Myös Lukin (1999) ja Tuomi (1995) ovat tutkimuksissaan saaneet samanlaisia tuloksia. Tyttäret ovat kokeneet suhteet isien uusiin vaimoihin tai tyttöystäviin ristiriitaisiksi, usein kielteisiksi. Edelmanin (1994) mukaan tähän voi olla syynä mm. se, että säästäessään kaikki hyvän äidin ominaisuudet menetetyille äidilleen, tytöt siirtävät äitipuoleen kaikki huonon äidin ominaisuudet.

Tutkimuksessani enemmistö niistä kirjoittajista, joilla oli äitipuoli, koki suhteen etäiseksi tai vaikeaksi, osa jopa hyvin vihamieliseksi. Kirjoittajien mukaan satujen myytti ilkeästä äitipuolesta pitää pitkälti paikkansa. Alussa äitipuoli on saattanut vaikuttaa mukavalta ja ystävälliseltä lapsia kohtaan ja lapset ovat olleet iloisia saadessaan hänet perheeseen. Karu totuus paljastui myöhemmin. Seuraava lainaus on naiselta, joka menetti äitinsä jo syntyessään ja sai äitipuolen ollessaan alle kouluikäinen.

“Isäni meni myöhemmin naimisiin uudelleen, mutta avioliitto epäonnistui, koska äitipuoleni oli seurusteluaikana vannonut olevansa minulle mitä parhain äiti, mutta avioliiton aikana hänestä tulikin se sadun ilkeä äitipuoli, joka mm. jätti minut saunaan lukkojen taakse tuntikausiksi, kun isä ei ollut paikalla. Muistan aivan selvästi olleeni saunassa huutelemassa isoäitiä apuun. Jotkut naiset olivat mustikkaretkellä kuulleet huuteluni ja itkuni saunasta. Muistan myös miten äitipuoleni yritti pakottaa minua sanomaan äidiksi, mutta kielsin sen tomerasti ja sanoin, etten voi sanoa, koska oma äitini on kuollut ja hän vain on minun äitini.” (synt./58v.)

Toinen äiditön tytär kertoo vihanneensa äitipuolta eikä vielä aikuisenakaan ole ollut tämän kanssa tekemisissä. Kirjoittajan mukaan äitipuoli oli "hyvin ilkeä ihminen" ja hän toivoo, että ei omaksunut tältä minkäänlaista mallia omaan naiseuteensa tai äitiyteensä:

"Isäni uusi vaimo hävitti kaiken, mitä äidistäni jäi jäljelle; hän poltti kaikki vaatteet ja äidin henkilökohtaiset tavarat, hävitti (ilmeisesti poltti) myös kaikki valokuvat, joissa oli äitini tai jossa me lapset olimme äitimme kanssa. Sain tädiltäni ensimmäisen valokuvan äidistäni ollessani 18 -vuotias. Kaiken tuhoamisen ohella hän panetteli äitiämme kaikin mahdollisin keinoin. Lapsuudessani näimme myös konkreettisesti nälkää. Äitipuoleni piilotteli meiltä ruokaa ja yleensäkin saimme ruokaa, jos sitä sattui muiden (isäni uusperhe, johon kuului 4 lasta vanhempien lisäksi) syötyä jäämään jäljelle. Jo varhain päätin, että äitipuoleni kaltaiseksi ihmiseksi en halua ainakaan kasvaa." (6v./49v)

Muutamat äitipuolet tulivat perheeseen puhemiehen tai kirjeenvaihdon kautta ja olivat ns. vanhoja piikoja tai soteleskiä. Naimakaupan katsottiin olevan edullinen puolin ja toisin. Äitipuolten on tuntunut kuitenkin olevan vaikea hyväksyä toisen naisen lapsi, ja erityisesti äitiään muistuttava tytär, uudessa perheessään. Lapsipuolet olivat kuin välttämätön paha. Tyttäret kokivat hyväksymättömyyttä ja riittämättömyyttä äitipuolen taholta. Edelman (1994) huomauttaa, että äitipuolen osoittama kritiikki ja hyljeksintä saattavat vaikuttaa lapsen itsetuntoon enemmän kuin oman äidin kuolema. Barnesin ym.(1997) mukaan äitipuolen tulo perheeseen voi aiheuttaa ennako-odotusten ja lojaalisuuskysymysten vuoksi ongelmia. Lapsen mielessä voi olla kuva siitä, millainen äidin pitäisi olla, kauan ennen kuin äitipuoli on saapunut perheeseen. Lapset myös tahtovat olla uskollisia omalla äidilleen, tämän vuoksi äitipuolen tulo perheeseen saattaa olla hyvin kivulias prosessi. Tätä lievittäisi se, että lapsia valmisteltaisiin hyvin tulevaan. Tyttäret kuitenkin kertovat, että isä saattoi tuoda uuden äidin taloon melko yllättäen.

"Olimme ensimmäisellä luokalla kun isä meni naimisiin naisen kanssa, jonka olimme nähneet kerran aikaisemmin. Sen jälkeen elämä olikin yhtä helvettiä. Sain osaksi vihaa, koska muistutin kai liikaa kuollutta äitiäni. En säästynyt lyönneiltä, haukkumisilta enkä solvaamisilta. En osannut tehdä mitään koskaan oikein." (3v./43v.)

"Minua oli kiusattu tällä uusi äiti ajatuksella aika monta kertaa luultavasti aikuiset tekivät niin leikillään. Mutta pieni kasvava tyttö otti sen hyvin vakavasti. Olen kuulemma

sanonut pistäväni äitipuolen kaivoon. Niin kuitenkin tapahtui, että isäni meni uusien naimisiin. Ennen sitä tuleva äitipuoleni kyllä yritti miellyttää minua ja lahjojakin tuli.

Mutta alusta alkaen tunsin, että hän inhosi minua. Olin aivan oman äitini näköinen, kun taas veljeni muistutti isääni. Hänet äitipuoli helposti hyväksyi. Eihän veljelläni ollut ollut mitään mahdollisuutta kokea omaa äitiään. Olin 11-vuotias ja hän oli 37-vuotias vanhapiika, joka oli siihen asti elänyt vanhan äitinsä kanssa...

Äitipuoleni tukea en ole koskaan elämässäni saanut. Kasvaminen lapsesta naiseksi tapahtui ilman minkäänlaista äitihahmoa. Äitipuoleni ja minun välit olivat melkoiset. Fyysistä mitään en hänen taholtaan kokenut. Henkinen hyväksymättömyys oli raskasta kantaa. Murrosiässä alkoi vaihe, missä hän ei puhunut minulle vaan kirjoitteli lappuja ympäri kotia, kun tahtoi jotakin asiaa selvittää. Päästessäni ylioppilaaksi hän meni ja osti isälleni ruusuja ja onnitteli häntä, kun hänen tyttärensä pääsi ylioppilaaksi. Opiskeluvuosina toisin kuin muita opiskelijoita odotettiin kotiin, sain useasti kuulla, ettei nyt sovi, kun olisin halunnut käydä kotona...Äitipuoli istutti minuun hyväksymättömyyden leiman. Trauma, joka on seurannut minua koko elämän ajan.” (5v./64v.)

McLanahanin ja Sandefurin (1994) mukaan biologinen side lapseen lisää aikuisen samastumista lapseen ja halua puolustaa tätä. Tutkimuksessani äitipuolet eivät kokeneet entisen vaimon lapsia omikseen. Äitipuolet, joilla oli lapsia edellisestä liitostaan tai saivat nyt omia lapsia, kohtelivat näitä monesti paremmin kuin ns. lapsipuoliaan. Tämä näkyi mm. kotitöiden jakamisessa ja kurittamisessa. Eräs kirjoittaja kertoo, kuinka heillä siistit ja vähemmän rasittavat sisätyöt, kuten ruuanlaitto ja leipominen olivat äitipuolen omien lapsien opeteltavia tehtäviä, kun taas siivous, astioiden pesu, marjojen poiminta ja polttopuiden teko olivat lapsipuolten töitä. Myös toinen kirjoittaja kuvaa samankaltaisesti:

“Vähitellen siinä murrosiän kynnyksellä aloin tajuta, miten puolueellinen äitipuoleni oli meidän lasten suhteen. Olihan hänen lapsensa sotaorpoja, joten he olivat tuottavampia, sillä he saivat valtion korvausta. Olin tytöistä nuorin ja sain yleensä vain toisten käytettyjä vaatteita. Erittäin harvoin sain uuden mekkokankaan, jonka serkkuni aina ompeli.

Töissäkin oli ns. luokkajako. Olisin halunnut oppia leipomaan, mutta siihen hän opetti oman tyttärensä, ja minulle lankesi aina lattioiden luuttuaminen. Leipominen ja siivous oli niitä lauantaan vakio töitä. Kun tulimme iltapäivällä koulusta, niin toiset alkoivat

leipomaan ja minä siivoamaan. Minun tehtäviini kuului vielä lauantaisin isän ja oman veljeni alusvaatteiden tarkistus ja korjaus. Yleensä kun kysyin äitipuoleltani jotain neuvoa, vastaus oli aina sama: mistäpä minä tiedän. Ei siis päässyt syntymään kovin kummoisia suhteita hänen kanssaan.” (1v./66v.)

Etäiset isätkään eivät aina asettuneet ensimmäisestä liitosta olevien lastensa puolelle, vaan uskoivat uuden vaimonsa perättömätkin syytökset.

“Tämä äiti ei myöskään muistini mukaan pitänyt koskaan minua sylissä. Kerran kun olin sairas, oikein yritin herättää myötätuntoa valittamalla vaikka mitä vaivoja, että hän olisi tullut edes peittelemään, mutta ei. Jos veljeni J. yhtään älähti, äiti sanoi heti “mitä sinä taas teit sille”? Tuntui lapsena, että minä olin aina se syntipukki, kaikki oli aina minun syytäni...Ensi kertaa tajusin, mitä kummallista minussa onkaan, kun tämä äiti vei minut kouluun ilmoittautumaan. Hän selitti opettajalle: “minä tuon tämän tytön kouluun, mutta ei se minun tyttö ole”. Minä kuuntelin silmät pyöreänä, että miten niin? Häneltä en kysynyt mitään. Kerran J. kysyi ruokapöydässä: “eihän tuo olekaan meidän lapsi, eihän”? Osoittaen minua. Äiti sanoi: “ei olekaan”. Eikä muuta. Isä ei koskaan sanonut mitään. Usein lapsena suunnittelin karkaavani, mutta se jäi tekemättä.” (1v./56v.)

Tyttären aikuistuttua myös suhde äitipuoleen on saattanut muuttua hiukan paremmaksi ja tytär on ymmärtänyt ettei äitipuolen asemakaan ollut helppo, vaikka ei tämän käytöstä voi silti hyväksyäkään. Kirjoittaja, joka kertoo, että lapsuudessa äitipuolella oli “pahuudenpuuskia” eikä tämä koskaan esimerkiksi osallistunut muun perheen joulunviettoon, lähenty äitipuolen kanssa tämän elämän loppupuolella:

“Äitipuoleni elämän ehtopuoli oli sairaaloista. Suhteeni häneen läheni hieman kun hän vanheni. Hän jotenkin olemuksellaan kerjäsi jonkunlaista anteeksiäntoa. En kuitenkaan koskaan puhunut hänen kanssaan siitä, millaiselta ihmiseltä hän lapsena tuntui. Jotenkin sitä alkoi ymmärtämään häntäkin aikuisena paremmin. Hoidettiin sitten hänet kunnialla hautaan ja sillä siisti. Joskus kuitenkin kun hänen tekemisiään muistelee, täytyy heristää hänelle tuonne ylhäälle nyrkkiä, kun käy vieläkin jotkut asiat niin vihaksi.” (5v./49v.)

Vain yksi kirjoittajista kertoo jotenkin hävenneensä sitä, että hänellä on äitipuoli. Yleensä asiasta ei puhuttu lainkaan esimerkiksi koulussa. Pienissä kylissä ja kaupungeissakin asia oli useimmiten kuitenkin yleisesti tiedossa.

“...Muistan, että aina jotenkin häpesin sitä, että minulla oli äitipuoli. Joskus se tuotti suuriakin vaikeuksia. Koulussa piti mm. kirjoittaa aine “Olin äidin pikkupiikana”. Vieläkin muistan, kuinka vaikea oli kysyä opettajalta, mistä minä kirjoitan, kun minulla ei ole äitiä. Opettaja kehotti kirjoittamaan mummon auttamisesta. Yleisesti ottaen tiedettiin, että minulla on äitipuoli, mutta kun perheissä yleensä oli molemmat vanhemmat, olin jotenkin erilainen. Yhdellä työllä oli isäpuoli, mutta sitä ei pidetty mitenkään pahana. Sotaorvot olivat asia erikseen, heitä ja ainakin heidän äitejään kunnioitettiin kovasti. Se, etten kuitenkaan joutunut miksikään koulukiusatuksi, johtui varmaan siitä, olin luokkani paras oppilas.” (4v./63v.)

Viisi kirjoittajaa kertoo, että heillä oli äitipuoleen aivan hyvä suhde. Oman äitinsä yhdeksän kuukauden ikäisenä menettänyt nainen kertoo, kuinka isän uusi vaimo on tuntunut hänestä aina äidiltä. Tytär oli kaksivuotias saadessaan äitipuolen, äidin.

“Uusi äiti” oli minulle alun alkaen äiti. Tiesin kyllä jo melko varhain (osin aikuisten puheista, valokuvista, haudalla käynneistä), ettei hän ole se minun oma äitini. Mutta se ei minua sen enempää mietityttänyt. Äiti oli vilkkaita lappalaisia - toisin kuin me hämäläiset! Jossain vaiheessa murrosiässä oikein oivalsinkin, etten voi ollakaan hänenlainen, koska perimää ei ole. Siinä vaiheessa hän joskus lienee toivonut, että olisimme puheliaampia, vilkkaita...(Äitini kuoli n. 7 vuotta sitten.)Äitini oli kotiäiti ja huolehti kasvatuksestamme ja kodin asioista. Koen, että meillä oli hyvät välit - piiskaa (koivunvitsa) kyllä sain, tukkapöllyä ja nurkassakin olen seissyt, mutta aina on niiden jälkeen otettu syliin ja selitetty asia, sanottu että silti minusta tykätään.” (9kk/47v.)

Eräs kirjoittajista koki, että vaikka suhde äitipuoleen oli ihan hyvä ja tämä loi kasvamiselle turvalliset puitteet, suhteesta puuttui kuitenkin sellainen läheisyyden ja hyväksynnän tunne, jonka kirjoittaja olisi uskonut vallitsevan oman äidin ja tyttären välillä.

“Kesällä -76 saimme uuden kotiapulaisen suoraan Saksasta (3 vuotta töissä saksalaisessa diplomaattiperheessä ja lastenkodissa). Hänestä tuli pian koko perheen tukipilari,

vahva, viisas ja maailmankouluma kun oli. Hän opetti meidät lapset tavoille ja aloitti sivistyksen. Isä rakastui ja 4 v.n kuluttua he menivät kihloihin ja syntyi pikkusisko. Heidän suhteensa ei ollut helppo, elimme peläten, että kasvattiäiti jättää meidät. Minkä kerran tekikin, mutta palasi kuitenkin. Hänen tyyliinsä ja valttiinsa oli uhkailla tällä "jättämisellä" ihan viimeiseen asti. Kasvattiäidillä oli kova kuri, vastaan ei ollut sanomista. Suhde ei ollut tasa-arvoinen, ei niin kuin biologisessa äiti-lapsi suhteessa on. Olimme kilttejä ja kuuliaisia (paitsi 2 vanhinta siskoa, jotka muuttivatkin nuorina pois kotoa). Isä kuoli heti pikkusiskon synnyttyä, olin 10v. Kasvattiäiti otti ohjat käsiinsä ja yhteisvoimin pyöritimme tilaa ja hoidimme pikkusiskoa. Kasvoimme työntekoon, kasvattiäiti loi meille turvalliset ja vakaat puitteet elämäämme. Jopa vakaammat kuin isän eläessä. Voisi sanoa, että elin elämäni siihen asti onnellisinta aikaa...Kasvattiäiti oli äidin malli ja malli naiseksi kasvamisessa. Hän oli vahva ja erilainen nainen kuin muut täällä maaseudulla. Geeneissäni olen perinyt pehmeämmän ja kiltimmän luonteen. Vasta äidiksi tulemisen kriisien ja kasvun myötä olen alkanut erottaa niitä piirteitä, jotka olin omaksunut kasvattiäidiltä, ja ne jotka olivat todellista minää... Kasvattiäidillä ja minulla ei ole sellaista äiti-tytär suhdetta kuin sanan oikeassa merkityksessä voi olla. Kunnioitamme ja arvostamme häntä ihmisenä, ja sitä, minkä hän teki meidän eteemme. Ehkä äiti-ikävä, jota koin kasvattiäitiä kohtaan ja sitä rakkautta ja ehdotonta hyväksymistä, mitä ei koskaan tullut, jättivät minut nuorena aikuisena keskenkasvuiseen tilaan. Ymmärrän, minkälainen kasvattiäiti ihmisenä todelle on, ei häneltä voi odottaa yhtä syvällistä suhdetta, kuin äidin ja tyttären välillä on. Oma äitiys on antanut siihen ymmärryksen. Käyn tapaamassa häntä viikoittain, juttuseurana." (1v./32v.)

Isän käyttäytyminen ja puuttuminen tyttären ja äitipuolen suhteeseen tasapuolisesti ja suhteessa ilmenevien ristiriitojen ymmärtäminen auttoivat tyttären ja äitipuolen suhteen kehittymistä sopuisaksi. Myös äitipuolen antama ymmärrys tyttären käyttäytymiselle ja yritys parantaa suhdetta helpottivat yhteiselämää. Murrosiän kuohuissa äitipuolen saanut kirjoittaja kertoo mustasukkaisuudestaan ja uuden tilanteen nostattamista tunteistaan seuraavasti:

"Menin oppikouluun, isäni avioitui itseään nuoremman naisen kanssa ja jouduin muuttamaan uuteen kotiin. Entiseen kotiini jäi J.-mummu ja veljeni vaimoineen sekä lapsineen. Välimatkaa vanhaan kotiini oli vain kolme kilometriä, pitkin suuren joen vartta paljon vähemmän. Kaikki tuntui kaaokselta ainakin yli vuoden. Äitipuoli oli vieras ja uusi

ihmissuhde elämässäni, johon oli vaikea suhtautua. Muistan, että ensimmäinen ehtoni oli "ettei muita lapsia tähän taloon tuoda". He odottivatkin kolme vuotta. Äidiksi en koskaan isän vaimoa kutsunut...Ulkonaisesti oli kaikki hyvin, mutta riitoja tuli väkisinkin, jolloin isä puuttui hyvin tasapuolisesti asiaan enkä koskaan saanut yksin syytä silmilleni. Tein äitipuoleni kanssa kävelyretkiä, jolloin hän yritti selvittää asioita ja ehkä onnistuikin jonkin verran. Pahan paikan tullen polkaisin kuitenkin tätini tai keinoemoni, vanhimman sisareni luokse ilmoittamatta minne menen. Silloin aina isä saapui hakemaan, jota tietysti toivoin. Keskustelimme asioista ja rauhoituin aina joksikin aikaa. Mustasukkainen olin kyllä vielä, kun pikkusisko syntyi, mutta oli iloakin. Olin silloin 14-vuotias, ehkä pahimman kriisin ohittanut. Hänellä on jopa kolmantena nimenään minun valitsemani nimi. Äitipuolisuhde tuskin enää antoi malleja elämääni. Sisällä oli jo niin vahva identiteetti "alkukodistani", että se riitti eväiksi elämääni. Nuorimpaan sisareeni, ikäerosta huolimatta syntyi lämmin suhde, jota vaalin ja kunnioitan tänäkin päivänä. Samoin myöhempi suhde äitipuoleeni oli erittäin hyvä, jopa parani vielä isäni kuoleman jälkeen. Nuorimman sisareni kanssa meillä oli loppujen lopuksi yhteinen Mummi."(3v./65v.)

Äidittömät tyttäret käyttävät äitipuolesta erilaisia nimityksiä. Suurin osa (12/18:sta) kirjoittajista käyttää "äitipuoli" sanaa kertoessaan isän uudesta vaimosta. Eräs kirjoittajista kertoo puhutelleensa äitipuolta "tädiksi". Muutamat ovat kokeneet äitipuolisanan sopimattomana tai outona itselleen; heille äitipuoli on "äiti" tai "kasvatus/kasvattiäiti".

...äiti on aina ollut minulle äiti, ei äitipuoli. Sitä sanaa ei ole koskaan käytetty, eivät sukulaisetkaan, jotka perhekuviomme tuntevat. Itsekin siihen ekaa kertaa törmäsin, kun lukioaikana minut kutsuttiin rehtorin (nainen) kansliaan. Olin ns. vapaaoppilas ja lieneekö asia sitä koskenut, en muista, mutta rehtori, kun oli selvillä perhesuhteista, käytti äidistäni ko. sanaa. Koska hölmistyin tyystin, meni rehtorikin hetkeksi mykäksi kunnes kysyi, käytänkö hänestä nimitystä äiti. (9kk/47v.)

Edellisen kaltainen kuvaus tyttären hyvästä suhteesta äitipuoleen tai äitiin, kuten hän itse sanoo, on poikkeus kertomusten joukossa. Kirjeistä saatujen kuvausten perusteella äitipuolen ja tyttären suhde on useimmiten ollut hyvinkin hankala ja herättänyt voimakkaita tunteita. Tyttären kokema hyväksymättömyys ja rakkaudettomuus äitipuolen

taholta ovat jättäneet haavoja. Mustasukkaisuus, viha, pelko tai aito kykenemättömyys astua toisen yhtä hankalaan asemaan ovat estäneet lähentymisen. Tyttäret olivat useimmiten ihan lapsia vielä äitipuolen tullessa taloon, aikuisilta olisi kaivattu kypsyyttä ja viisautta ymmärtää, auttaa. Vain muutama kirjoittaja on kyennyt solmimaan äitipuoleen suhteen, joka jollakin tavalla on muistuttanut normaalia äiti-tytär suhdetta riitoineen tai lohduttavine sanoineen. Äitipuoli on ollut naisen malli ja esikuvakin varttuvalle tyttärelle.

9.2.2 Sisar keinoemona

Lähes puolella tutkimukseeni osallistuneilla naisilla oli sisarensa hyvin lämpimät välit ja sisar oli elämän tukipilareita. Kirjoittajista 13 kertoo turvautuneensa isosiskoonsa äidin kuoleman jälkeen. Joillakin sisar saattoi olla kaksikymmentä vuotta vanhempi, joillakin vain muutaman vuoden kirjoittajaa vanhempi. Siskoista tuli luonnollisesti eräänlaisia keinoemoja ja äitihahmoja varsinkin niille tytöille, jotka eivät muistaneet äidistään juuri mitään. Perheen vanhimmat tyttäret joutuivat monesti todella lujille joutuessaan jo varhain huolehtimaan nuorimmista sisaruksista ja taloudenhoidosta, oman lapsuuden menettämisen kustannuksella. Edelmanin (1994) mukaan on yleistä, että äidin kuoleman jälkeen vanhin sisaruksista joutuu kypsyymään nopeasti ja ottamaan vastuun nuoremmista sisaruksista. Yleensä vanhimmalla tyttärellä on kaikista vähiten vapautta valita uusi roolinsa tässä tilanteessa. Keskimäinen lapsi voi valita roolinsa joko huolehtijana tai huollettavana, nuorin lapsi saattaa jatkaa rooliaan perheen "vauvana".

Sisaret opettivat mm. ulkonäöstä huolehtimista, tanssitaidon ja ruoanlaittotaitoja sekä kertoivat esimerkiksi kuukautisista ja muusta naiseuteen liittyvästä.

“Sisareni on 2,5 vuotta minua vanhempi. Hän muutti pois kotoa kohta ammattikoulusta päästyään ja avioitui varsin nuorena, 18-vuotiaana, kun ensimmäinen lapsi ilmoitti tulostaan. Sisareni oli aika pitkään minulle tuki ja turva nuoruusvuosinani ja vierailin hänen luonaan miltei päivittäin. Myöhemmin, kun itse olin avioitunut, sisareni tuli kotiini ja kädestä pitäen opetti minut leipomaan taikinanteosta alkaen. Ruoanlaittotaitoja opin sisareltani ja työtovereiltani sekä tietenkin keittokirjoista.” (4v./63v.)

Erään kirjoittajan 19 vuotta vanhempi sisar oli saanut äidiltä tehtäväksi opettaa pikkusisarelle elämäntotuuksia. Kirjoittajalle jäi sisron puheista hiukan synkkä kuva miehistä, mutta hän on tahtonut uskoa, että naisen ei ole "niin hirveä" kuin sisar kuvasi.

"Sisareni tuli aina kesäksi kotiin ja alkoi pitää järjestystä. Hän opetti ja kasvatti minua kaikin tavoin. Nukuin yöt hänen kanssaan ylikamarissa ja hän piti minulle esitelmää elämästä. Omasta elämästään ja toisten elämästä. Hän opetti ja valisti, että tietäisin minkälaista elämä on... (Hän oli) lähin tai vaikuttavin naishahmoni, joka oli äidiltämme saanut tehtäväksi "opettaa asiat, jotka naisen kuuluu tietää, ettei miehet narraa"... Sisareni edusti voimakasta feminististä asennetta. Hän jäikin loppuiäkseen naimattomaksi. Hän oli jatkuvassa taistelussa miessukukuntaa vastaan. Hän opetti minulle kyllä mm, mitä pitää tehdä, kun kuukautiset tulevat. Mutta hän antoi aika kielteisen kuvan naisena olemisesta. Että se on jatkuvaa vaivaa ja vastusta ja että miehet pääsevät aina helpommalla. Kaiken kaikkiaan naiset olivat hyviä, miehet läpeensä pahoja. Tarkemmin sanottuna äiti oli ollut hyvä, isä oli ollut paha ja oli edelleenkin. Muistan, kuinka itkin, kun kuukautiseni alkoivat. Ja silloin tapahtui se harvinainen asia, että sisar otti syliin ja lohdutti. Se ympäristö, jossa kasvoin, itse asiassa kielsi seksuaalisuuden olemassaolon. Sisareni sanoi, että ei naisella mitään sukupuoliviettä olekaan. Kun tulin teini-ikään, sisareni suhtautui hyvin ankarasti huolestumiseeni ulkonäöstäni ja kiinnostukseeni pojista." (10kk/58v.)

Lähes puolelle kirjoittajista sisar on ollut tärkeä tukija. Vanhemmat sisaret ovat ottaneet äidin roolin huolenpitäjänä ja neuvonantajana.

9.2.3 Isoäiti ja täti äidin rakennusmalleina

Kuten Lukinin tutkimuksessa (1999) myös omassa tutkimuksessani ilmenee, että sukulaisnaiset ovat näytelleet merkittävää roolia äidittömien tytärten elämässä. Puolella kirjoittajista elämässä vaikuttava naishahmo on isoäiti tai täti. Isoäidit esittäytyvät kirjoituksissa useimmiten ystävällisinä, rehevinä maalaisnaisina, jotka kertoivat vanhoista ajoista. Isoäidit huolehtivat äidittömistä lapsista isän kanssa vointinsa mukaisesti. Muutamat kirjoittajista asuivat lapsina vakituisesti isovanhempien luona. Isoäiti oli monelle tyttärelle korvaava äitihahmo. Neljävuotiaana äitinsä menettänyt tytär piti isoäitejä esikuvinaan:

“Jos esimerkistä puhutaan, haluaisin olla vaikka risteymä kahdesta mummostani. Toinen on isänäiti, joka oli topakka rehevä nainen. Erittäin sanova, mutta ystävällinen ja vieraanvarainen merikapteenin tytär, joka jäi orvoksi 20-vuotiaana ja kasvatti 9-vuotiaan veljensä aikuiseksi. Olen kuulemma tämän mummon näköinen (en yhtä isokokoinen). Kuoli v. -73. Äidinäitini, joka eli 91- vuotiaaksi oli paennut bolsêvikkejä 14-vuotiaana Suomen puolelle. Hän oli myös rehevä nainen erittäin vieraanvarainen karjalainen, joka vihastuessaan oli tulta ja tappuraa, mutta joka aina halasi “niin että luut rutisevat”. Kun tämä mummoni kuoli 6 vuotta sitten, tuntui kuin äitini olisi kuollut.” (4v./36v.)

“J.-mummu, hän oli minulle se korvaava ja rakastava, jopa hemmotteleva äitihahmo. Kun isä ei ollut joinakin iltoina nukuttamassa, pääsin aina J:n leveään sänkyyn. Oli hyvin turvallinen olo...Hän oli minulle vahva auktoriteetti, lempeä, mutta luja. Vielä kymmenvuotiaana halusin istua hänen sylissään, kun hän kuunteli sunnuntain jumalanpalvelusta. Silloin ei saanut puhua, ei edes mennä kyläilemään. Pitkänä tyttönä luisuin sylistä ja pidin vain hänen karhealta tuntuvasta kädestään kiinni, joka jopa jätti tuntomuistin minuun. Se loi läheisyyden kokemuksen, joka on säilynyt muistissani elävästi. Hän merkitsi minulle elämäni peruspilaria. (3v./65v.)

Isoäiti saattoi myös olla turvana silloin, kun perheessä oli äitipuoli, joka ei kohdellut lapsia hyvin. Erään kirjoittajan mukaan isoäidin läsnäolo lievensi äitipuolen kiukunpuus-
kia ja toisaalta mummola oli turvapaikka, jos kotona oli vaikeaa.

Joissakin perheissä ilmeni ristiriitoja isän uuden vaimon ja tyttären äitivainajan vanhempien suhteissa. Äitipuoli saattoi aiheuttaa käyttäytymisellään sen, että suhteet isovanhempiin jäivät etäiseksi.

“Lapsena vietin kesäisin pitkiä aikoja mummolassa. Tätini ja mummoni olivat minulle jotenkin etäisiä, vaikka he toisaalta pitivät minusta ja halusivat olla oikein hyviä minulle. Se etäisyys varmasti johtui riidoista, joita oli tullut isäni ja heidän välilleen äitipuoleni tullessa meille. He pelkäsivät, että äitipuoleni ja isäni tuhlaavat ne perintörahani, jotka isäni oli vaivalla oikeusteitse äitini kotitalosta saanut minulle ja itselleen. Mummoni äiti, “vanhamummo” eli vielä silloin. Vanhamummo olikin se, josta minä kaikkein eniten pidin. Huomasin, ettei tätini ja mummoni kohdelleet häntä oikein hyvin. Hän ei enää tehnyt työtä ja hänestä oli vähän vaivaa. Vanhamummon huoneeseen oli oma sisäänkäynti. Huone oli hyvin vanhanaikaisen näköinen, koska se oli täynnä vanhoja, erittäin mielenkiintoisia esineitä. Isomummoni kertoi niistä minulle mielellään ja näytti kaikkia vanhoja valokuvia.” (3v./59v.)

Isoäidiltä äiditön tytär voi saada tietoa äidistä, kasvatuksesta, elämäntavoista ja arvoista. Isoäidin kautta tytär saa myös kokea sukupolvien välisen jatkuvuuden tunnetta. Isovanhempien tärkeänä tehtävänä nähdään ns. biografian sosiaalinen konstruointi. Tällä tarkoitetaan menneisyyden rakentamista ja tulkitsemista lapsenlapselle, menneen tekemistä mielekkääksi. Isovanhemmat voivat toimia sekä oman

sukunsa roolimalleina että myös aikuisen ihmisen roolimalleina. (Esko 1981, Hurme 1990).

Myös tädistä saattoi tulla äidittömälle tyttärelle tärkeä tukija ja naisen malli. Seitsemän kirjoittajaa kertoo tädin olleen elämässään merkittävä henkilö.

“Tätini on ollut minulle melkoinen tuki kautta aikojen. Hänelläkään ei ollut omia lapsia ja hän otti minut usein luokseen. Pienenä katseltiin näyteikkunoita kaupungilla ja hän opetti ohimennen kauniita käytöstapoja. Ompeli sieviä vaatteita joskus ja määräsi laihdutuskuurille 18-vuotiaana, kun olin jäätelökioskissa kesätöissä oltuani lihonut liikaa. Hän opasti kaunista liikkumista, seurustelua, pukeutumista, toisten huomioon ottamista, kaikkea mahdollista. Hänellä oli erittäin kaunis koti, hyvä maku ja tyyliä ja kaikkea kivaa ja naisellista. Vaatteita ja tavaroita. Häneltä sain tosi paljon hyviä vinkkejä. Tyyliä olen ilmeisesti myös perinyt. Onnekseni.”(1v./56v.)

“Tätini luona kävin kansakoulun jonka jälkeen muutin toisen isäni sisaren luokse oppikouluun siirtyessäni. Hän oli myös naimaton, mutta hyvin itsekäs ja erikoinen persoona. Hänen luonaan jouduin olemaan ns. aina mieliksi, koska hän oli “aina oikeassa”. Kesät vietin isovanhempien luona ja siellä oli myös opettaja tätini, johon minulla oli läheisempi suhde. Hän kuitenkin oli ylihuolehtiva. Hän ei antanut minun opetella polkupyörällä ajoa, ettei mitään kolhuja vain tulisi. Hän oli ja on vieläkin hyvin arka ihminen. Kaikki oli hänen mielestään vaarallista joka tapahtui kodin seinien ulkopuolella. Hän suojeli minua ahdistukseen saakka. Hän kai koki veljensä lapsen kasvattamisen kovin vastuulliseksi ja sen tähden tuli paljon ylilyöntejä. Mitään murrosikää en kokenut eläneeni, koska siitä olisi seurannut ongelmia, jos olisin sanonut tai tehnyt oman mieleni mukaan. Niinpä totuinkin myötäilemään ja tekemään kaiken toisten mielen mukaan, jopa niin, että aavistin jo edeltä päin hyvin tarkasti, miten minun oli käyttäydyttävä eri tilanteissa. Koin kyllä hyväksynnän ja lämmön isäni suvun puolelta, mutta se, että jouduin ikään kuin elämään aikuisen roolissa ollessani vasta lapsi rasitti mieltäni joskus kovastikin. Kaikki tarkoittivat hyvää, sen kyllä tajusin, mutta välillä se ahdisti, kun en voinut puhua kenellekään asiasta.” (synt./58v.)

Varsinkin äidin sisar saattoi olla äitinsä menettäneelle tyttärelle kallisarvoinen henkilö, koska hänen kauttaan äitikin oli jollakin tavalla olemassa, tädin olemuksessa, ulkonäössä tai kertomuksissa.

“Tätini otti usein minut hoitoonsa ja äidin kuoleman jälkeen olisi ottanut minut kokonaan, mutta ei paappani halunnut minua antaa kaupunkiin. Hän halusi, että saan asua ja käydä kouluni maalla. Hyvä niin olikin. Sain olla ikäisten serkkujen seurassa. Niin sain jäädä isovanhempieni luokse asumaan, mutta joka kesä 15-vuotiaaksi asti vietin viikkoja tämän tätini luona. Hän oli minulle ihanne, vähän äidin korvike, he olivat samannäköisiä, puhdas, tuoksuva, pehmeä, ja hän ompeli minulle vaatteita. Vaikkakin omien tyttäriensä vanhoista vaatteista, mutta ne olivat hyviä.” (4v./53v.)

Sukulaisnaiset, erityisesti menetetyn äidin puolelta, olivat tyttärille äidin korvaavia monellakin tavalla, he huolehtivat tyttären hyvinvoinnista, antoivat rakkautta ja olivat myös eräänlainen linkki äitiin ja naisten ketjuun. He olivat tyttären ja kuolleen äidin yhdistävä side, varsinkin silloin jos tyttärellä ei ollut minkäänlaisia omia muistoja tai mielikuvia äidistä.

9.2.4 Virtasen täti ja muita naisia

Furmanin (1997) mukaan lapsilla on kyky löytää suojaavia tekijöitä ja korvaavia henkilöitä muualta, jos heitä omasta perhepiiristä löydy. Myös omassa tutkimuksessani, kun äidittömällä tyttärellä ei ollut perhepiirissä tai sukulaisnaisten joukossa sopivaa tai käytettävissä olevaa naisenmallia ja äitihahmoa, tyttäret etsivät sellaista esimerkiksi opettajistaan, koulutoveriensa äideistä tai naapurin tädeistä.

“Sukulaisten lisäksi ensimmäinen ihminen, jolta huomiota ja lämpöä sain, oli naapurissa asuva parhaan luokkatoveri äiti. Hän oli soteleski, ammatiltaan koulun siivooja ja kahden lapsen äiti. Ihan muutama päivä sitten muistelin lapsuuttani eräälle naisystävälleni ja sanoin, että kyllä minä sitten ihmettelen sitä Virtasen tätiä. Miten hän jaksoi aina olla niin ystävällinen, kun töistä tultuaan tapasi minutkin kotoaan melkein joka päivä, eikä koskaan sanonut pahasti? Ystäväni vastasi, että ennen äidit olivat sellaisia. Heillä riitti aikaa naapurustonkin lapsille. Koen olevani lämminhenkinen lapsista pitävä ihminen. Voisin olla myös sydämetön ja kova. Mieluimmin olen tällainen ja siitä kiitän paljolti luokkatoverini äitiä, Virtasen tätiä. Hänen kaltaisensa ihmisen olisin toivonut äitinikin olevan.” (4v./63v.)

“Kun ajattelen, kuka olisi ollut myönteinen naisenmallini lapsuudessa ja nuoruudessa, mieleeni tulee ensimmäinen opettajani E.H.. Hän oli hyvin ihana ihminen. Herkkä, oikeamielinen, hienostunut. Hänen kaltaisekseen olisin halunnut tulla. Hän osasi laulaa kauniisti. Hän oli tietyllä tavalla hyvin äidillinen ihminen, mutta välimatkan päästä, hänhän oli opettaja.” (10kk /58v.)

Äidittömät tyttäret etsivät mallikseen naisia, joista he kovasti pitivät ja joita he ihailivat jollakin tavoin, esimerkiksi näiden osoittaman ystävällisyyden tai muiden luonteenpiirteiden vuoksi. Eräs kirjoittajista piti hyvänä äidinmallinaan ja tuen antajanaan äitipuolen siskoa, joka oli samanhenkinen kuin hän itse. Ystäviensä kautta äidittömät tyttäret saattoivat tutustua näiden äiteihin ja saada heiltä neuvoja ja tukea. Näissä perheissä he myös pääsivät näkemään millainen ns. oikea äiti-tytär suhde saattaa olla.

Muutamalle kirjoittajalle myös perheessä asuva kotiapulainen on ollut jonkinlaisena naisenmallina ja huolenpitäjänä. Useitakin vuosia perheessä olleet taloudenhoitajat eivät kuitenkaan pystyneet ottamaan äidin roolia, tietynlainen etäisyys ja vieraus säilyi.

“60-luvun taitteessa meillä oli puolentoista vuoden ajan T.-niminen nainen taloudenhoitajana. Olimme silloin kaikki koulussa ja voi kun oli mukavaa tulla kotiin kun oli joku kotona ja välipala odottamassa. Meillä kaikilla on ollut sellainen käsitys että T. olisi ollut meillä ainakin kolme vuotta. Niin voimakas merkitys hänellä varmaan olikin naisen kuvan rakentamisessa.” (3v./49v.)

“Meille tuli taloudenhoitajaksi noin viisikymppinen. S., joka asui meillä eläkkeelle lähtönsä asti. S:n lähtiessä olin 15-vuotias ja päässyt juuri rippikoulusta. S:lle maksettiin palkkaa, mutta hän piti meitä jonkinlaisena perheenään. Eläkkeellä ollessaan S. joskus vieraili meillä...S:n kasvatusihanteet olivat 40-50-luvuilta. Hän yritti kasvattaa minusta kilttiä, tottelevaista, ahkeraa ja käytännöllistä maalaistalon tytärtä. Luin kuitenkin mieluummin kirjoja kuin tein käsitöitä ym., mitä S. piti ihanteena. Kiukuttelin paljon ja S:n mielestä minulla oli krooninen uhmaikä. S. antoi minulle mallin hiukan alistuvasta ja marttyyriuteen taipuvaisesta naisesta. Hän saattoi uhata lähdöllä, kun veljeni kanssa olimme tottelemattomia. Muistoissani en sijoita S:ä äidin tilalle, vaikka hänellä kasvatusäidin rooli olikin. Suhteeni S:een oli sen verran ristiriitainen, etten pysty

palauttamaan mieleeni, mitä todella tunsin lapsena häntä kohtaan. Hän oli niin erilainen kuin minä, eikä hänellä ehkä aina ollut voimia ja keinoja vastata tunteisiini ja tarpeisiini. Hän oli varmaankin usein ymmällä oikuttelustani, ja yritti toimia välillä syyllistämällä, pakottamalla tai jollain tavalla sitomalla. Minulle jäi kokemus, ettei hän ymmärtänyt minua tai hyväksynyt täysin sellaisena kuin olin. Ehkä olen omaksunut häneltä joitain käyttäytymispiirteitä, vaikka en pysty niitä erittelemään. Joskus mietin, mitä minuun on vaikuttanut perhemalli, jossa oli isä ja naishenkilö, joilla ei kuitenkaan ollut seksuaalista suhdetta. En tietenkään voi olla varma asiasta, mutta molemmilla oli korkea kristillinen moraalit ja S. tuskin naistyyppinä herätti kiinnostusta.” (3v./keski-ikäinen)

Äidittömien tyttärien aikuistuesssa heidän elämäänsä ilmaantui uusia naispuolisia henkilöitä ja uusia naisenmalleja ja äitihahmoja. Lähes 1/3 kirjoittajista mainitsee, että naimisiin mentyään he saivat miehensä äidistä, anopistaan, läheisen ihmisen ja ystävän. Anoppi on joskus tuntunut heidän mielestään jopa äidiltä. Anopin kautta äiditön tytär voi tuntea kuuluvansa johonkin sukulaisnaisten muodostamaan ketjuun.

“Avioliitossani minua onnisti, paitsi että sain kelpo miehen, sain maailman parhaan anopin. Samalla liityin sukuun, joka käsitti mieheni mummon ja monta tätiä ja heiltä kaikilta olen ammentanut elämänviisautta ja saanut naisen ja äidin malleja. Anoppini oli työvuosinaan raskaan ruumiillisen työn tekijä, mutta pukeutumisessaan erittäin tyylikäs nainen. Hänen rento, hieman hajamielinen elämäntyylinsä viehätti pedanttista luonnetani. Asuimme neljä vuotta muualla kuin kotikaupungissamme ja aina vierailujemme aikana yövyimme mieheni vanhempien luona. Yhtään ainoaa yötä emme olleet isäni ja äitipuoleni luona.” (4v/63v.)

Eräälle kirjoittajista anopista on tullut todellinen henkiystävä, kuin äiti. Anoppi ymmärtää äiditöntä tytärtä oman kokemuksensa kautta.

“Anoppini oli sellainen nainen, jonka miniäksi oli onni päästä. Hän oli sellainen suomalainen kansannainen, joita ennen kasvoi kun työtä tehtiin maalla aamusta iltaan ja siinä sivussa synnytetään lapset ja hoidettiin ne. Hän oli vahva ja herkkä. Erittäin huumorintajuinen. Paljon kokenut. Äitinsä evakkoreissulla menettänyt. Hänkin oli kasvanut tyrannimaisen äitipuolensa vallan alla. Niinpä hän olikin lähtenyt jo alla 20-

vuotiaana miehelään. Hänestä sain henkiystävän. Hän oli minulle kuin äiti. Ymmärsi.”
(5v./49v.)

Kososen (1998) mukaan ystävyys voi olla myös jatkumoa tai korvausta äidin ja tyttären väliselle sidokselle, jota pidetään naiseksi kasvamisen perustana. Myös tutkimukseeni osallistuneille naisille ystävättäret ovat olleet tärkeitä keskustelukumppaneita ja tukijoita. Myös työpaikalta saattoi löytyä läheisiä ystäviä asioita jakamaan.

“Työtoverini olivat mukavia, toisista kehittyi vuosien varrella luotettavia ystäviä, yhdestä miltei äitihahmo. Oli ihanaa saada illalla, kesken tenttiluvun, herkullisia munkkeja tai lettuja. Sellaista ei unohda milloinkaan. Valmistuttuani pidin kiitospuheen työpaikkani emännälle ja tälle läheisimmälle ystävälleni. Näitä ihmisiä en ole unohtanut. He liittyvät nuoruuteeni ja kasvuuni aikuisuuteen.” (4v./68v.)

Sukulaisnaisten ohella äiditön tytär on kiintynyt ja samastunut naisiin, joita on ihailnut ja jotka ovat tuntuneet läheisiltä. Näitä naisia ovat voineet olla mm. naapurin tädit, ystävien äidit, opettajat ja taloudenhoitajat, anopit. Heiltä äiditön tytär on kokenut saavansa hyväksyntää ja huolenpitoa. Näiden perheiden kautta äiditön tytär on päässyt seuraamaan äiti-tytär-suhdetta ja ns. normaalia perhe-elämää.

10 ÄIDITTÖMÄN TYTTÄREN NAISEUS, ÄITIYS JA VAIMOUS

Ns. normaaleissa kasvuolosuhteissa tytär kasvaa naiseksi samastumalla äitiin ja oppien tältä mm. erilaisia perinteisiä naisen rooleja. Tyttären vahva samastuminen äitiin antaa hänelle turvallisuuden tunteen ja tunteen jatkuvuudesta. Äidit ja tyttäret muodostavat sukupolvea toiseen ulottuvan ketjun. Äidin ja tyttären välillä on yhdysside, joka johtuu erityisesti siitä, että he jakavat naisten roolit perheessä. (Chodorow 1978). Naiseksi ja mieheksi ei pelkästään synnytä, vaan kasvetaan sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Sosiaalinen sukupuoli eli käsitys itsestä tyttönä tai naisena on siis pitkälti opittu ominaisuus. (Gordon & Lahelma 1992). Äidin osuutta varsinkin tyttären sosiaalisen sukupuolen kehittämisessä on pidetty tärkeänä (Liljeström 1996). Äidittömän tyttären naiseksi tuleminen tapahtuu erilaisessa kontekstissa. Hänellä ei ole omaa äitiä samastumiskohteena eikä roolimallina tai ottamassa vastaan tyttären murrosiän mahdollista kapinointia.

10.1 Naiseksi kasvaminen

Kosonen (1998) on omassa tutkimuksessaan tarkoittanut naiseksi kasvamisella oman subjektiivisuuden rakentamista ja rakentumista naispuoleiseksi aikuiseksi. Tytöt rakentavat omaa identiteettiään tulevana naisina paljolti ns. kollektiivisen tiedon varassa. Helve (1992) lisää, että omien kokemusten lisäksi yleensä äidin, sisarten ja ystävättärien kokemukset välittävät tietoa naisen roolista ja olemuksesta arkielämässä. Murrosikäen tullessa erilaiset naiseksi kasvuun liittyvät tekijät alkoivat mietityttää myös äidittömiä tyttäriä ja he alkoivat hakea tietoa mm. kuukautisista ja seksuaalisuudesta sisariltaan tai kavereiltaan, jotkut etsivät tietoa kirjoista ja lehdistä.

“Naiseksi kasvuun tukea sain ainoastaan ehkä parilta serkultani, muuten kaikki tietoni ahmin kirjoista (joita todella ahmin). Mamma oli liian vanha jaksaakseen enää auttaa näissä asioissa, kerran muistan, kun hän siunaili nykyaikaisia kuukautissiteitä. Lähes omin avuin olen saanut selvitä, ja selvinnytkin.” (4v./53v.)

“Kuukautisista sain kuulla ensimmäisen kerran vuotta vanhemmalta serkultani, oli ehkä 12-13 vuotta vanha silloin. Koulussa annettiin joku opaskirjanen, mutta sellaisista

asioista ei silloin puhuttu. Kuukautiset minulla alkoi noin 14-ikäisenä. Oli noloa ostaa tamponeita, hävetti suuresti.

Seksuaalivalistusta ei tietenkään silloin ollut. Aikuisten puheista sai arvailla ja kirjoista tihkui tietoa. D.H Lawrencen kirja Lady Chatterleyn rakastaja oli mielenliintoinen tyttö kavereiden kanssa luettuna. Kirjat ovatkin olleet minulle tärkeitä läpi elämän.”(4v/50v.)

Äidittömät tyttäret lukevat naiseksi kasvamisesta kirjoista ja lehdistä sekä saavat oppia sisarilta ja ystäviltä. Koivusen (1992, 187) mukaan naisellisuus voi rakentua diskursiivisesti. Tekstejä lukemalla ja opettelemalla tyttö muovaa ajatuksissaan tietynlaista naista ja rakentaa itsestään naista. Ensimmäiset kuukautiset ovat hämmentävä asia, jos niistä ei ole lainkaan puhuttu. Nykyään tietoa pursuaa mediasta, mutta suurin osa kirjoittajista kasvoi aikana jolloin tiedon saanti oli huomattavasti vaikeampaa.

Nuoruusiän tärkein kehitystehtävä on itsenäisen identiteetin luominen. Nuori käy läpi erilaisia rooleja, joita hänelle välittyy vanhempien, koulun, ystävien ja yhteiskunnan kautta. Tyttären täytyy irtautua äidistään saavuttaakseen itsenäisyyden. (Abramson 1987). Äidin arvojen ja asenteiden kyseenalaistamisen uskotaan olevan tie kohti tyttären aikuistumista. Vasta äidin kriittinen arviointi antaa mahdollisuuden irtautua hänestä. (Laurila 1996.) Ovatko äidittömät tyttäret tavanomaisempaa riippuvaisempia äidistä, tai äidin muistosta, koska he eivät ole pystyneet kokemaan äidistä irtaantumisen vaihetta nuoruudessaan? Ehkä äidin kuvan rakentamisen tärkeyden, äidin elämän palojen kokoamisen ja hänen persoonansa tutkimisen taustalla on halu rakentaa äidin henkilö, jota vasten voi peilata itseään, jopa kapinoida nyt aikuisena.

Äidittömät tyttäret eivät puhu murrosiän kuohuista eivätkä yhteenotoista äidin kanssa. Äitejä ei ollut, tyttäret olivat kilttejä ja vaikenivat tunnoistaan. Myös Lukin (1999) tuo tutkimuksessaan esille tyttöjen kiltteyden. Seitsemän naista kertoo olevansa ja olleensa jo nuorena kovin miellyttämisenhaluisia. Äiditön tytär yritti tekemisillään “lunastaa paikan auringossa” kuten eräs kirjoittajista ilmaisee. He tekivät ahkerasti kotitöitä miellyttääkseen äitipuolta ja toivoen näin saavan tämän rakkauden ja hyväksynnän. He pärjäsivät koulussa ja myöhemmin töissä sekä harrastivat nuoruudessaan paljon ja menestyksekkäästi. Myös Eisenstadt ym. (1989) ovat esittäneet samankaltaisia tuloksia. Vanhem-

man menettämisen nähdään olevan yhteydessä mm. kunnianhimoon, hyviin saavutuksiin ja myös korkeampaan sosiaaliseen asemaan.

“Kun lähdin opiskelemaan luokanopettajaksi, luin jostain tenttikirjasta mitä kaikkia traumoja lapsella pitäisi olla, jos hän menettää äitinsä 6-8kk ikäisenä. Muistan ajatelleeni, että olen päässyt kuin koira veräjistä. Minullahan ei ole mitään traumoja! Olin hyvin sosiaalinen ja ulospäinsuuntautunut ihminen. Minulla oli lukuisia ystäviä ja tuttuja ja tutustuin hyvin helposti ihmisiin. Koulusta selvisin hienoin laudatur-arvosanoin, uimahypyissä olin Suomen mestari ja lisäksi soitin viulua ja pianoa! Ehkäpä siinä se minun traumani oli, aina piti menestyä tullakseen hyväksytyksi. Kaikille piti olla kaveri, ettei kukaan vaan sanoisi mitään negatiivista. En olisi kestänyt haukkuja.” (7kk/37v.)

“Ehkäpä äidittä kasvaneen murrosikäisen tukahdutetut tunteet vaikuttaa läpi elämän sopeutumattomuutena ja irrallisuutena. Olen hakenut hyväksyntää esittämällä kilttiä vaikka viha kiehuisi sisimmässä.” (n.4v./50v.)

Ehkä johtuen pelosta tulla uudelleen “hylätyksi” tyttäret ovat pitäneet tunteenpurkaukset sisällään, yrittäneet sopeutua hankaliin äitipuoliin ja myöhemmin muihin ihmisiin. Vasta aikuisena jotkut ovat uskaltaneet esittämään mielipiteensä ja kiukutellakin.

Koska murrosikä jäi oikutteluineen kokematta, jotkut naiset kokevat, että he nyt aikuisina oikuttelevat esim. aviomiehilleen, turvalliselle ja läheiselle kohteelle.

“Jos vielä pohdiskelisin sitä, miten äidittömänä eläminen luonteeseeni on vaikuttanut, niin totean olleeni aina kiltti. En juurikaan ole ottanut kantaa esim. työpaikalla esiin tulleisiin epäkohtiin ennen kuin vasta sanotaan nyt vaihdevuosi-än jälkeen. Oikeastaan vasta 50 vuotta täytettyäni olen avioliitossakin esittänyt omia mielipiteitäni. Elämässäni olen paljolti halunnut miellyttää muita enkä ainakaan aiheuttaa mitään hankaluuksia. Ehkä se juontuu lapsuudestani. Pääsi vähemmällä, kun ei kiukutellut, vaan yritti sopeutua kaikkeen.” (4v./63v.)

Eräs kirjoittajista pohdiskelee suhdettaan anoppiinsa ja kokee, että nyt keski-ikäisenä hän käy irtautumisen ja uudelleen lähentymisen kehitysvaiheita suhteessaan anoppiin -eräänlaiseen korvikeäitiin.

“S:n (kotiapulainen) lisäksi lapsena minulla ei ollut muita aikuisia naisia, joihin olisin voinut turvautua. Nyt aikuisena huomaan, että olen käynyt läpi joitain kehitysvaiheita suhteessani anoppiini. Anoppini on vähän yli 60-vuotias eläkkeellä oleva luokanopettaja, viiden lapsen äiti. Hän on hyvin käytännöllinen ja touhukas. Hän ei pyri määräälemään lastensa elämää, mutta tarvittaessa tukee ja auttaa. Suhteeni anoppiin on kehittynyt niin, että aluksi yritin miellyttää ja tulla hyväksytyksi. Seuraavaksi tuli vaihe, jossa aloin nauttia huolenpidosta. Nyt on ehkä meneillään jonkinlainen murrosikä, johon kuuluu taipumukseni mielessäni kritisoida appivanhempieni elämäntyyliä ym. Ehkä olen siirtymässä vaiheeseen, jossa olemme molemmat aikuisia naisia. Lapsuuskodissani oli sellainen asetelma, että minä isän lemmikkinä sain usein myönteistä palautetta häneltä. Veljeni oli taipuisana luonteena S:n suosikki. Olen miettinyt, jäikö minulta kokematta normaali sisarkateus ja tyttären kateus isän äidille antamasta huomiosta. Tunnistan nykyään häpeäkseni itsessäni kateutta esim. tilanteissa, joissa anoppi hoivailee ja painajalle aikuisia tyttäriään. Käynkö nyt keski-ikäisenä läpi sellaisia kehitysvaiheita, jotka kuuluvat lapsuuteen ja nuoruuteen? Totta on tietysti, että erityisesti sukulaisiin kohdistuva kateus on yleisinhimillinen piirre.” (3v./ keski-ikäinen)

Jotkut äidittömistä tyttäristä kertovat olleensa erityisen kilttejä. He tahtoivat miellyttää ja tulla hyväksytyiksi. He uskovat taustalla olleen äidin menettämisen kokemuksen ja pelon uudesta hylkäämisestä. Muutamat heistä ovat vasta aikuisena tunteneet rohkeutta ilmaista myös omat ajatuksensa ja mielipiteensä ja kapinoida jotakin tuttua ja läheistä ihmistä vastaan. Tulkitsen niin, että äidin kuvan rakentamisen taustalla voi olla halu peilata itseään äitiin, tuntea samankaltaisuutta, mutta löytää myös eroja - irrottautua äidistä ja löytää oma minuus, jolla on menneisyys ja nykyisyys.

10.2 Kotoa pois - vaimous

Kirjoittaneista 20 on naimisissa. Useimmat ovat avioituneet nuorina. Nuorin oli 16-vuotias avioituessaan presidentin luvalla. Yksi syy nuorena avioitumiseen oli halu päästä pois kotoa ja sen huonosta ilmapiiristä omaan kotiin, pois äitipuolen silmien alta tai jos lähiomaisia ei ollut piti löytää joku, joka huolehtisi ja jonka kautta saisi vakautta ja turvallisuutta elämään.

Edelman (1994) tuo tutkimuksessaan julki, että äiditön tytär saattaa rakkaudennälässään rynnätä suinpäin suhteeseen. Taustalla on toive siitä, että kumppani voi tarjota turvaa ja huolenpitoa.

“Mammaa ja paappaa muistelen aivan rintaa pakahduttavalla rakkaudella ja kaipuulla. He saivat minut onnellisesti kasvatettua murrosikään asti, jolloin rupesin olemaan rauhaton, kuten tietysti useimmat. Olin kova menemään enkä paljon koulusta piitannut. Minulla alkoi jotenkin olla hätä. Tajusin vasta paljon myöhemmin tämän, mamma ja paappa alkoivat olla jo niin vanhoja, ettei heillä elon päiviä enää paljon olisi, ja mihin minä sitten joudun, kuinka minun tulee käymään. Piti nopeasti löytää mies ja päästä naimisiin, että saisin taas tuen ja turvan. Etten vain jäisi yksin. Näin se meni. Vanhemmiten tietysti on tullut mieleen, että jotain muutakin olisi voinut olla, mutta ei silloin. Oli vain yksi tähtäin; naimisiin ja oma perhe, lapsia monta. Onnistuihan se, 18-vuotiaana naimisiin, 19-vuotiaana ensimmäinen lapsi.” (4v./53v.)

“Keskikouluaikana aloin kulkea tansseissa serkkuni kanssa. Olin suosittu poikien keskuudessa. Olin ujo, mutta vapauduttuani sanavalmis. En ollut kovin pahan näköinenkään. Moni poika oli ihastunut minuun. Sitten eräs kiharatukkainen, ihana poika kumarsi ja minua vietiin. Ihastuin ja hän ihastui. Rakastuimme. Tunsin itseni nuoreksi, kauniiksi, vahvaksi. Tunsin itseni naiseksi. Siitä alkoi mieheni kanssa yhteinen tie. Oli ihanaa kun minua rakastettiin.” (5v./49v.)

Suhteet toiseen sukupuoleen ovat tuntuneet monesta kirjoittajasta hankalilta. Pelkästään isän kanssa eläminen ei ole antanut mallia parisuhteessa elämisestä.

“Se, että kasvoin pelkästään vanhan isän kanssa jätti väärän kuvan miehen tunteista. Minä ihan vakavasti luulin, ettei mies pysty tuntemaan mitään. Eräs lyhytaikainen poikakaverini valisti minulle, että “luuletko etten minä tunne mitään”...(olin nimittäin suudellut tosin humalapäissäni naapurin poikaa aivan poikakaverini silmien edessä ja pidin poikakaverini kädestä vielä kiinni). Poikakaverit tuli ja meni, en välittänyt heistä monestakaan yhtä iltaa pitempään...Aviopolisona en varmasti ole onnistunut parhaalla mahdollisella tavalla ainakaan alkuaikoina. Nyt kun olen ollut samassa yrityksessä mieheni kanssa jo viisitoista vuotta niin välit on aina vaan parantuneet. Mutta sellaista

elämä avioliitossa onkin, on huonoja aikoja ja niiden yli päästyä tulee taas entistäkin parempaa. Hirveän huonoja aikoja meillä ei ole ollutkaan.” (3v/47v)

Myös toinen kirjoittaja, joka menetti äitinsä 6-vuotiaana ja suhteet isään ja äitipuoleen jäivät etäiseksi kokee, että tunteiden osoittaminen on hänelle vaikeaa. Läheisissäkin ihmissuhteissaan hän on hiukan varautunut. Yhteensä viisi kirjoittajaa kuvailee olevansa ihmissuhteissaan etäinen. Kuten edellä jo tuli ilmi, lapsuuden sosiaalisten suhteiden laatu on yksi merkitsevä tekijä siinä, miten lapsi toipuu menettämisen kokemuksestaan. Hyvät sosiaaliset suhteet, niiden tarjoama luottamus ja lämpö, vaikuttavat myös siihen miten lapsi aikuisena kokee ihmissuhteet. (mm. Luecken 2000.) Turvattomuus ja hylätyksi tulemisen kokemus aiheuttavat pelkoa solmia ihmissuhteita aikuisena, kuten seuraavista lainauksista ilmenee:

“...Se miten äidittä kasvaminen on vaikuttanut suhtautumisessa vastakkaiseen sukupuoleen on tietenkin askarruttanut itseäni. Kyllä kait minä aloin haaveilla pojista noin 15-16 vuoden ikäisenä. Se oli lähinnä idolien ja iskelmätahtien palvomista tai muutoin vain kaukaa tuijottelemista. Tuskinpa pojat edes huomasi minua silloin. Itse asiassa den aina ollut varautunut mitä miehiin tulee. Haaveilin saavuttamattomista, mutta menin kipsiin jos joku osoitti minua kohtaan mielenkiintoa. Näin tavallaan on vieläkin. Olen tavallisen näköinen, hiljainen ehkäpä suorastaan torjuva. Läheisyyden pelko suurempi kuin läheisyyden kaipaus. Varsinaisista seurustelusuhteista ei oikeastaan voi puhua...Sitten tuli rakastuminen yli kolmikymppisenä, yksipuolinen, toinen ei edes tiennyt minun tunteista..minun tunteeni muuttui jotenkin pakkomielteenomaiseksi ja masennuin. Otin kumminkin yhteyttä häneen ja tutustuttiin ja sain kokea hetken miltä tuntuisi olla yhtä jonkun kanssa. Kaikki tuntui luontevalta ja pystyin puhumaan aroistakin asioista, se oli kai naisena kasvamista. Mutta koko ajan pelkäsin kaiken loppuvan ja loppuihan se noin puolen vuoden kuluttua. Eihän kukaan mies voi olla yhtä aikaa rakastaja, ystävä, isän-ja äidin korvike. Nämä kaikki pyyteet minulla oli kai alitajunnassa.”(4v./50v.)

“Lapsuuden hylkäämiskokemuksen seurauksena en pysty parisuhteeseen. Saati pystyisin sanovani rakastavani jotakin. Kun ihminen tulee elämäni, alan heti pelätä hänen lähtemistään. Toimin ja käyttäydyn niin, että toisen on pakko lähteä. Katsos, ei koske niin paljon kun ajaa toisen pois. Nämä on näitä puolustusmekanismeja tai

selviytymisstrategioita, jotka seuraavat mukanani läpi elämän. Kun jättää ei tule itse hylätyksi.

Taitaa vaivata myös luottamuspuola toiseen ihmiseen. On pakko pärjätä yksin.”(3v./43v.)

Tiivistäen sanottuna suurin osa äidittömistä tyttäristä on avioitunut nuorena, alle 25-vuotiaana. Moni on tahtonut irtautua ja pois kodin ahdistavasta ilmapiiristä. Äidittömät tyttäret ovat halunneet myös rakkautta ja oman perheen pian, joskus ajattelematta ja ehkä liiankin nopeasti. Kaikki eivät ole vielä olleet valmiita parisuhteeseen. Muutamat naiset kokevat, että ihmissuhteisiin ryhtyminen ja niiden ylläpitäminen on vaikeaa, koska taustalla on vahvana hylkäämisen pelko.

10.3 Naiseuden kompleksisuus

Aapolan (1992) mukaan naiseus määritellään länsimaisessa kulttuurissa ensisijaisesti läheisten ihmissuhteiden luomiseen ja ylläpitämiseen liittyvien taitojen kautta. Bjerrum-Nielsen ja Rudberg (1993) tuovat esille, että 30-50-luvuilla tytöillä ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia olla sellaisia naisia kuin he ehkä olisivat tahtoneet olla. Kulttuuriset ja sosiaaliset mahdollisuudet olivat rajoittuneita ja naiseksi syntyminen oli ikään kuin kohtalo.

Helve (1988) toteaa, että tietoisuus naisena olemisesta välittyy myös osittain jo edeltäneiltä sukupolvilta. Tutkimukseni äidittömät tyttäret pohtivat naisena olemista 40-80-luvuilla, vanhemmilla kirjoittajilla naisena olemisen rajat olivat tiukemmat kuin 70-lukulaisella. Naisena olemisen vaikeuksia ovat kuitenkin kohdanneet kaikki sukupolvet.

Tuomen (1995) tutkimat teini-ikäiset äidittömät tyttäret kokivat itsensä monin tavoin poikamaisiksi tai androgyynisiksi. Myös omassa tutkimuksessani neljä kirjoittajaa korostaa kokevansa itsensä jollakin tavoin maskuliiniseksi; ei pidä meikeistä tai muista naisellisiksi uskotuista tavoista. Syytä tähän kirjoittajat hakevat mm. naisen mallin puuttumisesta. Edelman (1994) toteaa, että ilman läsnäolevaa naisen mallia, joka näyttää kuinka ollaan naisellisia miesten maailmassa, äiditön tytär saattaa olla hämmentynyt omasta naiseudestaan ja siitä mitä naiseus oikeastaan on. Tätä pohtii myös oman tutkimukseni äiditön tytär:

“Olenko saanut naisen mallia. Enpä taida. Muuten, mitä se on? Mitä on kasvaa naiseuteen? Nämä on sellaisia asioita, etten tiedä mitä niistä kertoisin ja sanoisin. Olisipa edes isosisko.

En taida olla edes nainen. En pidä rimpsuista enkä röyhelöistä. Pukeudun miten sattuu, enkä huolehdi ulkonäöstäni. (meikkaan kyllä). En pidä joukkuelajeista vaan teen yksin mitä haluan. En osaa jutella meikeistä ja vaatteista. Typerää. En pidä edes kaupoissa kiertelestä. Mitä on flirttailu? Johtuuko kaikki siitä, ettei ollut sitä naisen mallia, vai siitä, että geenit menivät sekaisin ja sain veljelleni kuuluvia aineksia. Vartalonikin on kaikkea muuta kuin naisellinen - ei laaksoa ei kukkulaa...Harrastukseni ovat olleet vähän miesmäisiä. Maanpuolustuskursseja olen käynyt useita. Sotilaskotitoiminta on ollut ihan kivaa, muttei silloin kun koko akkalauma on paikalla. Miesten kanssa on kivempi työskennellä, ne ei käkätä ja jauha paskaa. Olisin mennyt armeijaankin, mutta silloin kun sinne olisi päässyt olin jo liian vanha moiseen.”(3v./43v.)

“En ole tyypillinen naisellinen nainen (mitä se sitten lieneekin), en sensuelli, en hömppä, en tunteilija. Seksuaalisuus lienee alakanttiin. En ole myöskään miesmäinen tai poikamainen nainen vaan varsin järkevä nainen, joka hoitaa asiat ja on luullut pystyvänsä kaikkeen ja kestävänsä kaiken. En ymmärrä enkä kestä kinastelua ja juonittelua.” (4v./58v.)

Lukinin (1999) tutkimuksen äidittömät tyttäret kokivat naiseksi kasvamisen epävarmaksi hapuiluksi. Lukinin tutkimuksen naiset eivät kokeneet itseään maskuliiniseksi, vaan tyypillisiksi suomalaisiksi naisiksi. Omassa työssäni muutamat naiset kirjoittavat kokevansa epävarmuutta omasta naisellisuudestaan, vaikka eivät korosta maskuliinisuuttaan. Naisellisuus koetaan monissa kirjeissä hameen käyttönä, meikkaamisena, röyhelöinä, juonitteluina ja tunteellisuutena; ominaisuuksina, joita kirjoittajat eivät tunnista itsessään.

“En koe itseäni kovin naiselliseksi, joskaan naisellisuus ei tarkoita mielestäni hameen pitämistä (kuten veljen vaimon mielestä). Harrastan kaikenlaisia väliaikaisia ratkaisuja esim. vaateostoksissa ja muissakin asioissa. Jotenkin on sellainen “väliaikainen” olo ja olen aina sanonut etten elä vanhaksi. Se voi tietysti johtua siitä, että äitini kuoli 40-vuotiaana, samoin mieheni äiti 42-vuotiaana. Olen myös melko yksinäinen, koska en jaksa pitää yhteyttä kaikenlaisiin “pinta-ystäviin”. Kaipaisin enemmän henkisiä tovereita

ja olen tietysti itselleni vaativa siinä suhteessa. Minulla on ollut ja on varmasti vieläkin identiteettiongelma, koska tunnen itseni erilaiseksi kuin suvun (elossa olevat) naiset ts. äitipuoli ja 2 veljen vaimoa.” (4v./36v.)

“Muutenkin huomaan joskus itsessäni joitain komplekseja suhteessa toisiin naisiin. Paitsi harha epäkäytännöllisyydestä, myös tunne, etten hallitse kaikkia aikuisen naisen käytöskuvioita on minulle tuttu. Toivoisin hallitsevani tilanteet kuin tilanteet tyynen rauhallisesti...Opiskelu- ja työympäristöni ovat sentään olleet naisvaltaisia. En usko, että miesten kanssa eläminen on tehnyt minusta mitenkään maskuliinista. Pukeutumis- ym. tyylini on rennon naisellinen.” (3v./keski-ikäinen)

Eräs kirjoittajista on kokenut perinteisen naisen roolin itselleen ahdistavaksi ja pyristellyt eroon siitä.

“...Edellisiltä sukupolvilta saatu naisen malli on ollut rasittava rooli, jota vastaan olen paljon pyristellyt. Miestä pitäisi jatkuvasti passata ja olla hänen mielikseen, vaikka vihan ja katkeruuden siemenet on kylvetty mieleen jo lapsena. Minulla on ollut mieheni suhteen todella hyvä onni. Hän on vakaa ja rauhallinen hämäläinen, joka on kärsivällisesti kestänyt minua. Enää en jaksa enkä halua olla sellaisessa alistetussa naisen roolissa, johon perinteet velvoittaisivat. Haluaisin olla ihminen.” (10 kk/58v.)

Muutammat naiset kertovat, että he ovat oppineet nauttimaan naiseudestaan vastaan myöhemmällä iällä. Tulokset antavat tukea Katzin (1979) esittämälle teorialle siitä, että sosiaalinen sukupuoli, käsitys itsestä naisena, voi kehittyä vielä myöhemmässäkin iässä elämäntapahtumien (mm. seurustelu, naimisiin meno, lasten syntymä) kautta. Myös Lukin (1999) sai tutkimuksessaan samankaltaisia tuloksia.

“Mielestäni olen ”onnistunut naisena” vasta nyt kolmannessa avioliitossa – Siperia opettaa. Kun jätin toisen aviomieheni, en kuuna päivänä uskaltanut odottaa, että minua kohtaisi vielä näin suuri onni. Olin täysin henkisesti valmis elämään yksin lopun elämäni, mitä en koskaan aikaisemmin olisi pystynyt kuvittelemaan tekeväni. Ja sitten vielä lapset, ei vain yksi vaan kaupan päälle vielä toinen ihanus!” (7kk/37v.)

10.4 Äitiyden onni

Enemmistö (27/30) kirjoittaneista on äitejä. 12 heistä on kahden lapsen äitejä, kuudella on kolme lasta, viidellä yksi lapsi ja neljällä naisella on neljä lasta. Lapset ovat heille tärkeitä ja lapsilleen he ovat yrittäneet antaa sitä mistä itse ovat jääneet paitsi - äidin rakkautta ja läsnäoloa. Edelmanin (1994) mukaan äidittömyys saattaa vaikuttaa siihen, että äiditön tytär ei halua lapsia. Omassa tutkimuksessani suurin osa naisista kuitenkin on äitejä. Lapsilleen äidittömät tyttäret ovat halunneet antaa kaiken sen, mistä itse jäivät lapsuudessaan ja nuoruudessaan paitsi.

“Mitenkä olen sitten itse onnistunut äitinä? Virheitä on tullut tehdyksi, mutta lapsille olen yrittänyt antaa sitä, mistä itse jäin lapsena paitsi, rakkautta, hellyyttä, leikkeihin osallistumista, yhteistä puuhastelua, toisista ihmisistä välittämistä, valmiuksia elämään jne.” (4v/63v.)

Äidittömyyden seurauksena opittu itsenäisyys ja vastuun ottaminen itsestä ja muista on joidenkin kirjoittajien mukaan auttanut sopeutumaan äitiyden haasteisiin.

“Suhteessa omaan äitiyteeni minulla ei ole ollut erityisiä kriisejä. Imetykset sujuivat hyvin ja vauvat olivat rauhallisia. En kokenut synnytyksen jälkeistä masennusta. Ehkä jouduin nuorena ottamaan niin paljon vastuuta kotonani, että sitoutuminen pienen vauvan hoitamiseen ei tuntunut liian rasittavalta. Luulen myös, että minussa kasvoi sitkeyttä silloin nuorena, kun oli pakko selviytyä yksin. Elämä suurperheen työssäkäyvänä äitinä on tietysti usein raskasta, mutta äitinä olen kokenut paljon ilon ja onnen tunteita.” (3v./keski-ikäinen)

Tytärtään katsoessaan äiditön tytär on käynyt uudelleen muistoissaan läpi lapsuutensa ja nuoruutensa. Tyttären kautta äiditön tytär voi elää äiti-tytär suhdetta, jota vaille itse jäi ja käydä läpi sellaisia vaiheita joita hän ei voinut käydä läpi oman äitinsä kanssa: yhteyttä, irtaantumista, ystävyyttä (Laurila 1996; Eliasson & Carlsson 1993).

“Äitiys oli uusi ja ihmeellinen asia. Olin aika avuton. Tyttäreemme oli koliikkivauva. Isä kanteli häntä illat pitkät. Siinä syntyi isän ja tyttären välille hyvin kiinteä suhde. Itse opin pikkuhiljaa olemaan äiti. Mallia ei minulla kotoa ollut. Ajattelin aina, että kunhan vain

rakkautta on niin osaa. Ja minä rakastan tyttärentäni niin kuin vain äiti voi rakastaa... Tyttärentäni ja poikani ovat ystäviäni. Voimme keskustella tyttärentäni kanssa tasavertaisina naisina. Minä olen nainen ja äiti. Hän on nainen ja tytär. Me olemme naisystäviä. Se on suurenmoista.” (5v/49v.)

“Ehkä tyttärentäni ja minun suhde on läheisin varsinkin nyt kun hän on raskaana sama toistuu kun edellisen raskauden yhteydessä jos en soita päivittäin hän soittaa tuleva lapsi äiti ja hänen äitinsä muodostavat kiinteän symbioosin ehkä se on vaistomainen turvan hakeminen sille tulevalle ovathan isovanhemmat aina kuuluneet turvaverkostoon. Lasteni isä ei ole juurikaan yhteydessä lapsiimme , hänellä on uusi perhe.” (3v./58v.)

Muutammat kirjoittavat kokeneensa myös pelon tunteita lasten ollessa pieniä. Pelkoa siitä, että kuolee itse tai että lapsille tapahtuu jotain. Myös Lukinin (1999) tutkimuksen äidittömät tyttäret kärsivät jollain tavoin kuolemanpelosta. He pelkäävät, että äidin kohtalo toistuu heidän kohdallaan. Määttänen (1993) on löytänyt naisten omaelämäkertoista merkkejä kertojien samastumisesta äitiinsä. Hän löysi teksteistä samankaltaisuuden kokemuksia, joissa tytär kuvailee itseään ja äitiään samoilla sanoilla. Kertomuksista löytyi myös vahvoja jatkuvuuden kertomuksia äidin ja oman elämän välillä. Edelman (1994) tulkitsee kuolemanpelon johtuvan juuri vahvasta samastumisesta äitiin.

“Äitinä koen olevani hyvin huolehtivainen ja rakastava. Rakastan lapsiani yli kaiken ja olen valmis mihin vaan heidän puolestaan. Olen jättänyt kaiken muun ja keskittynyt, satsannut, nauttinut ja valvonut satasella. Koen hieman syyllisyyttä suuresta onnestani, parasta olla hiljaa ettei se mene pois. Olen samalla myös todella kiitollinen elämälle ja nöyrällä mielin. Koko ajan olen herkällä mielellä. Pelkään lasteni puolesta, pelkään että he kuolevat. Yöllä, kun lapsi herättää itkullaan, en ole yhtään harmissani. Päinvastoin olen kiitollinen, että hän on hengissä. Ymmärrän, että moni asia ei ole minun itseni kädessä vaan se annetaan ylhäältä. Ensin täytyy voida luopua kaikesta saadakseen sen kaiken sitten moninkertaisena takaisin. Mieheni mielestä olen pessimistinen, omasta mielestäni realistinen.” (7kk/37v.)

Muutama kirjoittaja tuntee syyllisyyttä siitä, että ei ole osannut olla riittävän hyvä äiti. Lapsuuden kodista saatu malli ei rohkaissut avoimeen tunteiden näyttämiseen ja

keskusteluun. Tätä kirjoittajat ovat joutuneet myöhemmin perhe-elämässään opettelemaan.

“Vasta viime aikoina olen alkanut epäillä, että ehkä en oikein osannut osoittaa avoimesti hellyyttä ja rakkautta, koska en osannut. Minulla ei ole ollut mallia eikä kokemusta sellaiseen. Sama oli mieheni kohdalla. Hän sai rakkauden sijasta piiskaa isältään, ei äidiltään. Minä kasvatin lastani ja asetin hänelle tavoitteita. Me molemmat vanhemmat asetimme tavoitteita, joihin lapsemme ei yltänytkään. En tajunnut, että lapsemme voisi olla erilainen opiskelija ja erilainen ihminen, kuin mitä minä olin ollut.

Luulin, että hänellä oli kaikki hyvin, koska hänellä oli oma äiti ja oma isä. En tullut ajatelleeksi sitä, että me molemmat vanhemmat kannoimme oman lapsuutemme rasitteita: mallia vanhemmuudesta ilman rakkautta ja hellyyden osoituksia. Ne eivät kuuluneet siihen äidin ja isän malliin, jonka me lapsena olimme saaneet tai se oli vähäistä.” (3v./59v.)

Toisaalta äidittömällä tyttärellä saattaa olla vääristynyt kuva äidin kaikkivoipaisuudesta. Edelman (1994) toteaa, että kun tytär idealisoi kuolleen äitinsä, hän samalla asettaa äitinä olemisen vaatimukset todella korkealle, taivaisiin asti eli mahdottomuuksiin. Eräs kirjoittajista tuo esille juuri tällaisen kokemuksen:

“Elin oman lapsuuteni uudestaan jokaisen neljän lapseni kasvaessa. Olin samalla lapsi ja samalla äiti - aikamoinen pehmo-äiti. Äidittömänä kasvaminen oli luonut minuun harhakuvitelman äidin kaikkivoipaisuudesta. Kauan aikaa luulin, että kaikki ongelmani ja pahat oloni olivat johtuneet vain siitä, ettei minulla ollut äitiä. Koska olin lapsena pettynyt niin paljon, yritin säästää lapsiani kaikilta pettymyksiltä. En kestänyt lapsen itkua, enkä pettymystä. Vasta täydellisen väsymiseni myötä aloin käsittää, etteivät lapseni mitään enkeleitä ole. Periaatteeni oli "antaa lapsen kasvaa". Yritin niin paljon kuin ikinä osasin, että lapseni saisivat "hyvän itsetunnon". Yritin täyttää ne odotukset, joita olisin itse toivonut äidiltä. Jossakin vaiheessa sitten totesin, että en yksinkertaisesti pysty täyttämään sekä lasteni odotuksia että omia odotuksiani siitä, minkälainen äidin tulisi olla. Väsyin aivan täydellisesti.” (10kk/58v.)

Viisi kirjoittajaa ottaa kertomuksessaan esille äitienpäivän tuoman haikeuden. Äidin poissaolo tulee ehkä arkeakin korostuneemmin esille juuri silloin. Muutamalle äitienpäi-

västä on tullut päivä, jonka he tahtovat nopeasti ohittaa. Omien lasten kautta äitienpäivään on tullut iloakin apeuden ja surun rinnalle. Tyttäret kokivat lapsuudessaan vaikeiksi korttien tekemisen koulussa. Ei ollut olemassa äitiä, jolle kortin olisi piirtänyt ja ojentanut. Joku äidittömistä tyttäristä teki äitienpäiväkortit mummolleen, toinen isälleen.

“Äitienpäivät oli silloin ja on vieläkin tuskallisia. Alkuun minua ei otettu koulun äitienpäiväjuhlan ohjelmiin ja silloin tunsin itseni hyvin ulkopuoliseksi. Pääsin äitienpäiväohjelmiin kolmannelta luokalta lähtien, kun lausujakykyni huomattiin. Niinpä sitten itketin kylän äidit joka vuosi...Äitienpäivät on sellaisia päiviä joita en haluaisi olla olemassa-kaan. Lapsena piti piirtää äitienpäiväkorttia ja opettaja kertoi miten viette äidille kukkia ja kahvia kauniisti. Opettaja käski myös sinä päivänä lasten tiskata ettei äidin tarvii tehdä mitään muuta kuin käydä navetalla ja laittaa ruokaa. Minulle jäi noista ajoista malliesimerkki äitienpäivästä ja siihen kun tuli vielä kaupallisuus mukaan niin tuntuu aina äitienpäivänä ettei minua arvosteta kun eivät koko ajan ole minua auttamassa. Siihen kun vielä naapuri tulee kehumään mitä on saanut äitienpäivälahjaksi ja mitä sinä sait? En varmaan koskaan pääse yli äitienpäivä pahaolostani. Kaikki varmaan johtuu siitä kuvasta mikä minulle syötettiin alaluokalla ja kun en nähnyt sitä mitä se kotien äitienpäivä pitää todellisuudessa sisällään. Anopin luona vierailut äitienpäivänä ei koske, johtuu taas siitä että anoppi äitinä on pääosassa.” (3v./47v.)

Tyttäret ovat tunteneet äitiydestään onnea, mutta myös pelkoa siitä, että äidin kohtalo toistuu heidän kohdallaan. He ovat panostaneet äitiyteensä, joskus jopa yltiöpaisesti, tahtoessaan antaa lapsilleen kaiken sen, mitä ilman itse jäivät.

10.5 Oppia kantapään kautta

Koska mallia ei ole ollut, on äitinä oleminen ollut kantapään kautta opiskelua. On tullut riittämättömyyden tunne. Toisaalta tytär on voinut luoda omat toimintamallinsa, perinne ei ole velvoittanut. Hän ei jatka äitinsä mahdollisia huonoja tapoja eikä tunne muistuttavansa häntä. Tietystä mielessä äiditön tytär on vapaa.

Jotkut äidittömistä tyttäristä ovat vasta äidiksi tultuaan katselleet omaa lapsuuttaan uusin silmin ja ymmärtänyt uudella tavalla äidittömyyden merkityksen elämässään. Äidin

mallia ja tukea olisi tarvittu varsinkin äitiyden ensi metreillä ja myöhemminkin äidin neuvot olisivat olleet tärkeä apu. Lukinin (1999) mukaan äidin kaipaus näkyy naisten elämässä erityisesti silloin, kun heistä itsestään on tullut äitejä ja he toivoisivat oman äitinsä oleva läsnä neuvomassa ja auttamassa. Barnesin (1997) mukaan kokemus siitä, että ei voi jakaa lapsen syntymää äidin kanssa, tuo yksinäisyyden tunteen. Näin äidittömät tyttäret ovat kokeneet myös vajavuuden tunteita.

“Ehkä kaikkein eniten olen kaivannut äitiäni raskauden, synnytyksen, lastenhoitamisen ja kasvattamisen tiimoilta. Muistan myös suuresti pelänneeni sitä päivää, kun lapseni olivat samanikäisiä kuin minä menettäessäni äitini. En niinkään pelännyt omaa kuolemaani vaan sitä, että lapseni jäävät äidittömiksi. Sinä aamuna olin erityisen onnellinen, että olin elossa. Kuolemaa en muutenkaan pelkää kovin, sillä ajattelen aina että silloin saan nähdä äitini...Äidinikävää olen itkenyt totisesti vasta omien lasteni synnyttyä. Sitä kaipuuta ei voi sanoin kuvata. Kasvatusäidistä ei juurikaan ole ollut apua naiseksi kasvamisessa... Kateellisena olen kuunnellut muiden nuorten äitien tarinoita, kuinka heidän äiti auttaa ja tukee vauvan hoidossa. Myös ihmettelen sitä miten ihmiset pitävät selviönä äidin olemassaolon ja eivät osaa olla kiitollisia äidiltä saamastaan avusta ja tuesta.” (7kk/37v.)

*“...äidittömyyteni on ollut minulle todella suuri **PUUTE**. Minkäänlaista mallia äitinä olosta en lapsuuden kodistani saanut. Elämäni äitinä onkin ollut opettelua ja oppimista kaiken aikaa. Olen lukenut paljon, pohtinut, miettinyt erilaisia vaihtoehtoja, yrittänyt ja erehtynyt jne. Toivonkin, että omat lapseni ovat saaneet tässä suhteessa jonkinlaista ”evästä” omaa äitiyttään / isyyttään varten. Koen, että omat myös lapseni ovat myös jääneet ”paljosta vaille”, kun heillä ei ole ollut isovanhempia.” (6v./49v.)*

Tuomen tutkimuksesta (1995) ilmenee, että äidittömyys on antanut tytöille mahdollisuuden itsenäistyä tavallista aikaisemmin ja kasvaa riippumattommaksi kuin mihin ehkä äidin eläessä olisi ollut mahdollisuus. He kokivat, että isän kanssa eläessä heillä oli laajempi tila toteuttaa itseään tyttönä ja naisena. Myös omassa tutkimuksessani mallin puuttuminen on muutamasta kirjoittajasta ollut myös eräällä tavalla vapauttavaa. On saanut kulkea omia teitä ja luoda omia käytäntöjä mm. lastenhoidossa. Kirjoittavat kokevat, että tämän vuoksi heistä on tullut itsenäisempiä ja omiin kykyihin luottavaisia.

“Nuorena äitinä minua ei oman äidin mallin puuttuminen pelottanut, ajattelin, että “kyllä kissa kynnet löytää”, uskoakseni näin kävikin, ainakin lapsistani tuli mukavia, kunnon ihmisiä ja olen heidän kanssaan hyvissä väleissä...Elämän varrella on tottakai ollut monia päiviä, jolloin olisi tehnyt mieli äidin turviin ja lämpöiseen syliin, mutta kun asiaa ei oikein osaa edes kuvitella on tyydyttävä siihen ettei mahdollisuutta kerta kaikkiaan ole.”

(4,5v./53v.)

“Omat lapset syntyivät 1980-luvulla, kaksi tyttöä ja yksi poika. Ensimmäisen kanssa oli hieman opettelua vanhemmuudessa kuten kaikilla uusilla äideillä. Toisaalta minulla oli puhdas pöytä mistä aloittaa ja tapani mukaan luin aiheesta esim. synnytyksestä ja imetyksestä paljon kirjallisuutta. Ajattelin myös asiat peilaten niitä luonnonkansojen tapoihin hoitaa lasta. Olin päättänyt imettää mahdollisimman pitkään ja samoin periaattein mitä nykyisinkin opetetaan. Anoppi sitä ihmetteli ja totesi, että kovaan rääkkiin itsesi laitot. Käytäntö on opettanut, että helpompaa tapaa ruokkia vauvaa ei olekaan. Sen jälkeen hän on luottanut päätöksiiimme. Hoivaa, hoitoa ja kasvatusta eri tilanteissa varmaankin ohjasi intuitio ja vaistonvaraisuus, ehkä se luettukin tieto. Mieheni kanssa keskustelimme periaatteista miten toimia ja välttimme ristiriitaisuuksia, toinen antaa luvan toinen ei anna.” (3v/49v.)

Äidittömyys on antanut sekä vapauden että vajavuuden tunteita. Vapautta on ollut tehdä asiat oman mielen mukaan, luoda omat menetelmät esimerkiksi lasten kasvatuksessa. Vajauden, tyhjyyden tunne on tullut apua ja neuvoja kaivattaessa. Edelmanin (1994) mukaan äiditön tytär saattaa kaivata biologista äitiään, vaikka hänellä olisi hyviä korvaavia suhteita ja kaikki tieto saatavissa naiseksi kasvamisesta, raskaana olosta ja lasten hoidosta. Heillä saattaa olla tunne, että oma äiti voisi tarjota vielä jotain, jota kukaan muu ei tiedä. Jatkuvuuden tunne äidistä tyttäreeseen tuntuu tärkeältä ja joskus äiti saattaa olla se, jota tytär tuntee eniten tarvitsevansa kyseisellä hetkellä. Lisäksi Bohannon ja Blanton (1999) korostavat äidin asemaa tyttären ensisijaisena sosiaalista-jana, kun huomioon otetaan asenteet lapsia, perhettä ja uraa kohtaan. Heidän tutkimuksessaan selvisi, että äitien ja tyttärien asenteet pysyivät toisiinsa nähden samankaltaisina tyttären varttuessa. Äidittömältä tyttäreeltä puuttuu tämän vastavuoroisen yhtenäisyyden ja sitoutuneisuuden tunne suhteessa äitiin.

10.6 Kärsinyt, sopeutunut ja onnekas

Teemoittelun ohella analysoin kertomuksia tyypittelemällä, kuten jo edellä tutkimuksen toteutus luvussa kerroin. Sain kolme erilaista äidittömän tyttären tyyppiä. Harvinaisin tyypeistä on kärsinyt (5), yleisin on sopeutunut (13). Onnekkaita on lähes yhtä monta (12).

A. Kärsinyt on menettänyt äitinsä 3-4-vuotiaana ja myös isä on jäänyt hänelle etäiseksi. Suhde äitipuoleen on ollut vaikea. Hänen ainoa tukijansa ja naisen mallinsa on saattanut olla isosisko, jos sellainen on ollut olemassa. Muut sukulaisnaiset ovat jääneet etäisiksi. Hänen lapsuutensa ja nuoruutensa on ollut tunnekylmä ja yksinäinen, äidinkaipuun sävyttämä. Hän on muuttanut kotoa pois ja avioitunut varhain päästäkseen irtautumaan kodista, jossa ei viihtynyt. Hänellä on yleensä lapsia ja hän on saattanut erota. Hän kokee itsensä suhteessa toiseen sukupuoleen ja omaan naisellisuuteensa estyneeksi. Hän on kärsinyt elämässään vakavista masennusjaksoista, läheisyyden pelosta ja kyvyttömyydestä sosiaalisiin suhteisiin. Kertomuksen sävy on surumielinen, kaipaava, välillä jopa lohduton. Elämä on välillä tuskallista selviytymistä päivästä toiseen. Lapsi/lapset saattavat olla elämän ainoa ilonaihe.

B. Sopeutunut on menettänyt äitinsä alle vuoden ikäisenä tai 4-6-vuotiaana. Hänen isänsä on myös kuollut tai jäänyt muuten etäiseksi. Suhde äitipuoleen on ollut hankala. Sisar, isoäiti tai täti on ollut hänelle läheinen ja tärkeä naisen malli. Hänen lapsuutensa ja nuoruutensa ovat olleet töiden täyttämiä. Hän on ollut kiltti ja ahkera. Hän on muuttanut kotoa pois ja avioitunut noin 16-27-vuotiaana. Hänellä on lapsia ja äitiys on tärkeä asia, vaikka syvimpien tunteiden osoittaminen on joskus vaikeaa. Hän saattaa kokea olevansa puolinainen, mutta toisaalta myös melko naisellinen nainen. Hän on elämäänsä nyt melko tyytyväinen, vaikka elämä on ollut välillä vaikeaa. Kertomuksen sävy ei ole niin surullinen kuin kärsineellä äidittömällä tyttärellä. Elämässä on ollut ainakin yksi suojaava ihmissuhde. Sopeutunut ottaa elämän sellaisenaan vastaan kun se tulee ja sopeutuu tilanteisiin parhaansa mukaan.

C. Onnekas on menettänyt äitinsä hyvin varhain - alle vuoden ikäisenä tai kolmevuotiaana. Isä on ollut hänelle läheinen ja tärkeä. Äitipuoli on saattanut olla kuin oma äiti. Myös sisar on voinut olla tärkeä, samoin isoäiti tai taloudenhoitaja. Lapsuus ja nuoruus

ovat olleet perusturvallisia äidin kuolemasta huolimatta. Hän on avioitunut 20-35-vuotiaana ja hänellä on lapsia. Hän kokee itsensä melko naiselliseksi ja on itseensä tyytyväinen. Hän tuntee olevansa onnellinen ja onnekas elämässään saadessaan paljon rakkautta. Hän on aikuisena kerännyt tietoja äidistään ja käynyt läpi äidin kuolemaa ja omaa identiteettiään. Kertomuksen sävy on yleensä valoisa, lapsuus on ollut jopa onnellista aikaa. Onnekas kokee, että vaikka äidittömyys on tuntunut välillä puutteelta, se on samalla myös ollut vapautta tuova asia.

Äidittömien tyttärien tyypeistä näkyy äidittömyyden kokeminen tiivistettynä. Äidittömänä eläminen voi olla suurta kärsimystä, hiljaista sopeutumista tai lähes normaalia tytön ja naisen elämää. Se, millaiseksi äidittömyyden kokemus muovautuu, on hyvin paljon kiinni siitä millaiseen tilanteeseen, millaisten sosiaalisten suhteiden verkostoon, äidin kuolema tyttären jättää. Hyvä ja läheinen suhde isään, sisaruksiin, sukulaisiin jne. suojaa tytärtä lapsuudessa ja antaa voimavaroja ja kykyjä selvitä elämässä myös tulevaisuudessa. Jos tytär jää äidin kuoleman jälkeen vaille perusturvaa ja huolenpitoa, hänen tulevaisuutensa saattaa näyttäytyä mm. sarjana epäonnistuneita suhteita, pelkotiloina, masennuksena ja huonona itsetuntona. Tytär, joka löytää korvaavia suhteita ja naisenmalleja ei ole itsensä ja naiseutensa kanssa niin hämmennyksissä kuin tytär, joka ei ole saanut lähipiiristään naisen mallia. Toisaalta naiseuden omaksuminen osaksi itseä voi tapahtua vasta aikuisuudessa tiettyjen elämäntilanteiden, esimerkiksi parisuhteeseen ryhtymisen ja lasten hankkimisen myötä. Mieleisensä naisenmallin äiditön tytär saattaa löytää vasta anopistaan. Mutta jos lapsi ei saa lapsuudessaan kokea perusturvallisuutta ja lämpöä ihmissuhteissaan, äidittömyyden seuraukset saattavat olla pysyvämmät ja traagisemmat. Menetettyä luottamusta ihmissuhteisiin on vaikea korjata, joskaan se ei ole ajan kanssa mahdotonta. Pelko hylkäämisestä saattaa pelottaa ja rajoittaa äidittömän tyttären elämää vielä aikuisuudessa.

Lapsuuden sosiaalisten suhteiden laatu ja määrä oli merkitsevin eron tekijä tyyppien välillä, muut erot (mm. naiseuden kokemisessa, äitiydessä, parisuhteessa) selittyvät pitkälti tätä kautta.

Kuten onnekas-tyyppi osoittaa oman äidin läsnäolo tyttären elämässä ei ole välttämätön, jotta tyttärestä varttuisi ehjä aikuinen, elämäänsä tyytyväinen nainen. Korvaavat suhteet ja erityisesti niiden laatu nousevat merkittävään asemaan. Mitä lähempää

korvaava suhde löytyy, sen parempi tyttärelle. Tällöin suhde voi muotoutua todella läheiseksi ja merkittäväksi. Isä, isoäiti, tati, sisar, joskus äitipuoli voi olla tyttären elämän peruspilari äidin kuoleman jälkeen. Isästä ei ole tyttärelle naisenmalliksi, mutta sellaisen tytär voi löytää lähiympäristöstään tai jopa kirjojen sivuilta. Sopeutunut näyttää, että ihminen tulee toimeen rakkauden murusillakin, vaikka epävarmemmin.

Kärsinyt-tyyppiä edustavat naiset ovat menettäneet äitinsä 3-4-vuoden iässä, jota pidetään tärkeänä ikävaiheena sukupuolirooli-identiteetin kehittymisen kannalta eri kehitysteorioissa (Freud 1981, Bandura 1977). Tällöin lapsi alkaa ensimmäistä kertaa kiinnostua sukupuolesta ja siitä, että hän voi olla vain joko tyttö tai poika. Kun tytär menettää äidin tässä ikävaiheessa, hänen samastumisprosessinsa on ikään kuin puolivälissä. Voisi siis olettaa, että juuri tässä vaiheessa äidin menetys on kriittisin ajatellen sukupuolirooli-identiteetin kehitystä. Noin viiden vuoden iässä lapselle on jo muodostunut sukupuoli-identiteetin perusta ja lapsi on hyväksynyt oman sukupuolensa. Sopeutunut-tyyppi on yleensä menettänyt äitinsä 4-6-vuotiaana, jolloin hänelle on yleensä ennättänyt kehittyä tietoisuus omasta sukupuolestaan. Onnekas-tyyppi puolestaan on menettänyt äitinsä niin varhaisessa kehitysvaiheessa, että hän ei ole välttämättä edes ymmärtänyt menettäneensä äidin eikä muista tätä lainkaan. 3-4-vuotiaana hänellä on voinut jo olla uusi äiti samastumiskohteena.

On kuitenkin merkille pantavaa, että vaikka onnekas-tyyppi vaikuttaa elämäänsä tyytyväiseltä ja äidittömyys näyttäytyy hänen kohdallaan vähemmän vahingollisena, hän kuitenkin kirjoittaa äidinikävästä samalla tavoin kuin sopeutunut tai kärsinyt. Kaipausta voimistuu tietyissä tilanteissa, esimerkiksi raskaana ollessa, lapsen synnyttyä, äitienpäivänä. Onnekkalla on kuitenkin se etu kärsineeseen nähden, että hänellä voi olettaa olevan enemmän voimavaroja jaksaa elämän koettelemukset. Lapsuudessa saatu rakkaus kantaa, turvallisuuden tunne ja itsetunto eivät säröile odottamattomissa tilanteissa.

Kirjoittajien elämänpolut olisivat saattaneet olla erilaiset, jos äiti olisi elänyt. Kärsinyt- ja sopeutunut tyyppi uskovat, että elämä olisi voinut olla helpompaa, jos oma äiti olisi ollut heidän kanssaan. Jotkut uskovat, että ainakin lapsuus olisi ollut onnellisempi ja antanut paremmat eväät elämäntielle. He uskovat myös, että tietyt, vääriksi osoittautuneet ratkaisut olisivat jääneet tekemättä, jos äiti oli ollut neuvomassa. Sitä, miten paljon

äidittömänä kasvaminen suhteessa muihin tekijöihin on vaikuttanut tyttärien nykyiseen hyvinvointiin ja itsensä kokemiseen, on vaikea arvioida. Tutkimusten mukaan (mm. Kivelä ym. 1998) vanhemman menetys saattaa kuitenkin vaikuttaa yksilön persoonallisuuteen sillä tavoin, että tämä on haavoittuvaisempi esim. stressaavissa elämäntilanteissa.

Runo: Matkalta minuuteen

Tarinaa kasvun tieltä

Ei ole koskaan liian myöhäistä saada onnellista lapsuutta (Furman)

*Olin kuin lapsi, ihmisen lapsi,
suljetun, verhotun ikkunan takana.
Jostain raosta, aina varkain päivä kajasti,
vähän, ihan vähän.
Verho oli musta ja raskas,
se peitti valon.*

*Oli surua, itkua lapsuuden puutteista,
näkyi eletystä elämästä vain toinen puoli.
Itkin, itkin ja itkin,
surin sydämeni kyllyydestä mennyttä,
kyllästymiseen saakka.*

*Väistyi verho, väistyi synkeä pimeys.
Tuli äiti, uusi äiti, rakastava,
ymmärsi lapsen tarpeet.
Tuli valonsäde hento, ylsi minuun saakka,
toivo heräsi, usko elämään vahvistui,
minullekinko tarjolla?*

*Lähdin liikkeelle,
tuli ilon aiheita pieninä erinä,
enempää en olisi kestänytään.
Polku vei eteenpäin kulkijaansa,
ahneus, elämän
kasvoi kulkiessa.
Putosi suomuja silmiltä,
narsistinen minuus väistyi vähän.*

*Heräsi toivoa, tietoisuutta itsestä
Valon lailla.
Syntyi yhteys toisiin ihmisiin,
hetkittäin.
Tietoisuuden valo kantoi,
päivänvalon toivo,*

*väistyi verho, aurinko paistoi.
Paistoi jo kasvoille saakka,
lämmitti elämän voima, uskalsin katsoa, nähdä
todellisuutta, hetkittäin.*

*Kasvoi ahneus, elämän,
lisääntyi energia elämän.
Tuli löytöjä, monenlaisia,
kokemuksia toisenlaisia.
Vaihtui silmälasit,
näytti maailma kovin toisenlaiselta,
sama maailma, samat kotoiset nurkat.
Nousi pintaan lapsuuden muistot,
onnelliset, rakkauden täyttämät.
Löytyi itsestä monenmoista,
vihaa, katkeruutta, rakkautta,
kateutta, sisua ja kaikenlaista
katsottavaksi rauhassa,
tutkittavaksi,
jalostettavaksi käyttöön.*

*Olen siirtymässä minuuden kahleista,
minuuden herraksi, käyttäjäksi.*

*Rakkaus alkaa sarastaa, valon lailla,
näkyä, kasvaa.
Avautuu ikkuna maailman puutarhaan,
itseeni, ihmisiin, ympäristöön.
Syntyy yhteys,
vahvistuu erillisyyks.
On ihanaa olla omillaan hetkittäin,
olemisen tässä ja nyt polun päässä. (6v./55v.)*

11 POHDINTA: ÄIDITTÖMÄN TYTTÄREN MONET KASVOT

Tässä tutkimukseni päätösoosuudessa esittelen päätulokset kokoavasti ja pohdin tutkimukseni antia.

Äidin poissaolon vaikutukset tyttären naiseksi kasvuun. Psykoanalyttisten teorioiden valossa äidittömien tyttärien elämän pitäisi näyttäytyä vaikeana. Psykoanalyttikot puolustavat äidinhoivan jakamattomuutta ja pitävät huolestuttavina tilannetta, jossa hoivaajia on monta tai he vaihtuvat. He korostavat äidin merkitystä erityisesti lapsen varhaiskehityksessä. (Freud 1981). Voiko äiditön tytär näin ollen olla ehyt, kokonainen nainen? Sosiaalista oppimisteoriaa kannattava vastaa kysymykseen, että kyllä voi. Teorian mukaan lapsen käsitys omasta sukupuolestaan muodostuu lapsen havainnoissa ja jäljitellessä hänelle tärkeitä ihmisiä ja samastumalla heihin. Kehityksen alussa yleensä äiti ja isä ovat nämä henkilöt, mutta myöhemmässä vaiheessa lapsi voi samastua muihinkin henkilöihin. (Bandura 1977.) Myös Huttusen (1990) tutkimuksen mukaan, joka selvitti isän ja pojan sosiaalisen sukupuolen samanlaisuutta, isä on vain yksi esikuva, malli tai käyttäytymisen vahvistaja monien muiden joukossa. Psykoanalyttisen teorian mukainen oletus isän ratkaisevasta vaikutuksesta ei näkynyt tuloksissa. Oman työni tulosten perusteella voin myös puolustaa sosiaalisen oppimisteorian selitysvoimaa. Äiditön tytär voi kasvaa aivan tavalliseksi, tasapainoiseksi naiseksi, vaikka äiti ei olisi koskaan ollut läsnä hänen elämässään. Mutta tämä edellyttää sitä, että äidin kuoleman jälkeen tyttären elämässä on muita läheisiä, korvaavia suhteita. Tulosoosuuden loppupuolella esittelin laatimani äidittömien tyttärien tyypit. Suurin ero näiden tyyppien - kärsinyt, sopeutunut, onnekas -välillä löytyy nimenomaan lapsuuden sosiaalisten suhteiden laadusta. Vaikka kohdejoukko oli ikähaarukaltaan laaja, tuloksista ei kuitenkaan selvästi tullut eroja äidittömyyden kokemuksissa eri sukupolvien välillä. Tyypeistä lähes yhtä yleisiksi osoittautuivat sopeutunut ja onnekas, joten tämäkin tukee sosiaalista oppimisteoriaa enemmän kuin psykoanalyttistä teoriaa.

Onnekas-tyyppi osoittaa, että oman äidin läsnäolo tyttären elämässä ei ole välttämätön, jotta tyttärestä varttuisi ehjä aikuinen, elämänsä tyytyväinen nainen. Korvaavilla suhteilla tytär voi paikata äidin jättämää aukkoa. Mitä lähempää korvaava suhde löytyy,

sen parempi tyttärelle. Tällöin suhde voi muotoutua todella läheiseksi ja merkittäväksi. Isä, isoäiti, tati, sisar, joskus äitipuoli voi olla tyttären elämän peruspilari äidin kuoleman jälkeen. *Sopeutunut* puolestaan osoittaa, että lapsi voi tulla toimeen vähälläkin rakkaudella. Riittää, että edes yksi ihminen todella välittää.

Vaikka onnekas-tyyppi vaikuttaa elämäänsä tyytyväiseltä ja äidittömyys näyttäytyy hänen kohdallaan vähemmän vahingollisena, hän kuitenkin kirjoittaa äidinikävästä samalla tavoin kuin sopeutunut tai kärsinyt. Kaipaus voimistuu tietyissä tilanteissa, esimerkiksi raskaana ollessa, lapsen synnyttyä, äitienpäivänä. Onnekaalla on kuitenkin se etu *kärsineeseen*-tyyppiin nähden, että hänellä on ehkä enemmän voimavaroja jaksaa elämän koettelemukset. Jos tytär jää äidin kuoleman jälkeen vaille perusturvaa ja huolenpitoa niin kuin äidittömyydestään kärsineelle tyttärelle on tapahtunut, hänen tulevaisuutensa saattaa näyttäytyä mm. sarjana epäonnistuneita suhteita, pelkotiloina, masennuksena ja huonona itsetuntona. Tytär, joka löytää korvaavia suhteita ja naisenmalleja ei ole itsensä ja naiseutensa kanssa niin hämmennyksissä kuin tytär, joka ei ole saanut lähipiiristään naisen mallia. Tyyppien väliltä voi löytää sosiaalisten suhteiden laadun lisäksi myös sen eron, että onnekas-tyypin edustaja on menettänyt äitinsä nuorempana kuin kärsinyt-tyyppi, joka on menettänyt äitinsä ns. sukupuolirooli-identiteettikehityksen kriittisellä hetkellä 3-4-vuotiaana. Sen lisäksi, että tämän ikäinen ei välttämättä ymmärrä, mitä kuolema on, hän myös menettää mallin, johon on alkanut samastua. Joskus äidittömän tyttären elämä on jatkunut äidin kuoleman jälkeen isän kanssa, ilman läsnäolevaa naisenmallia. Tämä saattaisi ainakin osittain vaikuttaa siihen, että tytär tuntee pitkään hämmennystä suhteessaan naiseuteensa.

Muistot, joita kirjoittajilla on äidistään, ovat useimmiten lyhyitä välähdyksiä tai muiden kertomusten ja valokuvien pohjalta syntyneitä mielikuvia. Yleensä yli viisivuotiaana äitinsä menettäneillä on äidistään joitakin selkeitä muistoja, muutamat tätä nuoremmatkin äidittömät tyttäret kertovat yksityiskohtaisia, tunnepitoisia, muistikuvia äidistä. Lähes puolet kirjoittajista kuitenkin kertoo, että heillä ei ole äidistään minkäänlaisia muistoja ja tietoja. Tätä aukkoa tyttäret ovat alkaneet paikata aikuisina "etsimällä" äitiään päiväkirjoista, kirjeistä, sairaskertomuksista. Osa on saanut tietää äidin elämästä mm. isältään ja sukulaisiltaan, mutta joissakin perheissä äidistä ja äidin kuolemasta on tullut vaiettu aihe. Samankaltaisia tuloksia esittävät myös äidittömyyttä tutkineet Lukin (1999) ja Edelman (1994).

Äidin kuvan rakentaminen on ollut äidittömälle tyttärelle tärkeää. Hän on saanut selville asioita, jotka ovat painaneet ja mietityttäneet. Samalla kun hän on rakentanut äidistään kuvaa, hän on myös rakentanut itselleen siltaa menneisyyden ja nykyisyyden välille, muodostanut elämästään jatkumon, liittänyt itsensä osaksi suvun naisten ketjua. Hän on voinut peilata itseään äidin kuvaa vasten ja tehdä vertailuja. Ehkä äiditön tytär uskaltanut ja voinut vihdoinkin kapinoida kuin murrosikäinen, tehdä toisin kuin äiti, olla erilainen kuin äiti. Äidin kuvan rakentamisen kautta äiditön tytär voi löytää myös itsensä.

Lähes kolmasosa kirjoittajista kertoo lapsuudessaan -ja nuoruudessaan kuvitelleensa itselleen mielikuvitusäidin turvakseen. Turvattomuuden, yksinäisyyden ja kuolemanpelontunteet vilahtelevat joidenkin äidittömien tyttärien kertomuksissa vielä aikuisenakin. Erityisesti kärsinyt-tyypistä äidin kuolema on tuntunut hylkäämiseltä ja luottamus ihmissuhteisiin ja elämään on saanut säröjä, joita tyttäret paikkailevat vielä nykyisinkin.

Korvaavat suhteet. Äidin kuoleman jälkeen tyttäret turvautuivat lähinnä isään, sisaruksiin, isovanhempiin ja muihin sukulaisiin. Kolmasosa tyttäristä, erityisesti onnekas-tyyppiä edustavat, kuvailevat suhteen isään muodostuneet läheiseksi. Isä teki parhaansa lasten hyvinvoinnin eteen, oli lämmin ja huolehtiva. Enemmistö kirjoittajista kuitenkin kokee, että isä jäi etäiseksi. Isä huolehti elannosta, mutta jätti kasvatustuun lapsista taloudenhoitajalle tai uudelle vaimolleen. 19 kirjoittajaa sai itselleen äitipuolen. Vain viisi heistä koki, että uusi äiti tuntui melkein kuin äidiltä. Suurin osa koki suhteen äitipuoleen vaikeaksi, jopa vihamieliseksi. Tytär joutui kokemaan äitipuolen taholta hyväksymättömyyttä ja kylmyyttä, osa suoranaista väkivaltaa. Muutamat kirjoittajat ilmaisevat, että äitipuolen loukkaava käytös jätti heihin syvät haavat. Tällaisia kertomuksia on erityisesti kärsinyt-tyypin edustajilla.

Lähes puolet äidittömistä tyttäristä turvautui isosiskoihinsa tai sukulaisnaisiin. Varsinkin sopeutunut-tyyppi tuo esille sukulaisnaisten tärkeyden elämässään. He opettivat naisena olemisen tapoja, antoivat tukea ja rakkautta. Isoäidin kautta tytär sai kokea kuuluvansa sukupolvien jatkumoon ja eräänlaiseen naisten ketjuun. Äidin sisko saattoi olla tärkeä henkilö mm. siksi, että hänen kauttaan äiti oli jollakin tavoin olemassa esimerkiksi tädin olemuksessa, ulkonäössä tai kertomuksissa. 1/3 kirjoittajista kertoo saaneensa myöhemmin anopistaan läheisen ihmisen, jonkinlaisen äidin korvikkeen.

Naiseus, äitiys, vaimous. Kuten Lukin (1999) ja Edelman (1994) tutkimuksissaan toivat esille, äidittömien tyttärien naiseksi kasvu on voinut olla hapuilua. Omassa tutkimuksessani osa kirjoittajista toteaa naiseksi kasvun olleen melkoista hämmennystä, koska heillä ei ollut tietoa esimerkiksi kuukautisista ja seksuaalisuudesta. Jotkut hankkivat tietoa kirjoista ja lehdistä, osa kuuli kavereiltaan tai siskoiltaan. 40-60-luvun maaseudulla elävien tyttöjen oli huomattavasti hankalampi saada tietoa näistä asioista kuin myöhempien sukupolvien. Myös kulttuuriset ja sosiaaliset mahdollisuudet toteuttaa naiseuttaan olivat rajoitetummat, kun nykyisin. Muutamat naiset kokevat vielä aikuisina epävarmuutta omasta naisellisuudestaan. Naisten käytöskuviot eivät tunnu tutuilta. Neljä kirjoittajaa kertoo olevansa enemmänkin maskuliinisia kuin feminiinisiä. Miesten maailma, tavat ja puheenaiheet tuntuvat läheisimmiltä kuin naisten. Osa kokee, että muiden naisten seurassa on jopa vaikea olla. Edelman (1994) on huomionnut tutkimuksessaan saman seikan ja tulkitsee tämän osittain johtuvan äidin poissaolosta, äiditön tytär saattaa tuntea olevansa erilainen nainen. Hän ei välttämättä pysty jakamaan samaa kokemusmaailmaa naisten kanssa, jotka ovat saaneet kasvaa äitinsä kanssa. Tutkimuksessani muutama kirjoittaja toteaa, että on vasta myöhemmin löytänyt oman naiseutensa ja ilon siitä. Katz (1979) tuonut esille, että sosiaalisen sukupuolen omaksuminen ei tapahdu välttämättä varhaisvuosina, vaan kehittyy vähitellen eri elämäntilanteiden myötä.

Tutkimukseeni osallistuneista naisista enemmistö on naimisissa. Monet ovat avioituneet hyvin nuorina, motiivinaan päästä pois kotoa ja äitipuolen vallan alta. Myös aiemmista tutkimuksista (mm. Edelman 1994) ilmenee, että äidittömät tyttäret saattavat syöksyä suhteeseen ajattelematta asiaa sen kummemmin. He kaipaavat turvallisuutta ja huolenpitoa. Tämän vuoksi osa kärsii suhteissaan vaikeuksista mm. sen vuoksi, että puoliso ei voi tarjota kaikkea sitä, mitä äiditön tytär tarvitsisi. Muutamat kirjoittajat kertovat olevansa suhteissaan etäisiä ja heidän on vaikea osoittaa tunteitaan. Jotkut kokevat, että eivät edes kykene ns. normaaliin parisuhteeseen, koska läheisyyden pelko on niin suuri. Taustalla on pelko hylätyksi tulemisesta. Tällaisia tuntemuksia on erityisesti kärsinyt-tyyppillä.

Lähes kaikilla kirjoittajista on lapsia, enemmistöllä on kaksi lasta. He ovat iloinneet äitiydestään, se on ollut uusi ja haasteellinen asia. Muutama kirjoittaja sanoo kokeneen-

sa syyllisyyttä siitä, että ei ole ollut riittävän hyvä äiti. Lapsuuden kodista saatu malli ei ole rohkaissut tunteiden näyttämiseen ja keskusteluun. Osa on puolestaan pelännyt äidin kohtalon toistuvan kohdallaan ja he ovat kärsineet kuolemanpelosta ja siitä, että lapset jäävät äidittömäksi, niin kuin he itse. Tässä näkyy se, miten pitkälti tyttäret samastavat itsensä äitiin. Äidin kaipuu näkyy voimakkaana juuri raskauden ja äidiksi tulon aikoina. Tyttäret kaipaavat äidin neuvoja ja tukea. Joistakin kirjoittajista äidin mallin puuttuminen on ollut myös vapauttavaa. He ovat saaneet luoda omat tapansa tehdä asiat; hoitaa lapset ja olla nainen. Tuomen (1995) tutkimuksessa äidittömyyden kokeminen myös vapauttavana ja vahvistavana asiana tuli korostetusti esille. Omassa aineistossani kuolemanpelkoa ja äidinkaipausta esiintyy kaikkien tyyppien kirjoituksissa. Mutta äidittömyyden kokeminen vapauttavana on yleistä vain onnekas-tyypin kertomukselle. Äiditön tytär voi selvitä kokemuksistaan ehyenä, mutta äidinikävä ei katoa. Tällöin erityisesti psykoanalyttisten teorioiden korostama äidin ja tyttären välinen vahva yhdysside saa myös tukea.

Metodin arviointia. Omaelämäkerrallisen metodin huonoksi puoleksi koen sen, että silloin kun haetaan kertomuksia tiettyyn aiheeseen keskittyen (esimerkiksi naiseksi kasvaminen ilman äitiä), tutkimusongelmien ja erityisesti kirjoituspyynnön tulee olla hyvin tarkkaan harkittu, jotta aineistosta saadaan se tieto, mitä siitä haetaankin. Koen kyllä, että sain vastaukset tutkimusongelmiini, mutta joissakin kohdin tarkennus ei olisi ollut pahitteeksi. Tältä kannalta katsottuna haastattelu olisi voinut olla parempi vaihtoehto. Kuitenkin yleisesti ottaen olen valitsemani metodiin ja saamaani aineistoon tyytyväinen. Koen, että aineistoni oli määrällisesti riittävä ja sisällöltään rikas. Saamani omaelämäkerrat äidittömyydestä ja naiseksi kasvun kokemuksesta olivat koskettavia, rehellisentuntuksia, paikoin jopa hyvin intiimejä, syvällisiä ja tunnustuksellisia.

Sukupolvien välinen vertailu. Tutkimukseni kohdejoukko koostui 30-70-vuotiaista naisista, jotka ovat syntyneet hyvin erilaisiin historiallisiin konteksteihin. Ajatteli tutkimuksen alussa, että voisin tehdä sukupolvien välistä vertailua heidän äidittömyyskokemuksistaan. 1930-40 luvulla syntyneet ovat äidittömyyden lisäksi kärsineet Suomen sodista. 1970-luvulla asti myös isyys- ja miehisyyskäsitteet olivat varsin perinteinen, auktoriteettinen, sodan käynyt isä. 70-luvulla isä muuttui enemmän läsnäolevaksi, vaikka hänen oletettiin yhä vielä olevan lastenhoidossa vain äidin

apulainen. (Huttunen 1994.) Naiskuva on ajan myötä muuttunut myös kapeasta ja rajoitetusta naiseudesta vapaampaan, moninaisempaan.

Aineistoa analysoidessani huomasin kuitenkin, että sukupolvien välillä ei ole merkittäviä eroja äidittömyyden kokemuksen näkökulmasta katsottuna. Vanhempien naisten kertomuksissa sotaa sivutaan, se kuvastuu pelkoina, puutteena ja joissakin tapauksissa äidin kuolema johtuu sota-ajan puutteellisesta sairaalahoidosta. Myöhemmissä vaiheissa korostuu ankara työnteko ja harmi siitä, että koulunkäynti jäi vähäksi lukuhaluista huolimatta. Nuorempien kertomuksissa ei enää puhuta nälästä ja puutteesta, mutta koulunkäynti mainitaan aina ja koulutus näyttäytyy hyvin tärkeänä asiana monissa kertomuksissa.

Lempeitä ja läheisiä tai etäisiä ja pelottavia isiä esiintyy eri ikäisten naisten kertomuksissa. On siis tulkittavissa, että isän ikä, persoonallisuuden piirteet ja uskomukset vaikuttavat paljon siihen, millaiseksi hän roolinsa näkee ja millaiseksi hänen suhteensa lapseen muodostuu (Pleck 1997). Myöskin naiseksi kasvamisen monet eri ikäiset naiset ovat kokeneet hapuiluksi ja naiseuden hyväksyminen osaksi itseään ja siitä nauttiminen on tuntunut vaikealta niin nuorimmista kuin vanhemmistakin kirjoittajista. Vaikka äidittömyyden kokemuksissa on eroja, sukupolvien välisiä kokemuseroja kertomuksista on vaikea löytää.

Mitä uutta tutkimukseni toi? Pidän tutkimustani tarpeellisena mm. sen vuoksi, että työni kautta 30 äiditöntä tytärtä sai äänensä kuuluviin ja tarinallaan kuulijan/lukijan. Kuten joissakin saatteissa ilmaistiin, kirjoittaminen oli myös terapeutista. Suurimmaksi osaksi päätulokseni ovat paljolti samankaltaisia aiempien tutkimusten kanssa ja tukevat niitä. Verrattuna aikaisempiin tutkimuksiin äidittömyydestä oma työni eroaa niistä lähinnä kolmesta painotuksellisesta syystä. Ensimmäinen tutkimukseni kohdejoukko koostui alle kouluikäisinä äitinsä menettäneistä naisista. Aiemmissa tutkimuksissa tutkitut ovat olleet suurimmaksi osaksi vähän vanhempia äidin kuollessa. Lisäksi minulla oli aineistona 30 naisen omaelämäkerrat, Suomessa tehtyihin Lukinin (1999) ja Tuomen (1994) tutkimuksiin osallistui alle kymmenen naista/tyttöä, joten omani oli hiukan laajempi. Toisena erona pidän tekemääni äidittömien tyttärien tyypittelyä, jota ei muissa tutkimuksissa ole tehty. Tyypittelyn avulla saatoin mielestäni paremmin osoittaa lapsuuden sosiaalisten suhteiden merkityksen ja niiden vaikutuksen ihmisen elämään pitkällä tähtäimellä. Kolmanneksi eroksi katson sen, että toin esille sosiaalisen jatkuvuuden tunteen tärkeyden. Jotta äiditön tytär voi kasvaa ehyeksi, hänen pitää

tuntea menneisyytensä ja tällöin myös äitinsä. Jos äiti ei ole läsnä eikä hänestä ole muistoa, tytär voi konstruoida hänen kuvansa ja sitä kautta löytää itsensä ja paikkansa sukupolvien ketjussa.

Äidittömyyden kokemukset voivat olla monenlaisia, loppujen lopuksi jokaisella äidittömällä tyttärellä on oma tarinansa, vaikka siinä olisi yhteisiä piirteitä muiden tarinoiden kanssa. Äidittömällä tyttärellä voi siis olla monet kasvot; sopeutuneen, kärsineen ja onnekaankin kasvot kätkevät taakseen monia tarinoita. Joku äiditön tytär saattaa tuntea vapautta toteuttaa itseään ilman sukupolvesta toiseen siirtyviä tapoja ja naisen mallia, toiselle äidittömyys voi olla syvä haava, puute, vajavuus. Yhteistä heille on kuitenkin kaipaus, joka välillä saattaa olla piilossa, mutta ei koskaan katoa.

Jatkotutkimusaiheita. Jatkotutkimusaiheita pohtiessa mieleeni tulevat ensimmäisenä äitipuolet. Omassa tutkimuksessani äitipuolet näyttäytyvät suurimmaksi osaksi ilkeinä, sydämettäminä ja puolueellisina. Olisi kiinnostavaa saada tietää äitipuolten omia tulkintoja ja kertomuksia. Nykyisin uusperheet ja äitipuolet ovat aika yleinen ilmiö, mutta aiemmin äitipuoliin saatettiin suhtautua koko yhteisössä kielteisemmin. Toinen kiinnostava tutkimusaihe olisi mielestäni sisarusten välisten suhteiden tutkiminen, esimerkiksi voimavarana tai päinvastoin eli kuluttavana tekijänä; kateuden ja katkeruuden paikkoina. Kolmas mieleeni tuleva tutkimusaihe on lastenlasten ja isovanhempien suhde ja mm. se, miten se voi paikata tai täydentää lasten ja vanhempien välistä suhdetta.

LÄHTEET

- Aapola, S. 1992. Helsinkiläistyttöjen ystävyysuhteet: ihanteina itsenäisyys, läheisyys ja monipuolisuus. Teoksessa S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.), *Letit liehumaan - tyttökuultuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 83-102.
- Abramson, J. B. 1987. *Mothermania. A psychological study of mother- daughter conflict*. Lexington, Massachusetts: Lexington Books.
- Arajärvi, T. 1995. *Hyvä isovanhemmuus*. Porvoo: WSOY.
- Badinter, E. 1993. *Mikä on mies?* Suom. Lehto, L. Tampere: Vastapaino.
- Bandura, A. 1977. *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice- Hall.
- Bee, H. 1992. *The developing child*. New York: Harper Collins Publishers.
- Bem, S.L.1974. The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42, 155-162.
- Biblarz, T. J. & Gottainer, G. 2000. Family structure and children's success: a comparison of widowed and divorced single-mother families. *Journal of Marriage and the Family* 62, 533 - 548.
- Biller, H.B. & Lopez Kimpton, J. The father and the School aged child. Teoksessa Lamb, M.E. (toim.) *The role of the father in child development*. 3. painos. New York: John Wiley & Sons, 143-161.
- Bohannon, J. R. & Blanton, P. W.1999. Gender role attitudes of american mothers and daughters over time. *Journal of Social Psychology* 139 (2), 173- 179.
- Bowlby, J. 1980. *Attachment and loss*. New York: Basic Books.
- Braungart-Rieker, J., Courtney, S. & Garwood, M. M. 1999. Mother- and father- infant attachment: families in context. *Journal of Family Psychology* 13 (4), 535-553.
- Burchardt, N. 1998. Absent parents? Parents who lived apart or died. Teoksessa G.G. Barnes, P. Thompson, G. Daniel & N. Burchardt (toim.), *Growing up in stepfamilies*. Oxford: Clarendon Press, 88-119.
- Chodorow, N 1978. *The reproduction of mothering. Psychoanalysis and the sociology of gender*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Cummings E.M. & Watson Reilly, A. Fathers in family context: Effects of marital quality on child adjustment. Teoksessa M.E. Lamb (toim.), *The role of the father in child development*. 3. painos. New York: John Wiley & Sons, 49-65.

- Daniel, G. 1998. Gender. Teoksessa G.G. Barnes, P. Thompson, G. Daniel, & N. Burchardt (toim.), *Growing up in stepfamilies*. Oxford: Clarendon Press, 88-119.
- Downey, D.B. 1994. The school performance of children from single-mother and single-father families: economic or interpersonal deprivation? *Journal of Family Issues* 15 (1), 129-148.
- Downey, D. B., Ainsworth-Darnell, J. W. & Dufur, M. J. 1998. Sex of parent and children's well-being in single-parent households. *Journal of Marriage and the Family* 60 (November), 878-893.
- Dyregrov, A. 1993. *Lapsen suru*. Suom. Makkonen, M. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Eggebeen, D. J. & Snyder, A. R. 1996. Children in single-father families in demographic perspective. *Journal of Family Issues* 17 (4), 441-446.
- Eisenstadt, M., Haynal, A., Rentchnick, P. & de Senarclens, P. 1989. *Parental loss and achievement*. Madison, Connecticut: International Universities Press.
- Esko, M. 1981. *Myytit ja muutokset perheen voima*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, K. 1997. Varhain kuolleiden äitien verhottu muisto. Teoksessa K. Eskola & E. Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Jyväskylän yliopisto. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54, 60-88.
- Finzi, S. V. 1996. *Mothering. Toward a new psychoanalytic construction*. (Translated from the Italian by Jason, C.). New York: The Guilford Press.
- Fischer, L. R. 1986. *Linked lives. Adult daughters and their mothers*. New York: Harper & Row Publishers.
- Freud, S. 1971. *Seksuaaliteoria*. Suom. Puranen, E. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, S. 1981. *Johdatus psykoanalyysiin*. Suom. Puranen, E. 3.painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Furman, B. 1997. *Ei koskaan liian myöhäistä saada onnellinen lapsuus*. Porvoo: WSOY.
- Calhoun, E. & Friel, L. V. 2001. Adolescent sexuality: disentangling the effects of family structure and family context. *Journal of Marriage and the Family* 63 (3), 669-682.
- Gordon, T. & Lahelma, E. 1992. Tyttöjen toiseus opetuksessa ja koulutuksessa. Teoksessa S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.), *Letit liehumaan - tyttökulttuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura, 314-327.

- Graves, P. L., Wang, N-Y., Mead, L. A., Johnsson, J. V. & Klag, M. J. 1998. Youthful precursors of midlife social support. *Journal of Personality and Social Psychology* 74 (5), 1329 - 1336.
- Grych, J. H. & Clark, R. 1999. Maternal employment and development of the father-infant relationship in the first year. *Developmental Psychology* 35 (4), 893-903.
- Heath, D. T. & Orthner, D.K. 1999. Stress and adaption among male and female single parents. *Journal of Family Issues* 20 (4), 557-587.
- Helve, H. 1992. Tyttöjen kriittinen maailmankuva. Teoksessa S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.), *Letit liehumaan - tyttökuultuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura, 246- 258.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1998. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hoikkala, T. 1994. Mies, kasvatus ja auktoriteettimaisema. Teoksessa J.P. Roos (toim.), *Miehen elämää - kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 86-105.
- Honkanen, K. 1996. Nainen. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 139-158.
- Huopainen, H. 1992. Tytöstä nuoreksi naiseksi. Psykologinen näkökulma tytön sukupuoli-identiteetin kehitykseen. Teoksessa S. Näre & J. Lähteenmaa (toim.), *Letit liehumaan - tyttökuultuuri murroksessa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden Seura, 37-46.
- Hurme, H. Eläkeläisten perhesuhteet. Teoksessa P. Pohjalainen & M. Jylhä (toim.), *Vanheneminen ja elämäntietä. Sosiaaligerontologian perusteita*. Helsinki: Weilin+Göös, 199-224.
- Huttunen, J. 1990. Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 77.
- Huttunen, J. 1994. Isyys ja miehisuus. Isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. Teoksessa J. Virkki (toim.), *Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin*. Porvoo: WSOY, 46-66.
- Irigaray, L. 1996. Sukupuolieron etiikka. Suom. Sivenius, P. Helsinki:Gaudeamus.
- Jallinoja, R. 1987. Mitä on naiseus. *Sociologia* 1, 32-42.
- Kaskisaari, M. 1995. Lesbokirja. Tampere: Vastapaino.

- Kaskisaari, M. 2000. Kyseenalaiset subjektit. Tutkimuksia omaelämäkerroista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 56.
- Kaarninen, M.1995. Nykyajan tytöt - koulutus, luokka ja sukupuoli 1920 ja 1930-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Keskinen, S. & Hopearuoho-Saajala, K. 1994. Pojat päivähoidossa. Varhaiskasvatus. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
- Kivelä, S-L., Lunkinen, H., Koski, K., Viramo, P. & Pahkala, K. 1998. Early loss of mother or father predicts depression in old age. *International Journal of Geriatric Psychiatry* 13, 527 - 530.
- Kohlberg, L. 1966. A cognitive developmental analysis of children's sex role concepts and attitudes. Teoksessa E.E. Maccoby (toim.), *The development of sex differences*. Stanford: Stanford University Press, 82-172.
- Korkiakangas, P. 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys. Kansantieteellinen arkisto 42.
- Kosonen, U. 1998. Koulumuistoja naiseksi kasvamisesta. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 21.
- Krause, N.1998. Early parental loss, recent life events and changes in health among older adults. *Journal of Aging and Health* 10 (4), 395 - 421.
- Laakso, M-L. 1992. Isä ja tytön kehitys. Teoksessa V. Manninen (toim.), *Tyttö, nainen, naisellisuus*. Helsinki: Kirjayhtymä, 83- 110.
- Lansford, J. E., Ceballo, R., Abbey, A. & Stewart, A.J. 2001. Does family structure matter? *Journal of Marriage & the Family* 63 (3), 840- 852.
- Lassbo, G. 1994. Socialization in two- and one- parent families. *International Journal of Early Childhood* 26 (1), 11 - 18.
- Laurila, A.1996. Äiti ja tytär vallan ja rakkauden kehissä. Helsinki: Kirjapaja.
- Liljeström, M. 1996. Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa A. Koivunen & M. Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino,77-110.
- Luecken, L. J. 2000. Attachment and loss experiences during childhood are associated with adult hostility, depression and social support. *Journal of Psychosomatic Research* 49, 85 - 91.

- Lukin, A. 1999. Iso osa minusta puuttuu. Elämäkertatutkimus äidittömyyden merkityksestä aikuiselle tyttärelle. Oulun yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu-tutkielma.
- Löfström, J. 1999. Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen". Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mahler, M. S., Pine, F. & Bergman, A. 1975. The psychological birth of the human infant. Symbiosis and individuation. London: Maresfield Library.
- Maier, E. H. & Lachman, M. E. 2000. Consequences of early parental loss and separation for health and well-being in midlife. *International Journal of Behavioral Development* 24 (2), 183-189.
- Marone, N. 1993. Isä ja tytär. Miten isä auttaa tyttärtään onnistumaan? Suom. Mäkinen, A. Helsinki: Art House.
- Marwit, S. J. & Carusa, S. S. 1998. Communicated support following loss: examining the experiences of parental death and parental divorce in adolescence. *Death Studies* 22 (3), 237-256.
- McLanahan, S. & Sandefur, G. 1994. Growing up with a single parent. What hurts, what helps. Cambridge: Harvard University Press.
- McLeod, J. D. 1991. Childhood parental loss and adult depression. *Journal of Health and Social Behavior* 32, 205 - 220.
- Mäenpää-Reenkola, E. 1997. Naisen verhottu sisin. Helsinki: Yliopistopaino.
- Määttänen, K. 1993. Äidit ja tyttäret, anopit ja miniät. Teoksessa U. Piela (toim.), *Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 149-164.
- Niederland, W. G. 1989. Trauma, loss, restoration and creativity. Teoksessa Dietrich, D. R. & Shabad, P. C. (toim.). *The problem of loss and mourning: Psychoanalytic perspectives*. Madison, Connecticut: International Universities Press, 61-83.
- Nikunen, M. 2001. Nainen ja henkirikos. Teoksessa M. Nikunen (toim.), *Nainen, naiseus, naisellisuus*. Tampere: University Press, 159-190.
- Parke, R.D. 1996. *Fatherhood*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Peltonen, E. & Eskola, K. 1997. Muisto. Teoksessa K. Eskola. & E. Peltonen (toim.), *Aina uusi muisto. Kirjoituksia menneen elämisestä meissä*. Jyväskylän yliopisto. *Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja* 54, 7-11.

- Peters, J. F. 1994. Gender socialization of adolescents in the home: Research and discussion. *Adolescence* 29 (116), 913- 934.
- Roos, J.P. 1994. Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt - suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. Teoksessa J.P. Roos (toim.), *Miehen elämää - kirjoituksia miesten omaelämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12-28.
- Rotkirch, H. 1995 Yhdistys 9 uudistusten jouduttujana. Teoksessa L. Husu, E. Katainen, E. Peltonen, P. Purra, E. Raevaara & L. Tiukka (toim.), *Lukukirja Suomen naisille*. Helsinki: Gaudeamus, 30-37.
- Sharpe, S. 1994. *Fathers and daughters*. London: Routledge.
- Stockard, J. & Johnson, M. M. 1980. *Sex roles. Sex inequality and sex role development*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice- Hall.
- Teachman, J., Day, R., Paasch, K., Carver, K. & Call, V. 1998. Sibling resemblance in behavioral and cognitive outcomes: The role of father presence. *Journal of Marriage and the Family* 60 (November), 835-848.
- Thompson, P. 1998. Communication, roles, order and disorder: From first family to stepfamily. Teoksessa G.G. Barnes, P. Thompson, G. Daniel & N. Burchardt (toim.), *Growing up in stepfamilies*. Oxford: Clarendon Press, 50-87.
- Tuomi, A. 1997. Mä oon aina ollu sellanen poikatyttö. Isän huollossa olevien äidittömien tyttöjen identiteettikokemuksia. *Nuorisotutkimus* 15 (2), 15 - 27.
- Tuomi, A. 1995. "Tämä on vaan tapa elää". Tutkimus isän huollossa olevien, äitinsä kuoleman kautta menettäneiden 12 - 16-vuotiaiden tyttöjen identiteetistä. Tampereen yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu tutkielma.
- Vilkko, A. 1997. *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vuori, J. 2001. Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Yliopistopaino.
- Waal, M. 1993. Teenage daughter on their mothers. Teoksessa J. Mens-Verhulst, K. Scheurs & L. Woertman (toim.), *Daughtering and mothering*. London: Routledge, 35-43.
- Wager, M. 1988. *Naiseutta etsimässä*. Tutkielma naisen identiteetistä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvovaltuutetun toimisto.
- Woodward, L., Fergusson, D. M. & Belsky, J. 2000. *Journal of Marriage and the Family* 62 (February), 162-174.

Worden, J.W., Davies, B. & McCown, D.1999. Comparing parent loss with sibling loss.
Death Studies 23 (1), 1-16.

LIITE 1

Oletko 30 - 70-vuotias nainen ja menettänyt alle kouluikäisenä äitisi kuoleman vuoksi?

Teen Jyväskylän yliopistoon kasvatustieteen opinnäytetyötä äidittömistä tyttäristä. Pyytäisin Sinua nyt muistelemaan elämääsi lapsuudesta aikuisuuteen ja kirjoittamaan minulle, millaista oli kasvaa äidittömänä aikuiseksi naiseksi. Pohdiskele asiaa mm. seuraavien teemojen valossa:

- elämä ilman äitiä (ei omaa äitiä naisen mallina)
- millaista on ollut isän, sisarusten, isovanhempien, äitipuolen ym. tuki naiseksi kasvussasi (mallit, suhteet)?
- millainen katsot olevasi naisena (ja mahdollisesti äitinä)?

Tutkimustuloksia analysoitaessa helpottaisi, jos mukana olisivat taustatietosi (ikä, lasten lukumäärä ja siviilisääty). Nimen ilmoittaminen on vapaaehtoista. Palauta kirjoitelmasi _____.2002 mennessä. Annan tarvittaessa lisätietoja.

Käsittelen kirjoitelmat ehdottomasti luottamuksellisina ja nimettöminä. Kiitos vaivannäöstäsi!

Paula Tuovinen
Vapaudenkatu 43 A19
40100 Jyväskylä
puh. 040-707 4116
sähköposti: patuovin@st.jyu.fi